

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ilman tunnistettua tekijää

Anonyymi syyllisyys oikeudellisena ilmiönä ja ongelmana

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen
Tutkielma

Laatija:
Krister Koskela

10.2.2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Rikosoikeus

Tekijä: Krister Koskela

Otsikko: Oikeushenkilön rangaistusvastuu ilman tunnistettua tekijää – Anonyymi syyllisyys oikeudellisena ilmiönä ja ongelmana

Ohjaaja: Tatu Hyttinen

Sivumäärä: XVIII + 61 sivua

Päivämäärä: 10.2.2022

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on ollut Suomessa käytössä vuodesta 1995 alkaen. Vaikka sen seuraamus eli yhteisösakko perustuu aina luonnollisen henkilön rikosoikeudelliseen vastuuseen, on seuraamus mahdollista tuomita myös silloin, kun rikosentekijää ei saada selville. Tällöin on kyse anonyymistä syyllisyydestä, jota ei säännöksen pitkäikäisyydestä huolimatta ole sovellettu tuomioistuimissa montaakaan kertaa. Korkein oikeus otti anonyymien syyllisyyden soveltamiseen ensi kertaa kantaa ratkaisussaan KKO 2021:6, jossa rahapeliyhteisö tuomittiin yhteisösakkoon tuottamuksellisesta rahanpesusta, vaikkei kenenkään sen edustajan voitu katsoa syyllistyneen rikokseen. Tutkielman tarkoituksena on tuoda oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa vähemmälle huomiolle jäänyttä ja osin epäselvänäkin pidettyä anonyymiä syyllisyyttä osaksi oikeustieteellistä keskustelua. Tarkoitukseni on tutkia lisäksi anonyymiin syyllisyyteen liittyviä ongelmia, jotka johtuvat pitkälti siitä, ettei rikosentekijää tarvitse tunnistaa. Käsittelen myös potentiaalisia ratkaisuja vastuumuodon ongelmallisuuden ratkaisemiseksi.

Tutkimustehtäväni on selvittää anonyymien syyllisyyden merkityssisältö ja asema osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta, tutkia siihen liittyviä ongelmia ja mahdollisia ratkaisuja näihin ongelmiin. Tutkimuksen pääasiallinen metodi on rikoslainoppi. Tärkeimpänä lähdeaineistona hyödynnän muun muassa Jaatisen teosta Oikeushenkilön rangaistusvastuu (2000) ja Korkan, Heleniuksen ja Fränden teosta Yleinen rikosoikeus (2020). Ongelmien konkretisoimiseksi tutkin erityisesti ratkaisua KKO 2021:6 tuottamuksellisesta rahanpesusta sekä muita tuomioistuinratkaisuja. Hyödynnän tutkielmassani rikoslainopin ohella myös de lege ferenda -tutkimusta ja muiden maiden oikeusjärjestyksiä hyödyntävää tutkimusta.

Tutkimukseni perusteella anonyymi syyllisyys asettuu oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenteessa osaksi rikosedellytystä, sillä anonyymien syyllisyyden tilanteissa oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten ja yksilöllisen rikosvastuun edellytysten tulee normaalisti täytyä. Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne ei kuitenkaan täysin vastaa sen sääntelyn systematiikkaa, jonka vuoksi esitän lainsäätäjälle toimenpidesuosituksen säännösten vaihtoehdoisen rakenteen. Tuomioistuinratkaisut ja erityisesti KKO 2021:6 osoittavat, että anonyymi syyllisyys asettuu kyseenalaiseen valoon syyllisyysperiaatteen ja syyttömyysolettaman kannalta, ja voi olla vaarana, että poikkeussäännöksen asemastaan huolimatta anonyymi syyllisyys madaltaa kynnystä tuomita oikeushenkilöitä yhteisösakkoon. Ongelmien ratkaisemiseksi esitän rikosprosessin ja oikeushenkilöiden compliancen kehittämisen lisäksi anonyymien syyllisyyden soveltamisalan rajaamista ja sen pohtimista, olisiko seuraamusvalikoimaa mahdollista täydentää ehdollisella yhteisösakolla. Vaikka tuomioistuinratkaisut osoittavat, että kyseessä on harvoin sovellettu rikoslain säännös, on tämän tutkimuksen perusteella keskustelua ja tutkimusta aiheesta syytä jatkaa.

Avainsanat: rikosoikeus, rikoslainoppi, de lege ferenda -tutkimus, oikeushenkilön rangaistusvastuu, anonyymi syyllisyys, organisaatiohuolimattomuus, samastaminen, rikosedellytys, moite-edellytys, yhteisösakko, talousrikosoikeus, tuottamuksellinen rahanpesu

Sisällys

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ilman tunnistettua tekijää	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XIV
Liitteet.....	XV
1 Johdanto.....	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkielman rakenne.....	3
1.3 Rajaukset ja tutkimuksen tarkoitus	4
1.4 Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto.....	8
1.5 Eettisyys ja luotettavuus	11
2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne ja anonyymi syyllisyys	13
2.1 Yleiset periaatteet	13
2.2 Rangaistusvastuun edellytykset.....	15
2.2.1 Rikos oikeushenkilön toiminnassa.....	15
2.2.2 Moite-edellytys: samastaminen ja organisaatiohuolimattomuus	16
2.3 Anonyymi syyllisyys oikeushenkilön rangaistusvastuussa	20
2.3.1 Sääntely ja perusperiaatteet.....	20
2.3.2 Rangaistusvastuun edellytykset ja anonyymi tekijä	23
2.3.3 Samankaltaiset sääntelyratkaisut muissa maissa	27
2.3.4 Merkityssisältö ja asema	30
2.4 Rangaistusvastuun vaihtoehtoinen rakenne.....	31
3 Anonyymien syyllisyyden keskeiset ongelmat tuomioistuinratkaisujen valossa.....	34
3.1 Lähtökohdat	34
3.2 Tuottamuksellinen rahanpesu.....	35
3.3 KKO 2021:6.....	38
3.3.1 Mistä tapauksessa on kyse?	38
3.3.2 Rikosedellytystä koskeva arviointi	39
3.3.3 Moite-edellytystä koskeva arviointi	43

3.4	Muita tapauksia anonyymistä syyllisyydestä.....	47
3.5	Yhteenveto ongelmista	49
4	Kuinka ratkaista anonyymien syyllisyyden ongelma?	51
4.1	Rikosprosessiin panostaminen.....	51
4.2	Rangaistusvastuuta koskevan sääntelyn muuttaminen.....	52
4.3	Toimintakulttuurin parantamiseen tähtäävät toimet.....	55
5	Johtopäätökset	58

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY, 1989.
- Alvesalo-Kuusi, Anne – Lähteenmäki Liisa, Legislating for corporate criminal liability in Finland: 22-year long debate revisited. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 17 (1) 2016, s. 53–69.
- Alvesalo-Kuusi, Anne – Lähteenmäki, Liisa – Janhonen, Minna – Tapani, Jussi – Räsänen, Tuula, Yhteisövastuu, turvallisuus ja työturvallisuusrikos muuttuvan työelämän ja lainsäädännön käytännöissä. Työterveyslaitos 2017.
- Alvesalo-Kuusi, Anne – Bittle, Steven – Lähteenmäki, Liisa, Repositioning the corporate criminal: comparing and contrasting corporate criminal liability in Canada and Finland. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 42 (2-3) 2018, s. 215–231.
- Angelo, Matthew – Babin, Alexandra – Carney, Jackie – Alexander, Ashley, Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review* 57 (3) 2020, s. 513–552.
- Ashworth, Andrew – Horder, Jeremy, Principles of Criminal Law. 7th Edition. Oxford University Press 2013.
- Ball, Patricia Bennett – Weinstein, Martin J., Criminal Law's Greatest Mystery Thriller: Corporate Guilt through Collective Knowledge. *New England Law Review* 29 (1) 1994, s. 65–92.
- Boucht, Johan – Frände Dan, Suomen rikosoikeus: rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. Poliisiammattikorkeakoulu 2019.
- Brickey, Kathleen F., Close Corporations and the Criminal Law: On “Mom and Pop” and a Curious Rule. *Washington University Law Review* 71 (2) 1993, s. 189–204.
- Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus, Regulating Corporate Criminal Liability: An Introduction, s. 1–7 teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (ed.), *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer 2014.

- Bucy, Pamela H., Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability. *Minnesota Law Review* 75 (4) 1991, s. 1095–1184.
- Bygglin, Anders – Nyberg, Marcus, Corporations and Criminal Liability – Guilty Despite Reasonable Doubt? Hannes Snellman Asianajotoimisto Oy 2021. (www.hannessnellman.com/news-views/blog/corporations-and-criminal-liability-guilty-despite-reasonable-doubt, Luettu 30.11.2021).
- Chapman, Rose, Anti-Money Laundering: A Practical Guide to Reducing Organizational Risk. 1st Edition. Kogan Page Limited 2018.
- De Maglie, Cristina, Models of Corporate Criminal Liability in Comparative Law. *Washington University Global Studies Law Review* 4 (3) 2005, s. 547–566.
- De Maglie, Cristina, Italy, s. 252–262 teoksessa Gobert, James – Pascal, Ana-Maria (eds.), *European Developments in Corporate Criminal Liability*. 1st Edition. Routledge 2011.
- Diamantis, Mihailis, Functional Corporate Knowledge. *William & Mary Law Review* 61 (2) 2019, s. 319–395.
- Donaldson, Megan – Watters, Rupert, ‘Corporate Culture’ as a Basis for the Criminal Liability of Corporations. Allens Arthur Robinson 2008.
- Engelhart, Marc, Corporate Criminal Liability from a Comparative Perspective, s. 53–78 teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (eds.), *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer 2014.
- Fisse, Brent – Braithwaite, John, *Corporations, Crime and Accountability*. Cambridge University Press 1994.
- Franssen, Vanessa, The EU's Fight Against Corporate Financial Crime: State of Affairs and Future Potential. *German Law Journal* 19 (5) 2018, s. 1221–1249.
- Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. 2., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2012.
- Greenberg, Joshua D. – Brotman, Ellen C., Strict Vicarious Liability for Corporations and Corporate Executives: Stretching the Boundaries of Criminalization. *American Criminal Law Review* 51 (1) 2014, s. 79–98.
- Hahto, Vilja, Kuka vastaa työturvallisuudesta? Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisu. Rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja B:13. Turku 1998.
- Helenius, Dan, Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomen ulkopuolella tehdyistä rikoksista. *Defensor Legis* 4/2015, s. 772–790.

- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.
- Hovi, Heta, Oikeushenkilön rangaistusvastuu ympäristörikoksissa – vertailussa Suomen ja Yhdysvaltain rangaistusmallit. Tutkielma. Turun yliopisto 2020.
- Husa, Jaakko, Valkoista yksisarvista pyydystämässä vai mörköä paossa – ”oikeaa oikeusvertailua”? *Lakimies* 5/2010, s. 700–718.
- Hyttinen, Tatu, Kansallinen rikoslaki kansainvälisessä paineessa – itsepesun rangaistavuus Suomessa. *Lakimies* 3–4/2017, s. 334–361.
- Hyttinen, Tatu, KKO 2021:6 Tuottamuksellinen rahanpesu ja oikeushenkilön rangaistusvastuu teoksessa KKO:n ratkaisut kommentein 2021:I. (Hyttinen 2021a).
- Hyttinen, Tatu, Rahanpesu ja rikosvastuu. Alma Talent Oy 2021. (Hyttinen 2021b).
- Immonen, Raimo – Nuolimaa, Risto, Osakeyhtiöoikeuden perusteet. 3., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2017.
- Irjala, Rauna, Vastuu talousrikoksista osakeyhtiöissä, s. 27–52 teoksessa Alvesalo, Anne (toim.), Kirjoituksia talousrikollisuudesta I. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 1/1998.
- Jaatinen, Heikki, Oikeushenkilön rangaistusvastuu ja huolimaton toimintakulttuuri, s. 153–188 teoksessa Alvesalo, Anne (toim.), Kirjoituksia talousrikollisuudesta I. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 1/1998.
- Jaatinen, Heikki, Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Lakimiesliiton kustannus 2000
- Khanna, Vikramaditya S., Is the Notion of Corporate Fault a Faulty Notion? The Case of Corporate Mens Rea. *Boston University Law Review* 79 1999, s. 355–414.
- Kimpimäki, Minna, Kansainvälinen rikosoikeus. Kauppakamari 2015.
- Kivistö, Ville, Compliance-ohjelmien vaikutus oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. *Defensor Legis* 2/2021, s. 323–337.
- Kolehmainen, Antti, Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä, s. 106–134 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy 2016.
- Korkka, Heli, Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena. *Lakimies* 3–4/2019, s. 313–336.

- Korkka-Knuts, Heli, Yrityskulttuuri ja yhtiön rikosoikeudellinen vastuu. *Lakimies* 7–8/2021, s. 1165–1186.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, *Yleinen Rikosoikeus*. 3., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2020.
- Kotiranta, Kai, Oikeushenkilön rangaistusvastuun kohdentamisen ongelma osakeyhtiön sulautuessa. *Defensor Legis* 2/2021, s. 302–322.
- Könönen, Perttu, Tuomitsemiskynnyksestä rikosasiassa, s. 87–98 teoksessa Lappalainen, Juha – Ojala Timo (toim.), *Kirjoituksia todistusoikeudesta. Helsingin hovioikeus* 2006.
- LaFave, Wayne – Scott, Austin, *Substantive Criminal Law*. 2nd Edition. St. Paul 1986.
- Lahti, Raimo, Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen suhteesta oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, s. 201–221 teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Korkka, Heli – Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio – Melander, Sakari (toim.), *Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019*. Helsingin yliopisto 2019.
- Lappi-Seppälä, Tapio, Oikeushenkilön rangaistusvastuu, s. 231–243 teoksessa Heinonen, Olavi – Koskinen, Pekka – Lappi-Seppälä, Tapio – Majanen, Martti – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Rautio, Ilkka, *Rikosoikeus*. WSOY 1999.
- Luhtanen, Annika, Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomessa. Maisterintutkielma. Lapin yliopisto 2013.
- Matikkala, Jussi, *Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä*. 2., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2021.
- Nieminen, Marko, Oikeushenkilön rangaistusvastuu arvopaperimarkkinarikoksesta, s. 199–236 teoksessa Nuutila, Ari-Matti – Saarnilehto, Ari (toim.), *Arvopaperimarkkinat*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2001.
- Nissinen, Matti, Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä. Poliisin oppikirjasarja 3/97. Sisäasiainministeriö, poliisiosasto 1997.
- Nissinen, Matti, Oikeushenkilön rangaistusvastuun selvittäminen takeltelee. Edilex, Vierashuone 6.11.2019 (<https://www.edilex.fi/uutiset/61890>, Luettu 15.1.2022).
- Nuutila, Ari-Matti, *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Lakimiesliiton kustannus 1996.

- Nuutila, Ari-Matti, Rikosoikeus, teoksessa Timonen, Pekka (toim.), Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään. 2., uudistettu laitos. Helsinki 1999. (Saatavilla <https://www.sites.google.com/site/arimattinuutila/1999-johdatus-suomen-oikeusjaerjestelmaeaen>).
- Nuutila, Ari-Matti, Corporate Criminal Liability in Finland – An Addition to Individual Criminal Responsibility, teoksessa Fiorella, Antonio – Stile, Alfonso Maria (ed.), Corporate Criminal Liability and Compliance Programs. Napoli 2012. (Saatavilla <https://www.sites.google.com/site/arimattinuutila/2012-corporate-criminal-liability-finland>).
- Pascal, Ana-Maria, Romania, s. 296–303 teoksessa Gobert, James – Pascal, Ana-Maria (eds.), European Developments in Corporate Criminal Liability. 1st Edition. Routledge 2011.
- Pocora, Monica, Distribution of Criminal Liability between the Legal and Physical Entity at EU Level. Journal of Danubian Studies and Research 6 (1) 2016, s. 385–393.
- Ragozino, Anthony, Replacing the Collective Knowledge Doctrine with a Better Theory for Establishing Corporate Mens Rea: The Duty Stratification Approach. Southwestern University Law Review 24 (2) 1995, s. 423–472.
- Ratsula, Niina, Yrityskulttuuri tuo compliance-ohjelman sanoista teoksi. Defensor Legis 4/2019, s. 553–560.
- Sahavirta, Ritva, Käännetty todistustaakka rikosprosessioikeudessa, s. 225–242 teoksessa Ojala, Timo – Lappalainen, Juha (toim.): Kirjoituksia todistusoikeudesta. Helsingin hovioikeus 2006.
- Sajama, Seppo, Argumentaatio oikeustieteellisessä tutkimuksessa, s. 24–50 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy 2016.
- Salomaa, Laura, Rahanpesurikokset oikeuskäytännössä – Törkeät rahanpesutuomiot käräjäoikeuksissa 2017–2018. Keskusrikospoliisi, Rahanpesun selvittelykeskus 2021.
- Semi, Marianna, Yhteisösakko – huomioita oikeuskäytännöstä, s. 193–210 teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Kankaanrinta, Veera (toim.), Rangaistuksen määrääminen. Helsingin hovioikeus 2013.

- Schneider, Anne, Corporate Criminal Liability and Conflicts of Jurisdiction, s. 249–260 teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (ed.), *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer 2014.
- Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha, Suomen vahingonkorvausoikeus. 7., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2020.
- Tapani, Jussi, Rahanpesu, s. 783–794 teoksessa Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, *Keskeiset rikokset*. 4. painos. Edita Publishing Oy 2018.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2016.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. 3., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2019.
- Tiedemann, Klaus, Corporate Criminal Liability as a Third Track, s. 11–18 teoksessa Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (ed.), *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer 2014.
- Tolvanen, Matti, Trust, Business Ethics and Crime Prevention - Corporate Criminal Liability in Finland. *Jurisprudencija* 16 (1) 2009, s. 335–358.
- Tolvanen, Matti, Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus, s. 272–294 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edita Publishing Oy 2016.
- Vermeneulen, Gert – De Bondt Wendy – Ryckman, Charlotte, *Liability of legal persons for offences in the EU*. European Commission 2012.
- Viljanen, Pekka, OECD arvioi lahjonnan vastaisen yleissopimuksen täytäntöönpanoa Suomessa – muutamia kommentteja syksyllä 2010 valmistuneesta Suomea koskevasta maaraportista. *Defensor Legis* 1/2011, s. 27–36.
- Weissmann, Andrew, A New Approach to Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review* 44 (4) 2007, s. 1319–1342.

Virallislähteet

HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön

kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 95/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 53/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.

HE 285/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain 32 luvun 6 ja 14 §:n sekä kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa annetun lain 15 §:n muuttamisesta.

Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 13/1987: Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Rikoslakiprojektin ehdotus.

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:22: Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet.

Recommendation No. R (88) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of their Activities.

Internetlähteet

Europe handcuffed by current corporate liability laws; is change coming? Compliance Week 2021. <https://www.complianceweek.com/regulatory-policy/europe-handcuffed-by-current-corporate-liability-laws-is-change-coming/30013.article> (Luettu 7.10.2021).

Germany Faces Drastic Increase of Fines on Companies for White-Collar Crimes. Morrison Foerster 2020. <https://www.mofo.com/resources/insights/200430-germany-white-collar-crimes.html> (Luettu 10.1.2022).

Global Enforcement Outlook: Europe's evolving corporate criminal liability laws. Lexology 2022. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=4353f44f-d896-4f63-abf1-009df811f9f2> (Luettu 1.2.2022).

Navigating legal risk: A guide to corporate liability in Sweden. Eversheds Sutherland 2017. <https://www.eversheds->

sutherland.com/documents/global/Sweden/Corporate-liability-Sweden-v3.pdf
(Luettu 16.1.2022).

Professional Money Laundering. FATF 2018. <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/Professional-Money-Laundering.pdf> (Luettu 2.1.2022).

Tietosuojavaltuutetun toimisto. Tietosuoja: pseudonymisoidut ja anonymisoidut tiedot. <https://tietosuoja.fi/pseudonymisointi-anonymisointi> (Luettu 11.1.2022).

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2008:33

KKO 2013:56

KKO 2014:20

KKO 2021:6

Hovioikeudet

HeIHO R 10/879 17.2.2012

HeIHO R 14/2580 02.02.2016

HeIHO R 16/1677 29.06.2018

I-SHO R 17/693 27.04.2018

I-SHO R 17/1119 09.05.2019

VaaHO R 18/363 18.02.2019

Käräjäoikeudet

Ahvenanmaan KO R 20/74 04.11.2021

Etelä-Savon KO R 15/1658 26.05.2016

Keski-Pohjanmaan KO R 13/657 24.04.2015

Kymenlaakson KO R 18/1449 15.11.2019

Oulun KO R 19/907 14.06.2019

Lyhenteet

CE	corporate ethos
CK	collective knowledge
esim.	esimerkiksi
et al.	et alia (ja muut, ynnä muut)
ETL	esitutkintalaki (805/2011)
EU	Euroopan unioni
FATF	Financial Action Task Force
FMT	Fraud Management Team
HE	hallituksen esitys
HeHO	Helsingin hovioikeus
HO	hovioikeus
I-SHO	Itä-Suomen hovioikeus
KKO	korkein oikeus
KO	käräjäoikeus
KRP	keskusrikospoliisi
ks.	katso
mm.	muun muassa
ns.	niin sanottu
OECD	Organization for Economic Co-Operation and Development
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
rahanpesulaki	laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä (444/2017)
RCF	reactive corporate fault
RL	rikoslaki (39/1889)
VaaHO	Vaasan hovioikeus
vanha rahanpesulaki	laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä ja selvittämisestä (503/2008)
vp	valtiopäivät
virt.	vertaa
ään.	äänestysratkaisu

Liitteet

Liite 1. Anonymiin syyllisyyteen liittyvät tuomioistuinratkaisut

Käräjäoikeudet

Ratkaisu	Rikosnimike	Tuomittiinko luonnollinen henkilö rangaistukseen?	Tuomittiinko yhteisösakko? Jos kyllä, mikä oli moitteen peruste?	Anonyymi syyllisyys tapauksessa
Ahvenanmaan KO R 20/74 04.11.2021 (vailla lainvoimaa 10.2.2022)	Salakuljetus ja törkeä veropetos (yhteinen yhteisösakko). Rikoksia ei luettu oikeushenkilön syyksi.	Ei.	Kyllä, 100 000 euroa. Organisaatiohuolimattomuus.	Luonnollisten (johto)henkilöiden syytteiden tultua hylätyksi rikoksenteikijä jäi anonyymiksi ja oli todennäköisesti joku oikeushenkilön organisaation työntekijä.
Keski-Pohjanmaan KO R 13/657 24.04.2015	Työturvallisuusrikos.	Ei.	Kyllä, 10 000 euroa. Organisaatiohuolimattomuus.	Luonnollisten henkilöiden syytteiden tultua hylätyksi rikoksenteikijä jäi anonyymiksi, ja oli todennäköisesti joku oikeushenkilön toimeksiannosta toimineen huoltoyhtiön työntekijä.
Kymenlaakson KO R 18/1449 15.11.2019	Työturvallisuusrikos.	Kyllä.	Kyllä, 20 000 euroa. Samastaminen.	Syyttäjä vaati oikeushenkilön tuomitsemista toissijaisesti myös anonyymien syyllisyyden nojalla, mutta yhteisösakko perustettiin luonnollisten (johto)henkilöiden rikoksiin.

Hovioikeudet

Ratkaisu	Rikosnimike	Tuomittiinko luonnollinen henkilö rangaistukseen?	Tuomittiinko yhteisösakko? Jos kyllä, mikä oli moitteen peruste?	Anonyymi syyllisyys tapauksessa
HelHO R 14/2580 02.02.2016	Työturvallisuusrikos.	Ei.	Ei.	Vaikka syyttäjä vaati oikeushenkilön tuomitsemista yhteisösakkoon myös anonyymien syyllisyyden nojalla, ei tapauksessa lopulta katsottu edes tapahtuneen rikosta ja syytteet hylättiin.
HelHO R 16/1677 29.06.2018	Ympäristön turmeleminen ym.	Ei.	Ei.	Vaikka syyttäjä vetosi hovioikeudessa anonyymiin syyllisyyteen luonnollisten henkilöiden syytteiden tultua käräjäoikeudessa hylätyksi, hovioikeus katsoi, ettei rikosta ollut tapahtunut.

Ratkaisu	Rikosnimike	Tuomittiinko luonnollinen henkilö rangaistukseen?	Tuomittiinko yhteisösakko? Jos kyllä, mikä oli moitteen peruste?	Anonyymi syyllisyys tapauksessa
I-SHO R 17/693 27.04.2018	Työturvallisuusrikos.	Kyllä.	Ei, yhteisösakko jätettiin tuomitsematta. (Organisaatiohuolimattomuus).	Käräjäoikeus oli tuominut oikeushenkilön yhteisösakkoon osin sen työntekijöiden ja osin anonyymin tekijän rikoksista. Hovioikeus jätti kuitenkin yhteisösakon tuomitsematta.
I-SHO R 17/1119 09.05.2019	Työturvallisuusrikos.	Kyllä.	Kyllä, 50 000 euroa. Samastaminen.	Hovioikeus mainitsi ratkaisussaan "anonyymin tuottamuksen" vaikka tuomitsikin yhteisösakon luonnollisen henkilön rikoksen perusteella.
VaaHO R 18/363 18.02.2019	Työturvallisuusrikos.	Ei.	Kyllä, 6 000 euroa. Organisaatiohuolimattomuus.	Luonnollista henkilöä vastaan nostetun syytteen tultua lainvoimaisesti hylätyksi jo käräjäoikeudessa oikeushenkilö tuomittiin anonyymin tekijän rikoksesta yhteisösakkoon. Vaikka kyseessä oli pienyhtiö, ei rikoksentekijää kyetty osoittamaan.

Korkein oikeus

Ratkaisu	Rikosnimike	Tuomittiinko luonnollinen henkilö rangaistukseen?	Tuomittiinko yhteisösakko? Jos kyllä, mikä oli moitteen peruste?	Anonyymi syyllisyys tapauksessa
KKO 2013:56 (ään.)	Työturvallisuusrikos.	Kyllä (ja ei).	Kyllä, 20 000 euroa. Organisaatiohuolimattomuus.	Korkein oikeus tuomitsi oikeushenkilön yhteisösakkoon, vaikka tuomitun luonnollisen henkilön rikos ei kohdistu aikaan, johon organisaation huolimattomuus kohdistuu. Tältä osin ketään luonnollista henkilöä ei tuomittu rangaistukseen.
KKO 2021:6	Tuottamuksellinen rahanpesu. Rikosta ei luettu oikeushenkilön syyksi.	Ei.	Kyllä, 250 000 euroa. Organisaatiohuolimattomuus.	Toimitusjohtajaan kohdistuneiden syytteen tultua lainvoimaisesti hylätyksi jo käräjäoikeudessa oikeushenkilö tuomittiin anonyymin tekijän rikoksesta rangaistukseen.

Liite 2. Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä koskevien säännösten vaihtoehtoinen rakenne

Rikoslaki (39/1889)

9 luku (743/1995)

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta

1 § Soveltamisala

Yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava rikoksen johdosta yhteisösakkoon, jos se on tässä laissa säädetty rikoksen seuraamukseksi, ja jos tämän luvun 2 §:n mukaiset rangaistusvastuun edellytykset täyttyvät.

Tämän luvun säännöksiä ei sovelleta julkisen vallan käytössä tehtyyn rikokseen.

2 § Rangaistusvastuun edellytykset

Rangaistusvastuulta edellytetään, että rikos on tehty oikeushenkilön toiminnassa. Rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella. Yhteisösakkoon tuomitaan, vaikkei rikoksentekijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen.

Rangaistusvastuulta edellytetään lisäksi, että oikeushenkilön lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Yhteisösakkoon ei kuitenkaan tuomita sellaisen asianomistajarikoksen johdosta, jota asianomistaja ei ilmoita syytteeseen pantavaksi, ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

3 § Oikeushenkilön oikeus korvaukseen

Oikeushenkilöllä ei ole oikeutta saada rikoksentekijältä korvausta maksamastaan yhteisösakosta, ellei korvausvelvollisuus perustu yhteisöistä tai säätiöistä annettuihin säädöksiin.

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Taloudellista rikollisuutta tapahtuu paljon erilaisissa oikeushenkilöissä, jonka vuoksi monissa maissa on katsottu, ettei pelkkä yksilöihin eli luonnollisiin henkilöihin keskittyvä rikosoikeus ole välttämättä tehokasta tai riittävää.¹ Useissa maissa onkin säädetty oikeushenkilön rangaistusvastuusta, eli mahdollisuudesta asettaa yhteisö rikosoikeudelliseen vastuuseen sen toiminnassa tapahtuneista rikoksista. Oikeushenkilö on luonnollisten henkilöiden eli ihmisten muodostama oikeussubjekti², joka on oikeuskelpoinen ja oikeudellisesti toimintakykyinen itsenäinen oikeuksien ja velvollisuuksien haltija.³ Suomessa oikeushenkilöiksi luetaan muun muassa kunnat, seurakunnat, osakeyhtiöt ja yhdistykset.⁴ Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään usein termiä yhtiö (*corporation*) tai oikeushenkilö (*legal person*). Käytän tässä tutkielmassa termejä ”oikeushenkilö” ja ”yhtiö” tarkoittaen kontekstista riippuen joko suomalaista tai ulkomaista oikeushenkilöä. Ensimmäisinä oikeushenkilön rangaistusvastuun ottivat käyttöön *common law* -maat, kuten Yhdysvallat ja Iso-Britannia, jo 1800-luvun aikana.⁵ Monet Euroopan maat seurasivat perässä pitkin 1900-lukua, ja erityisesti 1990-luvulta alkaen monissa maissa onkin otettu käyttöön vastaavaa sääntelyä.⁶ Taustalla on vaikuttanut esimerkiksi Euroopan Neuvoston vuoden 1988 suositus oikeushenkilön rangaistusvastuusta⁷, kansainväliset sopimukset ja EU:n sääntely.⁸

Myös Suomessa, jossa rangaistusvastuun oli perinteisesti katsottu soveltuvan vain yksilöiden tekoihin ja laiminlyönteihin⁹, päädyttiin säätämään oikeushenkilön rangaistusvastuusta vuonna 1995 rikoslain kokonaisuudistuksen toisen osauudistuksen yhteydessä, ja sitä koskevat säännökset sisällytettiin rikoslain 9 lukuun.¹⁰ Oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisen taustalla vaikutti esimerkiksi yhtiörakenteiden ja toimintojen monimutkaistuminen, eikä oikeushenkilöissä tapahtuneita rikoksia voitu enää pelkästään samastaa johtohenkilöiden

¹ Ks. esim. Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016, s. 53–54; Franssen 2018, s. 1222 ja Angelo et al. 2020, s. 513–514.

² Immonen – Nuolimaa 2017, s. 1.

³ Jaatinen 2000, s. 1–2.

⁴ HE 95/1993 vp, s. 27–28.

⁵ Brodowski et. al. 2014, s. 2 ja Jaatinen 2000, s. 32–33.

⁶ Esimerkkeinä Ranska (1994), Belgia (1999) ja Sveitsi (2003). Ks. eurooppalaisesta kehityksestä lähemmin Tiedemann 2014, s. 13.

⁷ Ks. Recommendation 1988.

⁸ Engelhart 2014, s. 54–56.

⁹ Jaatinen 2000, s. 18 ja HE 95/1993 vp, s. 3.

¹⁰ Frände 2012, s. 378 ja Matikkala 2021, s. 342. Ks. myös HE 94/1993 vp.

päätöksiin ja niiden toimeenpanoon. Lainvastaisen toiminnan katsottiin olevan usein seurausta yhtiön monien tahojen yhteisvaikutuksesta. Pelkkä luonnollisten henkilöiden rankaiseminen ei ollut enää oikeassa suhteessa oikeushenkilön rikosten aiheuttamiin vaikutuksiin.¹¹ Yksittäisen rikosentekijän osoittaminen oikeushenkilöstä ei myöskään ole aina mahdollista, eikä mielekästäkään, kun rikoksesta hyötyy kollektiivina oikeushenkilö.¹²

Eri maissa säädetty oikeushenkilön rangaistusvastuumallit voivat erota toisistaan monessa suhteessa.¹³ Käytän termiä ”oikeushenkilön rangaistusvastuumalli” tai ”(vastuu)malli” kuvaamaan niitä erilaisia tapoja, joilla oikeushenkilön rikosoikeudellinen vastuu voidaan toteuttaa. Mallit voivat erota sanktioiltaan ja siinä, mihin rikokseen ne ovat sovellettavissa. Keskeinen malleja erottava tekijä on se, pidetäänkö oikeushenkilöä rikosentekijänä. Tähän liittyy toisaalta kysymys siitä, vaatiiko oikeushenkilön rankaiseminen myös luonnollisen henkilön tuomitsemista rangaistukseen.¹⁴ Yksi näkökulma on erotella yhtäältä mallit, joissa vastuu johdetaan yhtiön edustajan (luonnollisen henkilön) rikosvastuusta (*derivative liability*) ja toisaalta vastuu voi olla organisatorista (*organisational liability*), jossa moite ei edellytä välttämättä yksilön tuomitsemista rangaistukseen.¹⁵ Mikäli rangaistusvastuu on johdettua, on tärkeää myös määritellä se henkilöpiiri, jonka rikosten perusteella yhtiön rangaistusvastuu aktualisoituu.¹⁶

Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuun eräänä ydinajatuksena on, ettei oikeushenkilöä pidetä rikosentekijänä, eli rangaistusvastuun säätämisestä huolimatta luonnollisella henkilöllä on ainakin teoriassa ”yksinoikeus rikokseen”, kuten Frände asian muotoilee.¹⁷ Oikeushenkilön rangaistusvastuu johdetaan sen edustajan rikosoikeudellisesta vastuusta. Vastuu voi perustua siihen, että johtohenkilö on osallinen rikokseen tai sallii sen (RL 9:2.1:n mukainen samastaminen) tai siihen, että muun kuin johtohenkilön (esim. työntekijän) rikos on tullut mahdolliseksi, kun oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi (RL 9:2.1:n mukainen organisaatiohuolimattomuus).¹⁸

¹¹ Jaatinen 2000, s. 19–20.

¹² Hahto 1998, s. 111.

¹³ Perinteisen rikosoikeudellisen vastuun lisäksi monissa maissa on säädetty siviili- ja hallinnollisista sanktioista. Monet kansainväliset velvoitteet antavatkin valtioille vapauden valita eri vaihtoehtojen väliltä. Ks. Engelhart 2014, s. 55–56.

¹⁴ Matikkala 2021, s. 342.

¹⁵ Ks. jaottelusta esim. Donaldson – Watters 2008, s. 1–2 ja Schneider 2014, s. 255. Termeille ei tietävästi ole suomenkielisiä käännöksiä.

¹⁶ Ks. eri rangaistusvastuumallien tyypillisimmistä eroista esim. Nissinen 1997, s. 27–29.

¹⁷ Frände 2012, s. 379.

¹⁸ Korkka 2019, s. 320 ja Korkka-Knuts 2021, s. 1167.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei kuitenkaan edellytä, että rikoksenteijä saataisiin selville. Kyseessä on rikosvastuun muoto, jota kutsutaan anonyymiksi syyllisyydeksi.¹⁹ Siitä säädetään RL 9:2.2:ssa: ”Yhteisöskokoon tuomitaan, vaikkei rikoksenteijää saada selville [...]”. Käytän tutkielmassa termiä ”anonyymi syyllisyys”, vaikka mallia on kutsuttu myös muilla nimityksillä.²⁰ Suomessa anonyymi syyllisyys on tarkoitettu poikkeuksellisiin tilanteisiin, ja vastuu pyritäänkin ensisijaisesti kohdentamaan oikeushenkilön puolesta toimiviin luonnollisiin henkilöihin.²¹ Tämä johtuu varmaankin malliin liittyvistä rikosoikeussystemaattisista ja näytöllisistä ongelmista, jonka vuoksi soveltamisala on haluttu pitää kapeana.²² Vastuumuodon tarpeellisuutta on toisaalta perusteltu käytännön syillä, ja on katsottu, että sen olemassaolo on tarpeen rangaistusvastuuseen muuten jäävän aukon paikkaamiseksi, kun rikoksenteijää ei aina ole mahdollista saada selville.²³

Mallin käyttö ei ole ollut pitkäikäisyydestään huolimatta kovinkaan laaja-alaista, ja sen soveltaminen onkin pääasiallisesti jäänyt muutaman käräjä- ja hovioikeudessa annetun ratkaisun varaan. Tämän vuoksi aihetta ei ainakaan viime vuosina olla juurikaan tutkittu. Voitaneen todeta, ettei siihen liittyvät ongelmatkaan ole siten realisoituneet käytännön ratkaisutoiminnassa. Vuonna 2021 tilanne kuitenkin muuttui sikäli, kun KKO antoi ensimmäisen ennakkopäätöksensä anonyymien syyllisyyden soveltamisesta oikeushenkilön rangaistusvastuussa.²⁴ Kyseisessä ratkaisussa KKO 2021:6 rahapeliyhteisö tuomittiin yhteisöskokoon tuottamuksellisesta rahanpesusta, vaikkei kenenkään sen organisaatiossa toimineen tunnistetun luonnollisen henkilön katsottu syyllistyneen rikokseen. Tapaus konkretisoi hyvin anonyymiin syyllisyyteen liittyviä ongelmia ja toimii siten hyvänä avauksena aiheen ympärille rakentuvalle syvemmälle tutkimukselle.

1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkielman rakenne

Tutkimustehtäväni on selvittää anonyymien syyllisyyden merkityssisältö ja asema osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta, tutkia siihen liittyviä ongelmia ja mahdollisia

¹⁹ Ks. esim. Tolvanen 2009, s. 348; Nuutila 2012, luku 5 ja Alvesalo-Kuusi – Bittle – Lähtenmäki 2018, s. 222. Anonyymi syyllisyys sisältyi aikoinaan jo Rikoslakiprojektin ehdotukseen. Ks. OM 1987, s. 91–93.

²⁰ Tällaisia ovat esim. nimetön syyllisyys (Frände 2012, s. 380) ja anonyymi tekijävastuu (Kotiranta 2021, s. 311). Anonyymi syyllisyys on kuitenkin eniten käytetty termi, jonka vuoksi käytän sitä myös tässä tutkielmassa.

²¹ Ks. Irjala 1998, s. 47.

²² Hyttinen 2021a, luku ”Mihin ratkaisu perustuu?” ja HE 95/1993 vp, s. 34.

²³ HE 95/1995 vp, s. 34.

²⁴ Hyttinen 2021a, luku ”Mitä ratkaisusta seuraa?”.

ratkaisuja näihin ongelmiin. Käsittelen tutkimustehtävää neljän (4) tutkimuskysymyksen avulla:

- 1) Mikä on anonyymien syyllisyyden oikeudellinen merkityssisältö?
- 2) Mikä on anonyymien syyllisyyden asema osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta?
- 3) Millaisia ongelmia anonyymiin syyllisyyteen liittyy?
- 4) Kuinka anonyymistä syyllisyydestä johtuviin ongelmiin on mahdollista vastata?

Tutkielmani koostuu viidestä luvusta. Luvun yksi eli johdannon tarkoituksena on johdatella lukija aiheeseen, käsitellä laaditut tutkimuskysymykset, esitellä tutkielman rajaukset ja perustella tutkielman valinta sekä esitellä tutkimuksen kannalta relevantti lähdeaineisto ja metodit. Johdannon tarkoituksena on ottaa kantaa myös tutkielman eettisiin ja luotettavuuteen liittyviin kysymyksiin. Luvussa kaksi tutkin suomalaista oikeushenkilön rangaistusvastuurakennetta ja siihen liittyvää anonyymiä syyllisyyttä teoreettisella tasolla. Vertailen anonyymiä syyllisyyttä myös muista maista löytyviin anonyymien syyllisyyden kaltaisiin oikeushenkilöön liittyviin malleihin. Vastaan luvussa siten ensimmäiseen ja toiseen tutkimuskysymykseeni. Luvun päätteeksi esitän oman näkemykseni anonyymien syyllisyyden merkityssisällöstä ja asemasta rangaistusvastuun rakenteessa, sekä vaihtoehdoisen rakenteen oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä koskevista säännöksistä. Luvussa kolme käsittelen ensin tiiviisti tuottamuksellista rahanpesua rikoksena ja tämän jälkeen keskityn tutkimaan anonyymiin syyllisyyteen liittyviä ongelmia oikeustapausten ja aihetta koskevan kirjallisuuden valossa. Analyysini perusteella vastaan kolmanteen tutkimuskysymykseeni eli osoitan niitä ongelmia, joita anonyymistä syyllisyydestä johtuu. Neljänteen tutkimuskysymykseeni vastaan luvussa neljä eli tutkin mahdollisia ratkaisuja anonyymistä syyllisyydestä johtuviin ongelmiin. Luvussa viisi käsittelen ja arvioin tutkimukseni perusteella aikaansaamani johtopäätökset ja vedän yhteen vastaukset tutkimuskysymyksiini.

1.3 Rajaukset ja tutkimuksen tarkoitus

Rajaan tutkimukseni koskemaan pääasiallisesti vain suomalaista oikeushenkilön rangaistusvastuuta ja anonyymiä syyllisyyttä, vaikka konstruktion merkityssisällön selvittämiseksi vertailen sitä myös muista oikeusjärjestyksistä löytyviin organisatorisiin ja tekijän anonymiteetille perustuviin rangaistusvastuumalleihin. Tutkielmassa käsitellään siten nimenomaan suomalaisen anonyymien syyllisyyden ongelmia ja näihin ongelmiin esitettäviä

potentiaalisia ratkaisuja. Rajaan tarkastelun ulkopuolelle muut RL 9:2.2:n mukaiset perusteet tuomita oikeushenkilö rangaistukseen ilman luonnollisen henkilön tuomitsemista. Tarkastelu ei siten kohdistu säännöksen ensimmäisen virkkeen toiseen lauseeseen ”tai muusta syystä tuomita rangaistukseen”. Tutkielmassa ei myöskään keskitytä menettämisseuraamukseen, liiketoimintakieltoon tai muihin oikeushenkilön sanktioihin kuin yhteisösakkoon liittyviin seikkoihin.²⁵ On paikallaan tähdentää, että vaikka tutkimuksen kannalta keskeinen tapaus KKO 2021:6 koskeekin tuottamuksellista rahanpesua, ei tutkielma ole rahanpesututkimus. Tapaus on tutkimuksen kannalta kuitenkin sen verran merkittävässä asemassa, että tutkielmassa käsitellään lyhyesti myös tuottamuksellista rahanpesua. Rahanpesukäsittelyn on tarkoitus toimia vain taustoituksena ja kontekstina ennakkopäätöksen käsittelylle. Tutkielma sisältää muidenkin anonyymiin syyllisyyteen liittyvien tapausten käsittelyä, mutta tapauksien tarkoituksena on lähinnä tukea tutkimuksessa esitettyä argumentaatiota, jonka takia ne eivät ole tutkimuksellisesti niin merkittävässä asemassa kuin KKO 2021:6. Tämän vuoksi muissa tapauksissa käsiteltyjen muiden rikosnimikkeiden, kuten työturvallisuusrikoksen, syvälinen käsittely ei ole tutkimustehtävän kannalta tarpeellista, ja rajaankin muiden rikosnimikkeiden kuin tuottamuksellisen rahanpesun käsittelyn tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkielma keskittyy pääosin käsiteltyjen oikeustapausten osalta organisaatiohuolimattomuuteen, mutta RL 9 luvun rakenteen selvittämiseksi katson myös samastamisen tutkimisen tarpeelliseksi.

Tutkielman tarkoituksena on ensinnäkin tuoda suomalaisessa oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa vähemmälle huomiolle jäänyttä anonyymiä syyllisyyttä osaksi juridista keskustelua. Aiheesta löytyy muutamia lyhyempiä kirjoituksia, mutta syvällisempää pohdintaa teemaan liittyen ei ole juurikaan saatavilla. Yksi eniten aihetta Suomessa käsitelleistä on nähtävästi Jaatinen²⁶. Aiheen tutkimiselle vaikuttaisi olevan ilmeinen tarve.²⁷ Lisäksi anonyymien syyllisyyden sisällöstä on esitetty poikkeavia kannanottoja, eli on nähtävissä, että sen sisällöstä vallitsee ainakin jonkinasteinen epäselvyys.²⁸ Sen asemasta osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta on esitetty myös vaihtoehtoisia näkemyksiä, mikä saattaa johtua oikeushenkilön rangaistusvastuun säännösten epäselvästä systematiikasta ja rangaistusvastuun

²⁵ Lappi-Seppälä 1999, s. 234.

²⁶ Ks. esim. Jaatinen 1998, s. 181–182 ja Jaatinen 2000, s. 82–86.

²⁷ Yleisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun tutkimisen vähäisyydestä on maininnut mm. Helenius 2015, s. 772.

²⁸ Ks. esim. Tapani – Tolvanen 2016, s. 211 ja Alvesalo-Kuusi et al. 2017 s. 17. Molemmista teoksissa todetaan, että anonyymi syyllisyys tarkoittaa ”vaadittavan huolellisuuden ja varovaisuuden laiminlyöntiä”, vaikka kyseinen laiminlyönti tarkoittaa organisaatiohuolimattomuutta. Ks. myös Semi 2013, s. 196, joka näyttää esittävän anonyymien syyllisyyden käsitteen tarkoittavan myös muita syitä, miksei rikoksentehtäjiä tuomita rangaistukseen. Vrt. Korkka 2019, s. 315–316.

monimutkaisuudesta.²⁹ Anonyymi syyllisyys nähdään usein kuin yhtenä oikeushenkilön moitteen perusteena samastamisen ja organisaatiohuolimattomuuden tapaan tai se ainakin luetellaan usein osana näitä moiteperusteita.³⁰ Vastaavasti esimerkiksi Korkka näkee sen aseman rangaistusvastuun rakenteessa osana rikosedellytystä.³¹ Tästä epäselvyydestä johtuen tutkielman toisena tarkoituksena on selvittää anonyymien syyllisyyden merkityssisältöä ja asemaa osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta.³²

Tutkielman tarkoituksena on lisäksi tuoda esiin anonyymiin syyllisyyteen ja sen soveltamiseen liittyviä ongelmia. Oikeushenkilön rangaistusvastuu on nähty yleisesti ongelmallisena, koska rikosoikeuden ei ole katsottu soveltuvan oikeushenkilöihin. Niiltä puuttuu kyky tai tarvittava syyllisyys (*mens rea*) rikoksen tekemiseen, eikä oikeushenkilö siksi voi toimia vaikkapa tahallisesti.³³ Tämä näkökulma korostuu, kun kyseessä on anonymiteettiin perustuva rangaistusvastuumalli. Normaalitylanteissa rikoksesta tuomitseminen edellyttää tekijän eli luonnollisen henkilön tunnistamista, ja että tekijä on tehnyt rikoksen, eli kolmiportaisen rikoksen rakenteen mukaan tunnusmerkistön mukaisen, oikeudenvastaisen ja syyllisyyttä osoittavan teon.³⁴ Vastuu tulee normaalesti kohdentaa johonkin luonnolliseen henkilöön.³⁵ Anonyymien syyllisyyden tilanteissa puolestaan riittää, että syyttäjä näyttää vain rikoksen tapahtumisen, muttei rikoksentekijää.³⁶

Rikoksen toteennäyttäminen ilman osoitettua tekijää on hankalaa, ja tekijän puuttuminen aiheuttaakin anonyymien syyllisyyden soveltamisessa käytännön ongelmia, jotka liittyvät esimerkiksi syyllisyysperiaatteeseen.³⁷ Periaatteen mukaan ketään ei saa tuomita rangaistukseen ilman syyllisyyttä. Rikoksentekijän on täytynyt suhtautua tekoonsa moitearvostelun edellyttävällä tavalla, eli tekijällä on rikoksentekohetkellä ollut toisintoimimismahdollisuus.³⁸ Kun syyllisyys on anonyymiä, voi oikeushenkilön rangaistusvastuusta nähdäkseni muodostua syyllisyydestä riippumatonta, ankaraa vastuuta. Suomen rikosoikeus ei tunne ankaraa vastuuta, vaan kaikkien rikosten tulee olla tehty tahallaan

²⁹ Rikoslain 9 luvun säännösten epäloogisuudesta ks. esim. Jaatinen 2000 s. 15; Viljanen 2011, s. 33; Helenius 2015, s. 776 ja Korkka 2019, s. 314–316.

³⁰ Ks. HE 95/1993 vp, s. 17; Nieminen 2001, s. 203; Tolvanen 2009, s. 348 ja Tapani – Tolvanen 2016, s. 211.

³¹ Korkka 2019, s. 316

³² Ks. myös OM 2020, jonka mukaan anonyymien syyllisyyden asemaan liittyy epäselvyyttä s. 52.

³³ Ks. esim. Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016, s. 56. Vrt. Ashworth – Horder 2013, s. 152.

³⁴ Ks. rikoksen rakenteesta esim. Boucht – Frände 2019, s 20–22.

³⁵ Nissinen 1997 s. 105

³⁶ Hyttinen 2021a, luku ”Mihin ratkaisu perustuu?” ja Jaatinen 1998, s. 181.

³⁷ Ks. esim. Jaatinen 2000, s. 24–25; Nieminen 2001, s. 206, alaviite 19; Nuutila 2012, alaviite 17; Luhtanen 2013, s. 16 ja Hovi 2020, s. 22–23.

³⁸ Ks. syyllisyysperiaatteesta esim. Boucht – Frände 2019, s. 105.

tai tuottamuksesta. Ankaran vastuun on katsottu olevan jopa Suomen perustuslain (731/1999) vastaista, jonka vuoksi ongelma on ilmeinen.³⁹ On myös katsottu, ettei yksilöllinen syyllisyysperiaate välttämättä täysin sovi yhteen oikeushenkilön rangaistusvastuun kanssa.⁴⁰

Syyllisyysperiaate liittyy läheisesti rikosprosessuaaliseen syyttömyysolettamaan, eli siihen, että henkilö on syytön, kunnes hänen syyllisyydestään on esitetty riittävä näyttö.⁴¹ Anonyymien syyllisyyden voidaan katsoa olevan pulmallinen myös rikosoikeudellisen syyttömyysolettaman suhteen. Normaalisti syyttömyysolettama kumoutuu, kun syytetyn syyllisyydestä on esitetty riittävä näyttö.⁴² Oikeudenkäymiskaassa tämä ilmaistaan siten, ettei ”vastaajan syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä” (OK 17:3:2). Onkin nähdäkseni vaarana, että anonyymien syyllisyyden soveltaminen jopa alentaa tätä näyttö- tai tuomitsemiskynnystä⁴³, joka on tietysti haitallista rikoksesta syytetyn oikeusturvan näkökulmasta.⁴⁴ Tämä vaikuttaa myös oikeushenkilöiden toimintaedellytyksiin, kun kynnys yhteisösakon tuomitsemiseen madaltuu. Tosin pelkkä mallin ongelmista puhuminen ei välttämättä ole hedelmällistä, ja tutkielman eräänä tarkoituksena on tuoda keskusteluun potentiaalisia ratkaisuja, joilla anonyymien syyllisyyden ongelmallisuuteen voitaisiin vaikuttaa.

Aiheen tutkiminen on tärkeää myös sen ajankohtaisuuden vuoksi. Sen ohella, että KKO antoi ensimmäisen aihetta koskevan ennakkoratkaisunsa viime vuonna, on oikeushenkilön rangaistusvastuu yleisestikin ajankohtainen teema. Monet Euroopan maat, kuten Saksa ja Iso-Britannia, pohtivat omien vastuumalliensa päivittämistä⁴⁵, jonka vuoksi haluan kytkeä tutkielmani osaksi kansainvälistä keskustelua oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Aihe on siinäkin mielessä ajankohtainen, että vuonna 2020 oikeusministeriö laati Tapanin johdolla oikeushenkilön rangaistusvastuun nykytilasta ja kehityskohteista selvityksen, jossa pohditaan lyhyesti myös anonyymia syyllisyyttä.⁴⁶ Selvitys antaa eväitä aiheen tutkimukselle, ja toimii keskeisenä lähteenä myös tässä tutkimuksessa.

³⁹ Boucht – Frände 2019, s. 36. ja Tolvanen 2009, s. 342. Vaikkei ankara vastuu kuulu Suomen rikosoikeuteen, sitä sovelletaan esim. Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. Ks. Greenberg – Brotman 2014, s. 79 ja Ashworth – Horder 2013, s. 162.

⁴⁰ HE 95/1993 vp, s. 5 ja Korkka 2019, s. 318. Oikeushenkilön rangaistusvastuussa ei ole ainakaan pyritty poikkeamaan syyllisyysperiaatteesta, kun vastuu edellyttää oikeushenkilön moitetta.

⁴¹ Nuutila 1999, luku 3.1.3. Periaate on ilmaistu esim. ETL 4:2:ssa, jonka mukaan rikoksesta epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä.

⁴² Ks. syyttömyysolettamasta yleisesti Sahavirta 2006, s. 230.

⁴³ Ks. tuomitsemiskynnuksesta Könönen 2006.

⁴⁴ Ks. oikeusturvan merkityksestä rikosoikeudessa Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 40.

⁴⁵ Ks. eurooppalaisesta keskustelusta mm. Compliance Week 2021 ja Lexology 2022.

⁴⁶ OM 2020, s. 15.

1.4 Tutkimusmenetelmät ja lähteaineisto

Tiedonintressissä on kyse siitä, millaista tietoa tutkimuksella tavoitellaan. Lainopin tiedonintressinä on usein tuottaa merkityksiä ja lisätä ymmärrystä voimassa olevasta oikeudesta, ja tuottaa sitä koskevia perusteltuja tulkinta-, punninta-, ja systematisointikannanottoja.⁴⁷ Tämän tutkielman päämetodi rikoslainoppi puolestaan keskittyy rikosoikeudellisten käsitteiden tulkintaan ja systematisointiin.⁴⁸ Tutkielmassa selvitetään rikossäännösten tulkinnalla ja systematisoinnilla anonyymien syyllisyyden sisältöä ja tehdään sen perusteella tulkintakannanottoja anonyymistä syyllisyydestä ilmiönä, sen asemasta rangaistusvastuun rakenteessa sekä siihen liittyvistä ongelmista.⁴⁹ Tutkielmassa hyödynnetään pääasiallisesti sanamuodonmukaista, systemaattista ja historiallista lainulkintaa, eli tulkinnan kohteena on niin rikossäännösten kielellinen merkitys, säännösten suhde toisiinsa kuin lainsäätäjän tarkoituskin. Tutkielmassa käytetään myös vertailevaa tulkintaa, kun ulkomaisiin normeihin tutustumalla tuetaan kotimaisen normin sisältöä koskevaa argumentaatiota.⁵⁰ Vastaavasti systematisoinnin kohteena on muun muassa oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä koskevat säännökset.⁵¹ Rikoslainoppi on siten olennainen metodi kaikkiin tutkimuskysymyksiin vastaamisessa.

Tutkimuksen tavoitteena on hyödyttää rikoslain normeja käytäntöön soveltavia henkilöitä työssään sekä kontrolloida oikeuskäytäntöä. Oikeuskäytännön kontrolloinnilla tarkoitan, että anonyymien syyllisyyden oikeudellisen merkityssisällön selvittämiseksi lainkäyttäjät voi joutua tulkinnanvaraista asiaa ratkaistessaan turvautumaan rikoslainopissa, eli myös omassa tutkielmassani, käytettyihin argumentteihin kyseenä olevasta teemasta. Käytännön hyödyn lisäksi tutkielman tavoitteena on hyödyttää myös aiheen ympärille rakentuvaa rikoslainopillista tutkimusta.⁵² Näin ollen tutkimustani voisi luonnehtia oikeuskäytäntöä palvelevaksi perustutkimukseksi, jonka tavoitteena on tuottaa rikosoikeusteoreettista tietoa, joka hyödyttää myös lainsäätämistä ja -käyttöä.⁵³

⁴⁷ Hirvonen 2011, s. 34 ja Kolehmainen 2016, s. 107.

⁴⁸ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 9–10.

⁴⁹ Hirvonen 2011, s. 25 ja Aarnio 1989, s. 53.

⁵⁰ Hirvonen 2011, s. 38–39.

⁵¹ Ks. systematisoinnista tarkemmin Sajama 2016, s. 39–50.

⁵² Tolvanen 2016, s. 275–276. Ks. lähemmin lainopin ja käytännön suhteesta esim. Aarnio 1989, s. 56–58.

⁵³ Ks. esim. Hyttinen 2017, s. 337.

Pääasiallinen tutkimusaineistoni koostuu rikoslainopin keskeisistä lähteistä, eli lainsäädännöstä, esitöistä, oikeuskirjallisuudesta ja oikeuskäytännöstä.⁵⁴ Rikoslainopillisen tutkimuksen kohteena on esimerkiksi RL 9 luku esitöineen.⁵⁵ Oikeuskirjallisuudesta tärkeässä asemassa ovat kotimaisesta tuotannosta muun muassa Jaatisen teos Oikeushenkilön rangaistusvastuu (2000)⁵⁶, Korkka-Knutsin, Heleniuksen ja Fränden kirjoittama Yleinen rikosoikeus (2020)⁵⁷, Korkkan artikkeli organisaatiohuolimattomuudesta (2019)⁵⁸, Matikkalan Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä (2021)⁵⁹ sekä oikeusministeriön raportti Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet (2020)⁶⁰. Kansainvälisenä lähdekirjallisuutena käytän esimerkiksi Brodowski et al. teosta Regulating Corporate Criminal Liability (2014)⁶¹ sekä eri julkaisuista löytyviä artikkeleita.⁶²

Rikoslainopillisen tutkimuksen kohteena on erityisesti kolmannen tutkimuskysymyksen osalta myös oikeuskäytäntö. Pääasiallisena analyysin kohteena on KKO 2021:6. Koska muita ennakkopäätöksiä tutkimaani teemaan liittyen ei ole annettu, olen hankkinut tutkimustani varten ratkaisuja tuomioistuimista aikaväliltä 1.1.2010–1.12.2021. Pyysin ensin tuomioiden tunnistetietoja Oikeusrekisterikeskukselta hakusanoilla ”anonyymi syyllisyys”, ”anonyymi tekijävastuu” ja ”tuottamuksellinen rahanpesu” sekä RL 9:2.2 ensimmäisellä virkkeellä eli ”yhteisösakkoon tuomitaan, vaikkei rikoksentekijää saada selville tai muusta syyistä tuomita rangaistukseen”. Lisäksi tiedustelin ratkaisuja, joissa olisi viitattu ratkaisuun KKO 2021:6. Tietopyyntöni koski tuomioita, joissa vastaajana on oikeushenkilö tai joissa syyttäjä on vaatinut yhteisösakkoa. Saatuaani tiedot ratkaisuista, pyysin ne tuomioistuimista. Laitoin tämän lisäksi vielä erikseen tietopyynnön vastaavin hakusanoin kaikkiin yleisiin tuomioistuimiin varmistuakseni mahdollisten tuomioiden määrästä.

Ratkaisupyyntöjen perusteella kävi ilmi, ettei oikeushenkilöä ole ilmeisesti ennen ratkaisua KKO 2021:6 tuomittu anonyymien syyllisyyden nojalla kuin muutamia kertoja, ja nimenomaan rahanpesukontekstissa kyseinen ennakkoratkaisu oli ensimmäinen. Anonyymiin syyllisyyteen liittyvät haut tuottivat tuloksia seuraavasti. Ratkaisuja, joissa on jollain tapaa kyse anonyymistä

⁵⁴ Tolvanen 2016, s. 276.

⁵⁵ HE 95/1993 vp.

⁵⁶ Jaatinen 2000.

⁵⁷ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020.

⁵⁸ Korkka 2019.

⁵⁹ Matikkala 2021.

⁶⁰ OM 2020.

⁶¹ Brodowski et al. 2014. Teos on kokoomateos, jossa on useita kirjoittajia. Viitataan tekstissä siksi kirjan toimittaneiden sijaan viittaamani osuuden kirjoittajaan.

⁶² Esimerkkeinä Ball – Weinstein 1994; De Maglie 2005; Pocora 2016 ja Angelo et al. 2020.

syllisyydestä, ilmeni yhteensä 10 ja ne on sisällytetty tutkielman liitteeksi 1 (Liite 1). Ratkaisuista kolme on annettu käräjäoikeudessa, viisi hovioikeudessa ja kaksi korkeimmassa oikeudessa ja niistä seitsemän koskee työturvallisuusrikoksia, yksi ympäristön turmelemista, yksi salakuljetusta/törkeää veropetosta ja yksi tuottamuksellista rahanpesua (KKO 2021:6). Ratkaisuista ainoastaan neljä yhteisösakkovaatimusta johti tuomioon ilman, että ketään luonnollista henkilöä tuomittiin rangaistukseen.⁶³ Puolestaan yhdessä ratkaisussa oikeushenkilö tuomittiin nähtävästi osin luonnollisen henkilön ja osin anonyymin tekijän tekemän rikoksen perusteella.⁶⁴ Niin ikään viidessä ratkaisussa anonyymi syllisyys oli mainittu yhteisösakkovaatimuksessa tai osana ratkaisua, mutta joko oikeushenkilön ohella rangaistukseen tuomittiin myös luonnollinen henkilö, rikosta ei katsottu ollenkaan tapahtuneeksi tai yhteisösakkovaatimus hylättiin tai yhteisösakko jätettiin tuomitsematta.⁶⁵

Tuomitseminen anonyymin syllisyyden perusteella on todella harvinaista verrattuna tuomittujen yhteisösakkojen lukumäärään. Esimerkiksi vuosina 2015–2019 yhteisösakko tuomittiin yhteensä 241 kertaa⁶⁶, joista aineistoni perusteella anonyymistä syllisyydestä ainoastaan kahdesti. Lisäksi ainakaan Nuutilan mukaan ennen vuotta 2012 ei ole annettu tuomioita missään syytekohtassa anonyymiin syllisyyteen vedoten.⁶⁷ Annetujen ratkaisujen määrästä on tulkittavissa, että tutkimani ilmiö on äärimmäisen harvoin sovellettu suomalaisissa tuomioistuimissa ja erityisesti tuottamuksellisen rahanpesun kontekstissa. Rikoslainopillisen tutkimuksen kannalta tärkeässä asemassa on tuomioon johtaneiden ratkaisujen vähyyden vuoksi siten KKO 2021:6. On selvää, että yhden KKO:n ennakkoratkaisun ja muutaman muun tuomioistuinratkaisun perusteella on vaikeaa tehdä tyhjentäviä tulkintoja anonyymistä syllisyydestä tai siihen liittyvistä ongelmista, mutta jostain aiheen ympärille rakentuva syvällisempi oikeustieteellinen keskustelu on aloitettava.

Perinteisen lainopillisen systematisoinnin ja tulkinnan lisäksi käytän erityisesti toisen ja neljännen tutkimuskysymyksen yhteydessä tieteellisen kriminaalipolitiikan ydintutkimukseksikin kutsuttua *de lege ferenda* -tutkimusta. *De lege ferenda* -tutkimuksen avulla pyritään löytämään preferoituja tulevia lainsäädäntöratkaisuja ja järjellisiä

⁶³ Ahvenanmaan KO R 20/74 04.11.2021; Keski-Pohjanmaan KO R 13/657 24.04.2015; VaaHO R 18/363 18.02.2019 ja KKO 2021:6.

⁶⁴ KKO 2013:56.

⁶⁵ Kymenlaakson KO R 18/1449 15.11.2019; HelHO R 14/2580 02.02.2016; I-SHO R 17/693 27.04.2018; HelHO R 16/1677 29.06.2018 ja I-SHO R 17/1119 09.05.2019.

⁶⁶ OM 2020, s. 28.

⁶⁷ Ks. tarkemmin Nuutila 2012, luku 5.

parannusehdotuksia rikoksia ja rangaistuksia koskevaa päätöksentekoa varten.⁶⁸ Usein tutkimus yhdistyy lainoppiin, ja uutta lainsäädäntöä koskeva ratkaisuehdotus syntyy ikään kuin lainopillisen tulkinnan ja systematisoinnin sivutuotoksena.⁶⁹ Esitän lainsäätäjälle toimenpidesuosituksen ensinnäkin oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä koskevien säännösten rakenteen muuttamisesta. Toiseksi esitän anonyymien syyllisyyden soveltamisalan rajaamista ja sen pohtimista, olisiko seuraamusvalikoimaa mahdollista täydentää ehdollisella yhteisösakolla. Kriittisellä tarkastelulla on mahdollista löytää uusia, oikeudenmukaisempia ja järkevämpiä sääntelyratkaisuja.

Lainopillista tutkimusta tukee myös muiden maiden oikeusjärjestyksiä hyödyntävä tutkimus erityisesti ensimmäisen ja neljännen tutkimuskysymyksen osalta.⁷⁰ Tarkoitukseni on ensinnäkin perehtyä Sveitsin ja Yhdysvaltojen organisatorisen vastuun malleihin ja verrata niihin suomalaista mallia anonyymistä syyllisyydestä. Maiden vastuumallit eroavat toisistaan ja suomalaisesta mallista, jonka vuoksi oli luontevaa ottaa kyseiset mallit vertailun kohteeksi. Eri maiden sääntelyratkaisujen tarkoituksena on auttaa tulkitsemaan suomalaista anonyymiä syyllisyyttä ja sen asemaa osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta. Tutkimusmetodin tarkoituksena on lisäksi löytää mahdollisia ratkaisuja anonyymistä syyllisyydestä kumpuaviin ongelmiin. Tässä tutkimuksen kohteena ovat esimerkiksi Saksan ja Yhdysvaltojen oikeusjärjestykset. Muiden maiden oikeusjärjestyksillä on tutkielmassa kuitenkin verraten pieni rooli, eikä tutkimuksessa ole siten kyse niinkään oikeusvertailusta, vaan lainopillista tutkimusta tukevasta muiden maiden oikeusjärjestyksien hyödyntämisestä.⁷¹

1.5 Eettisyys ja luotettavuus

Koska hyödynnän tutkielmassa yhtenä aineistona oikeustapauksia, on niistä paikallaan mainita muutama seikka. Ratkaisuista on ensinnäkin poistettu salassa pidettävät tiedot ennen niiden saamista. Kaikki tutkimuksessa hyödyntämäni materiaali on siten ollut julkista. Ratkaisut ovat peräisin tuomioistuimista, jonka vuoksi ne ovat sisältäneet runsaasti asianosaisten henkilötietoja. Käytän tutkimuksessani ratkaisuja ja niistä ilmeneviä tietoja siten, etteivät asianosaiset ja heitä koskevat arkaluontoiset tiedot ole tutkimuksesta tunnistettavissa. Siltä osin kuin tutkielman aihe edellyttää yksittäisten tapausten yksityiskohtaista käsittelyä, tämä

⁶⁸ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 12–13.

⁶⁹ Kolehmainen 2016, s. 108.

⁷⁰ Ks. oikeusvertailun määritelmästä esim. Husa 2010, s. 713–716.

⁷¹ Hirvonen 2011, s. 26.

tapahuu anonymisoimalla asianosaisten nimet sekä muut vastaavat tapauksen tunnistamisen mahdollistavat tiedot. Noudatan tutkielman laatijana henkilötietojen käsittelyssä EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen⁷² 5 artiklaa sekä tietosuojalain (1050/2018) 31 §:ää. Ratkaisujen diaarinumerot ja antopäivät on kuitenkin merkitty tutkielmaan näkyviin käsittelyn helpottamiseksi.⁷³ Hävitän hallussani olevan tapausaineiston henkilötietoineen tämän tutkielman hyväksymisen jälkeen.

Tutkielmassa käyttämäni oikeustapausaineisto on rajallinen, ja se perustuu ennalta määrättyyn tietopyyntöön Oikeusrekisterikeskukselle ja tuomioistuimille. Tutkimustani tukeva oikeustapausaineisto osoittautui varsin pieneksi, jonka vuoksi ainakaan oikeustapauksiin kohdistuvat tutkimustulokset eivät välttämättä ole yleistettävissä. Lisäksi hakusanojen ”anonyymi syyllisyys” ja ”anonyymi tekijävastuu” kaksiosaisuuden vuoksi suuri osa hakutuloksista koski vain jompaakumpaa sanaa. Tämän vuoksi kaikkia relevantteja ratkaisuja ei välttämättä ole tämän tutkielman tekemiseksi saatavilla. On syytä korostaa, että anonyymiä syyllisyyttä käsittelevät tuomiot ovat pitkälti käräjä- ja hovioikeustason ratkaisuja, eikä niiden arvo oikeuslähteenä ole tällöin sama kuin KKO:n ennakkopäätösten. Muiden oikeustapausten tarkoituksena on siksi lainopillisen analyysin kohteena lähinnä tukea anonyymiin syyllisyyteen liittyvää argumentaatiota. Tutkimustulosten luotettavuuden kannalta on olennaista mainita, että KKO 2021:6 sekä Ahvenanmaan KO R 20/74 04.11.2021 on julkaistu vain ruotsiksi, joten olen kääntänyt kyseiset ratkaisut tutkimustani varten suomeksi.

⁷² Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus).

⁷³ Ks. Tietosuojavaltuutetun toimisto: Pseudonimisoidut ja anonymisoidut tiedot.

2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne ja anonyymi syyllisyys

2.1 Yleiset periaatteet

Rikoslain 9 luvun säännökset oikeushenkilön rangaistusvastuusta sisältävät säännökset muun muassa rangaistusvastuun soveltamisalasta (1 §), edellytyksistä (2 §) ja rikoksentekijän, eli luonnollisen henkilön, ja oikeushenkilön välisestä suhteesta (3 §). Nämä kolme säännöstä ovat anonyymien syyllisyyden arvioinnin ja siksi myös tämän tutkielman näkökulmasta keskeisessä asemassa. Ennen kyseisten säännösten syvällisempää tutkimusta on tarpeen käsitellä lyhyesti suomalaisen oikeushenkilön rangaistusvastuun yleisiä periaatteita ja RL 9 luvun muita keskeisiä säännöksiä.

Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu pohjimmiltaan siihen, ettei oikeushenkilöä pidetä rikoksentekijänä, eikä sen voida katsoa siten syyllistyneen rikokseen. Siltä katsotaan myös puuttuvan luonnollisen henkilön rikosoikeudellisen vastuun ja rangaistavuuden edellytys eli RL 3:6–7:n mukainen tahallisuus tai tuottamus.⁷⁴ Oikeushenkilöllä ei ole tahtoa, eikä sen katsota ymmärtävän tekojensa seurauksia. Siltä siis puuttuu syyllisyys perinteisessä mielessä.⁷⁵ Koska oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu siihen kytköksissä olevien luonnollisten henkilöiden tekoihin ja laiminlyönteihin, on molempien rankaiseminen mahdollista luonnollisen henkilön rikoksen perusteella eli vastuu on kumuloituvaa.⁷⁶ Oikeushenkilön rangaistusvastuu on kuitenkin aina toissijaista vastuuta luonnollisten henkilöiden vastuuseen nähden.⁷⁷ Oikeushenkilön rangaistusvastuun taustalla vaikuttaa periaate, jonka mukaan jokaisella oikeushenkilöllä on velvollisuus järjestää toimintansa lain mukaisesti, ottaen huomioon toimintansa laatu, laajuus ja muoto sekä olosuhteet muutoinkin.⁷⁸ Rangaistusvastuu seuraa karkeasti tämän velvollisuuden rikkomisesta. Koska oikeushenkilöllä ei katsota olevan tahtoa, toiminnan lainmukaisesta järjestämisestä ovat vastuussa juuri luonnolliset henkilöt, ja jos toimintaa ei ole järjestetty lainmukaisesti, voi oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltaminen tulla kyseeseen. Asia ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen, sillä pelkkä näennäinen

⁷⁴ HE 95/1993 vp, s. 16 ja Kotiranta 2021, s. 307.

⁷⁵ Jaatinen 1998, s. 154.

⁷⁶ Kotiranta 2021, s. 306. Ks. kumuloituvasta vastuusta lähemmin Nissinen 1997, s. 31–32.

⁷⁷ Alvesalo-Kuusi – Bittle – Lähteenmäki 2018, s. 222 ja Nuutila 2012, luku 4.

⁷⁸ HE 95/1993 vp, s. 16.

lainvastaisuus ei riitä, vaan kaikkien RL 9 luvussa säädettyjen edellytysten on täytyttävä, jotta rangaistusvastuuta olisi mahdollista soveltaa.⁷⁹

Rikoslain 9:1.1:ssa säädetään rangaistusvastuun soveltamisalasta, jonka mukaan yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava rikoksen johdosta yhteisösakkoon, jos se on tässä laissa säädetty rikoksen seuraamukseksi.⁸⁰ Säännös kattaa kaikki oikeushenkilöt siviili- ja julkioikeudellisessa merkityksessä, esim. osakeyhtiöt, yhdistykset, seurakunnat ja valtion.⁸¹ Soveltamisalasäännökseen sisältyy myös rangaistusvastuun rikosedellytys, jota käsitellen tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Jotta oikeushenkilöä voitaisiin rangaista, sen täytyy olla perustettu, oikeus- ja oikeustoimikelpoinen.⁸² Mikäli syyttäjä ei esitä erillistä oikeushenkilöön kohdistettua rangaistusvaatimusta, ei oikeushenkilön rankaiseminen tule kyseeseen.⁸³ Lisäksi säännöksestä on keskeistä sisäistä, että oikeushenkilöä ei voida rangaista rikoksesta, jonka osalta oikeushenkilön rangaistusvastuusta ei ole erikseen säädetty. Alun perin rangaistusvastuu koski vain muutamia rikostyyppisiä.⁸⁴ Nykyisin sitä on mahdollista soveltaa noin 140 rikokseen,⁸⁵ ja esimerkiksi tuottamukselliseen rahanpesuun sitä on voinut soveltaa vuodesta 2011 alkaen.⁸⁶ Laajasta soveltamisalastaan huolimatta suurin osa soveltamistilanteista vuosina 2015–2019 koski RL 47:1 mukaisia työturvallisuusrikoksia ja RL 48:1:ssä tarkoitettua ympäristön turmelemista. On merkille pantavaa, että työturvallisuusrikosten osuus kaikista yhteisösakkotuomiosta oli kyseisellä tarkasteluvälillä lähes 90 %.⁸⁷ Tämä voi osaltaan selittää niiden osuutta myös anonyymiä syyllisyyttä koskevissa tuomioistuinratkaisuissa.

Oikeushenkilölle rangaistuksena tuomittavasta yhteisösakosta säädetään puolestaan RL 9:5:ssa, jonka mukaisesti yhteisösakko voi olla alimmillaan 850 ja ylimmillään 850 000 euroa.⁸⁸

⁷⁹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 367–368.

⁸⁰ Rikoslain 9 luvun säännöksiä ei puolestaan sovelleta julkisen vallan käytössä tehtyyn rikokseen (RL 9:1.2), koska ei ole nähty mielekkäänä, että valtio rankaisee itseään ja muita julkisia toimijoita niiden tekemien rikosten vuoksi. Ks. HE 95/1993 vp, s. 24.

⁸¹ Ks. Frände 2012, s. 380.

⁸² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 369.

⁸³ Rikoslain 9:7-säännös koskee rangaistusvaatimuksen tekemättä jättämistä. Syyttäjä saa jättää rangaistusvaatimuksen tekemättä esim., jos oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteen laiminlyönti tai sen johdon/tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän osuus rikoksessa on ollut vähäinen.

⁸⁴ Matikkala 2021, s. 342.

⁸⁵ OM 2020, s. 9–10. Soveltamisala on laajentunut mm. kansainvälisten velvoitteiden seurauksena.

⁸⁶ Ks. lähemmin HE 285/2010 vp, s. 13.

⁸⁷ Ks. OM 2020, s. 28–29.

⁸⁸ Korkeimman oikeuden käytännössä korkein tuomittu yhteisösakko on tähän mennessä ollut 500 000 euroa ratkaisussa KKO 2008:33, joka koski tuottamuksellista ympäristön turmelemista. Ks. OM 2020, s. 18.

Kyseistä seuraamusta voidaan pitää oikeushenkilön johtamistapaan kohdistuvana moitteena.⁸⁹ Seuraamuksen mittaamisen perusteista säädetään puolestaan RL 9:6:ssa, ja yhteisösakon mittaamisessa otetaan huomioon mm. laiminlyödyn huolellisuus- ja varovaisuusveloitteen laatu ja laajuus tai johdon osuus sekä oikeushenkilön taloudellinen asema. Mikäli oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset täyttyvät, on yhteisösakon tuomitseminen lähtökohtaisesti pakollista. Tuomioistuimella on tässä kuitenkin harkintaa, ja se voi jättää yhteisösakon RL 9:4:n mukaisesti tuomitsematta vaikkapa rikoksen vähäisyyden perusteella.⁹⁰

2.2 Rangaistusvastuun edellytykset

2.2.1 Rikos oikeushenkilön toiminnassa

Oikeushenkilön rangaistusvastuussa ei ole kyse seuraamuksesta vaan erityisestä vastuun muodosta, johon liittyy omat vastuuperusteensa. Tämän vastuumuodon perusteella tuomittava seuraamus on yhteisösakko.⁹¹ Jotta sen tuomitseminen olisi mahdollista, tulee oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten eli rikosedellytyksen (RL 9:1.1) ja moite-edellytyksen (RL 9:2.1) täyttyä.⁹² Tämä tarkoittaa, että oikeushenkilön toiminnassa on täytynyt tapahtua rikos, josta sitä voidaan moittia. Oikeushenkilön moittiminen on mahdollista, jos moittittavalla menettelyllä on sen toiminnassa tapahtuneeseen rikokseen syy-yhteys. Edellytykset ovat siten varsin tiukat.⁹³ Vaikka edellytykset voi sinänsä olla helppo ymmärtää, on ne tosiasiallisesti sisällytetty RL 9 lukuun varsin epäselvästi. Rangaistusvastuun edellytyksistä säädetään tosiasiallisesti kolmessa eri säännöksessä (RL 9:1–3), vaikka RL 9:2 on otsikoitu nimenomaisesti rangaistusvastuun edellytyksistä säätävänä pykälänä. Vaikeaselkoisuudesta huolimatta on edellytyksistä syytä pitää mielessä vähintään se, että jos yksikin vastuun edellytys jää täyttymättä, ei rangaistusvastuun soveltaminen tule kyseeseen.⁹⁴

Rikosedellytys tarkoittaa, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut rikos.⁹⁵ Edellytys voidaan jakaa neljään alavaatimukseen, joista ensimmäisen mukaan oikeushenkilön

⁸⁹ Frände 2012, s. 379 ja Helenius 2015, s. 773.

⁹⁰ Yhteisösakon tuomitseminen oli alun perin harkinnanvaraista. Rikoslain vuoden 2003 muutoksen myötä siitä tuli lähtökohtaisesti pakollista, mutta samalla säädettiin mahdollisuudesta jättää yhteisösakko tuomitsematta RL 9:4:n perusteella. Ks. HE 53/2002 vp, s. 31; Semi 2013, s. 194 ja Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2016, s. 66.

⁹¹ Korkka 2019, s. 314.

⁹² Korkka 2019, s. 313. Vrt. Matikkala 2021, s. 344, joka käyttää moite-edellytyksestä termiä ”yhteisösyllisyysedellytys”. Käytän tutkielmassa kuitenkin termiä ”moite-edellytys”, sillä se kuvaa mielestäni paremmin kyseisen edellytyksen sisältöä.

⁹³ Helenius 2015, s. 776 ja HE 53/2002 vp, s. 14.

⁹⁴ Helenius 2015, s. 776 ja Jaatinen 2000, s. 15–16.

⁹⁵ Ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 371.

rangaistusvastuun on oltava sovellettavissa epäiltyyn rikokseen eli siitä tulee olla säädetty erillisellä soveltamissäännöksellä.⁹⁶ Tällainen soveltamissäännös on esimerkiksi RL 32:14, jonka mukaan ”[...] tuottamukselliseen rahanpesuun sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään”. Toisen alavaatimuksen mukaan konkreettisesti tapauksessa kaikkien rikosoikeudellisen vastuun edellytysten, eli tunnusmerkistön mukaisuuden, oikeudenvastaisuuden ja syyllisyyden, tulee täytyä tekijän eli luonnollisen henkilön osalta. Pelkkä oikeushenkilön velvollisuuksien laiminlyönti ei sellaisenaan ole rangaistavaa. Jos kyseenä oleva rikossäännös edellyttää tahallisuutta, täytyy myös oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos olla tahallinen. Olennaista on, että toinen alavaatimus ei edellytä tekijän tunnistamista. Riittävää on, että yksilöllisen rikosvastuun edellytykset toteutuvat.

Kolmannen alavaatimuksen täyttymiseksi tekijän on täytynyt toimia oikeushenkilön puolesta tai hyväksi eli hänen on täytynyt toimia oikeushenkilön intressien mukaisesti, eikä niitä vahingoittaen. Puolesta voi toimia henkilö, joka on esimerkiksi oikeutettu edustamaan oikeushenkilöä tai joka on saanut tehtäväkseen rikoksen tekemisen. Hyväksi toimivalla tekijällä ei puolestaan ole muodollista toimivaltaa tai hyväksyntää rikokselle, vaan teko on usein tekijän omaan ajatteluun perustuva. Hänelle on syntynyt mahdollisuus oikeushenkilöä hyödyttävän rikoksen tekemiseen.⁹⁷ Neljänneksi vaaditaan, että ”rikoksentekijän tulee kuulua oikeushenkilön johtoon tai olla virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka olla toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella” (RL 9:3.1). Rikoksen tekevällä luonnollisella henkilöllä tulee olla siten jonkinlainen liityntä organisaatioon. Täysin yhtiön ulkopuolisen henkilön rikos, joka hyödyttää oikeushenkilöä, ei johda rikosedellytyksen täyttymiseen.⁹⁸ Edellytyksen täyttymiseen näyttäisi riittävän jopa se, että rikostoimeksianto on toimeksiantosuhteen koko sisältö.⁹⁹ Jos edellä mainitut neljä alavaatimusta täyttyvät on oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos.

2.2.2 Moite-edellytys: samastaminen ja organisaatiohuolimattomuus

Moite-edellytystä koskeva RL 9:2.1 jakaantuu kahteen vastuuperusteeseen eli samastamiseen ja organisaatiohuolimattomuuteen.¹⁰⁰ Vastuu on samastettavissa¹⁰¹, kun oikeushenkilön

⁹⁶ Ks. esim. Helenius 2015, s. 776.

⁹⁷ HE 95/1993 vp, s. 33–35; Helenius 2015, s. 777 ja Matikkala 2021, s. 345.

⁹⁸ HE 95/1993 vp, s. 35; Helenius 2015, s. 777 ja Frände 2012, s. 380.

⁹⁹ Ks. esim. Matikkala 2021, s. 347.

¹⁰⁰ Ks. esim. Korkka-Knuts 2021, s. 1167.

¹⁰¹ Suomalainen samastamisvastuu on hieman samantyylinen kuin isobritannialainen ns. *identification doctrine*. Ks. doktriinista esim. De Maglie 2005, s. 556 ja Ball – Weinstein 1994, s. 83–85.

lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on joko ollut osallinen rikokseen tai sallinut sen tekemisen. Nähdäkseni johtohenkilö on joko itse aktiivisesti osallistunut rikokseen tai vähintään sallinut rikoksen eli ikään kuin katsonut sen läpi sormien. Joka tapauksessa johtohenkilö on välittömästi myötävaikuttanut rikoksen tekemiseen.¹⁰² Tällöin oikeushenkilön johtohenkilö ja itse yhtiö samastetaan toisiinsa, eikä mitään erillistä oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta ole tarpeen osoittaa. Johtohenkilön rikos merkitsee oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta sellaisenaan.¹⁰³ Lakisääteisiin toimielimiin luetaan muun muassa yhdistyksen hallitus sekä osakeyhtiön hallitus ja toimitusjohtaja. Muu johto viittaa henkilöihin, joilla on laaja itsenäinen päätösvalta, ja joiden asema organisaatiossa perustuu sisäisiin päätöksiin. Lakisääteiset toimielimet on määriteltävissä lakiin perustuvina, mutta organisaatorakenteiden erilaisuus huomioon ottaen ”muun johdon” käsite edellyttää enemmän tapauskohtaista tulkintaa.¹⁰⁴ Nähtävästi tosiasiallista päätösvaltaa käyttävät on sisällytetty säännökseen, jotta samastaminen olisi tarvittaessa ulotettavissa muihinkin kuin pelkkiin muodollisiin johtajiin.¹⁰⁵

Johdon osallisuutta tulkitaan laajasti siten, että se sisältää myös varsinaisen tekijän vastuun tahallisuudesta ja tuottamuksellisesta rikoksesta.¹⁰⁶ Johdon osallisuus ilmentää myös kaikkia perinteisiä rikosoikeudellisen osallisuuden muotoja, eli tekijäkumppanuutta, yllyttämistä ja avunantoa. Laajasti tulkittu osallisuus voi tarkoittaa pelkästään hallituksen puheenjohtajan lainvastaista menettelyä tai päätöksentekooelinten kollektiivista päätöstä rikoksen tekemisestä. Ääritilanteissa rikoksen tekeminen voidaan jopa delegoida syyntakeettomalle tai muulle tekijälle, jota ei voida rangaista.¹⁰⁷ Rikoksen sallimisesta on taas kyse silloin, kun johtohenkilö ei itse ole osallinen rikokseen vaan sallii muun henkilön rikoksen.¹⁰⁸ Johtohenkilö tietää rikoksen olevan tekeillä tai että rikos tullaan tekemään, mutta ei estä sen tekemistä. Mahdollisuus estää rikos on avainasemassa sallimista pohdittaessa. Pelkkä johdon tietoisuus rikoksesta ei ole rikoksen sallimista, eikä näin oikeuta oikeushenkilöön kohdistuvaa moitetta.¹⁰⁹ Johtohenkilöllä täytyy olla perusteltu aavistus siitä, että rikos on tekeillä ja jättäytyä siitä

¹⁰² Matikkala 2021, s. 348.

¹⁰³ Ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 377, joiden mukaan samastamisvastuuta voitaisiin kuvata jopa ankaraksi, tuottamukseen perustumattomaksi vastuuksi.

¹⁰⁴ HE 95/1993 vp, s. 30–31. Ks. myös KKO 2008:33 (kohdat 26–28), jossa katsottiin, ettei vastaajan öljynjalostamon tuotantopäälliköllä ja valmistuksen käyttöpäälliköllä ollut samastamisvastuun soveltamisen edellyttämää itsenäistä päätösvaltaa, vaikka molemmat henkilöt olivat esim. jalostamon johtoryhmän jäseniä.

¹⁰⁵ Matikkala 2021, s. 349.

¹⁰⁶ Ks. HE 95/1993 vp, s. 31. Vrt. kuitenkin Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 377–378.

¹⁰⁷ HE 95/1993 vp, s. 31, 33.

¹⁰⁸ Ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 378–379.

¹⁰⁹ Ks. esim. Helenius 2015, s. 778 ja HE 95/1993 vp, s. 31.

huolimatta passiiviseksi. Salliminen edellyttää siis, että rikoksen tekeminen olisi melko todennäköisesti estynyt, mikäli sallimista ei olisi tapahtunut, eli sallimisen ja teon tulee olla syy-yhteydessä toisiinsa. Syy-yhteyden lisäksi johtohenkilön tulee voida edellyttää ryhtyneen laiminlyötyyn toimenpiteeseen.¹¹⁰ Oikeuskäytännössä on katsottu toimitusjohtajan sallineen rikokset, kun hän oli ollut tietoinen toisen yhtiön yrityssalaisuuksien hyödyntämisestä, mutta ei ollut estänyt rikoksen tekemistä, vaikka hänen olisi asemansa perusteella pitänyt siihen puuttua.¹¹¹

Jos oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen estämiseksi, on kyse organisaatiohuolimattomuudesta.¹¹² Siinä missä samastamisvastuu liittyy usein tahalliseen rikokseen, koskee organisaatiohuolimattomuus tyypillisesti tuottamuksellista rikosta.¹¹³ Organisaatiohuolimattomuuteen perustuva vastuu on sovellettavissa, kun muu kuin yhtiön johtohenkilö (mm. työntekijä) on syyllistynyt rikokseen.¹¹⁴ Työntekijä on voinut syyllistyä esimerkiksi rahanpesuun, kun oikeushenkilössä ei ole noudatettu voimassa olevaa rahanpesusääntelyä. Kun on todettu, ettei rahanpesuun liittyvää normistoa ole noudatettu, tulee seuraavaksi arvioida, olisiko rahanpesusääntelyn noudattaminen ainakin olennaisesti vaikeuttanut rahanpesun mahdollisuutta oikeushenkilössä. Kuten sallimisessa, rikoksen tulee olla tosiasiallisesti estettävissä.¹¹⁵ On mahdollista, että oikeushenkilön työntekijä syyllistyy rahanpesuun sen takia, että ohjeistus on ollut epäselvää ja valvonta vajavaista.¹¹⁶ Tällaisiin laiminlyönteihin voi vaikuttaa paljonkin työyhteisössä vallitseva toimintakulttuuri, joka ilmenee välinpitämättömänä suhtautumisena juuri rahanpesusääntelyyn.¹¹⁷ Jaatisen mukaan organisaatiohuolimattomuudella pyritäänkin ensisijaisesti vaikuttamaan oikeushenkilön toimintakulttuuriin.¹¹⁸

Organisaatiohuolimattomuuden keskeinen vaatimus on, että oikeushenkilön on järjestettävä toimintansa siten, ettei se itse vaikuta sen puolesta tai hyväksi tehtyihin rikoksiin.¹¹⁹ Se, miten

¹¹⁰ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 379–380.

¹¹¹ Ks. HelHO R 10/879 17.2.2012.

¹¹² Ks. Korkka 2019, s. 316. Organisaatiohuolimattomuus on verraten uusi termi, ja siitä käytetään nykyisinkin nimitystä ”isännänvastuu”. Näin esim. HE 95/1993 vp, s. 17; Jaatinen 2000, s. 25–26; Helenius 2015, s. 778 ja Hovi 2020. Korkka pitää termiä virheellisenä (Korkka 2019, s. 317 ja alaviite 13).

¹¹³ Tilanne voi toki olla myös päinvastainen. Ks. esim. Matikkala 2021, s. 350, alaviite 650.

¹¹⁴ Korkka 2019, s. 320.

¹¹⁵ Boucht – Frände 2019, s. 216.

¹¹⁶ Toisaalta, jos työntekijä toimii vastoin oikeushenkilön ohjeistusta ja valvontaa ilman tämän tietoisuutta, ei moite-edellytys näytä täyttyvän. Ks. lähemmin Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 388.

¹¹⁷ Samantapaisesti Korkka-Knuts 2021, s. 1179.

¹¹⁸ Jaatinen 1998, s. 155.

¹¹⁹ Helenius 2015, s. 778.

toiminta on järjestettävä, eli oikeushenkilön velvollisuudet löytyvät pitkälti oikeushenkilöitä ja erilaisia toiminta-aloja koskevasta lainsäädännöstä (esim. rahanpesua koskeva lainsäädäntö). Oikeushenkilön on siten noudatettava ns. objektiivista huolellisuusvelvoitetta, jonka sisältö määräytyy pitkälti tapaus- ja rikoslajikohtaisesti, sekä yhteisötyypin ja moninaisen sisäisen ja ulkoisen normiston perusteella.¹²⁰ Organisaatiohuolimattomuuden syntymiseksi onkin ensin näytettävä, mitä huolellisuusvelvoitetta oikeushenkilössä on rikottu. Toiseksi on arvioitava, mitä huolellisuusvelvollisuuden täyttäminen olisi vaatinut. Kolmanneksi tulee näyttää, että laiminlyöty huolellisuusvelvoite on mahdollistanut rikoksen tekemisen tai lisännyt selvästi sen tekemisen mahdollisuutta.¹²¹ Toisin sanoen oikeushenkilön toiminnassa tehtävän rikoksen riski on olennaisesti kasvanut.¹²² Rikoksella ja laiminlyönnillä tulee olla syy-yhteys eli vastuun muodostumiseksi syyttäjän on näytettävä, ettei rikosta olisi melko todennäköisesti tapahtunut, jos oikeushenkilö olisi noudattanut huolellisuusvelvoitetta.¹²³

Oikeushenkilön toiminnassa tapahtuva huolimattomuus voi ilmetä kolmessa tilanteessa: 1) työntekijöiden valitsemisen yhteydessä (*culpa in eligendo*); 2) työntekijöiden opastamisen tai informoinnin yhteydessä (*culpa in instruendo*) ja 3) työntekijöiden valvonnan yhteydessä (*culpa in inspiciendo*).¹²⁴ Oikeushenkilön puolesta toimivat henkilöt tulee valita huolellisesti. Toimintaan liittyvät vastuut täytyy jakaa selkeästi. Lisäksi riittävästä ohjeistuksesta ja resursoinnista on huolehdittava. Valvonnan on toimittava monella tasolla. Edustajan tulee valvoa vastuualuettaan ja kyetä raportoimaan väärinkäytöksistä ylöspäin. Toisaalta täytyy varmistua siitä, että edustajan valvonta toimii.¹²⁵ On tärkeää huomata, että organisaation arvoilla ja lähemmin yritys- tai toimintakulttuurilla on vaikutusta vaatimusten toteutumiseen käytännössä, eikä pelkkä muodollinen sääntöjen noudattaminen välttämättä riitä.¹²⁶

Huolimattomuuden perustavan laiminlyönnin voi kuvata kielletyksi riskinotoksi suhteessa oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneeseen rikokseen. Kyse on todennäköisemmin kielletystä riskinotosta, mitä vakavampi ja todennäköisempi on riskinoton mahdollinen seuraus eli rikos.

¹²⁰ Yksi huolellisuusvelvoite ei sovellu kaikenlaisiin organisaatioihin. Ks. esim. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 383–384 ja Jaatinen 1998, s. 157.

¹²¹ HE 95/1993 vp, s. 16 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 387.

¹²² Jaatinen 1998, s. 158.

¹²³ Korkka 2019, s. 327, jonka mukaan ei voida edellyttää, että huolellinen toiminta olisi estänyt rikoksen varmuudella, koska sellaista asiantilaa on lähes mahdotonta todistaa.

¹²⁴ Ks. esim. Jaatinen 2000, s. 100.

¹²⁵ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 385. Ks. KKO 2014:20 (ään., kohdat 28–30), joka on hyvä esimerkki tilanteesta, jossa mm. työmaan henkilöiden valinta, tehtävien jako ja delegointi sekä valvonta olivat olleet puutteellisia.

¹²⁶ Korkka-Knuts 2021, s. 1183–1185.

On tosin vaikeaa määritellä yksiselitteisesti, milloin kyse on kielletystä riskinotosta. Riittävä huolellisuusaste voidaan määrittää hyötyjen ja haittojen tapauskohtaisella punninnalla, koska kaikkia toimintaan liittyviä riskitekijöitä ei ole mahdollista poistaa. Vaadittujen toimenpiteiden täytyy olla oikeushenkilölle mahdollisia ja kohtuullisissa, järkevässä ja perustellussa suhteessa sen toiminnan olosuhteisiin nähden.¹²⁷ Keskeinen työkalu oikeushenkilön riskien kartoittamisessa voikin olla tehokas toiminta- eli compliance-ohjelma, jonka tarkoituksena on sopeuttaa oikeushenkilön organisaatio oikeusjärjestelmän kulloisiinkin vaatimuksiin.¹²⁸

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset voidaan mielestäni tiivistää seuraavasti. Oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut sen edustajan tekemä rikos, josta myös oikeushenkilö voidaan tuomita rangaistukseen. Rikos on tehty oikeushenkilön puolesta tai hyväksi, eli joko johtohenkilö on ollut osallinen rikokseen tai sallinut sen tekemisen tai oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta muun kuin johtohenkilön rikoksen ehkäisemiseksi. Rangaistusvastuun soveltamiseksi tekijän osoittaminen ei ole kuitenkaan aina tarpeen.¹²⁹

2.3 Anonyymi syyllisyys oikeushenkilön rangaistusvastuussa

2.3.1 Sääntely ja peruseriaatteet

Vastuun kohdentamisella tarkoitetaan rikoksentekijän tai tekijöiden osoittamista. Jokainen rikostunnusmerkki sisältää tekijätunnusmerkin, jossa on jotenkin ilmaistu rikoksen tekijä. Usein tekijätunnusmerkki on muotoiltu avoimesti sanalla ”joka” eli tekijä voi periaatteessa olla kuka tahansa ihminen eli luonnollinen henkilö. Tekijäpiiri voi toisaalta olla myös rajattu koskemaan vain tiettyjä henkilöitä.¹³⁰ Rikoslakiin on otettu esimerkiksi työ- ja ympäristörikoksia koskevat omat säännökset vastuun kohdentumisesta (RL 47:7 ja 48:7), joiden perusteella rikosvastuu on mahdollista kohdentaa vain tiettyihin tekijöihin. Nähdäkseni oikeushenkilön rangaistusvastuussakin on kyse rajattua henkilöpiiriä koskevasta rikosvastuusta. Rangaistusvastuu soveltuu, jos tekijä on joko luettavissa oikeushenkilön edustajaksi eli johtohenkilöksi (samastaminen) tai muuksi kuin johtohenkilöksi (organisaatiohuolimattomuus). Rikoksentekijä ei voi tällöin olla kuka tahansa.

¹²⁷ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 384–385.

¹²⁸ Jaatinen 2000, s. 112. Ks. myös Kivistö 2021, s. 323–337.

¹²⁹ Helenius 2015, s. 777 ja Matikkala 2021, s. 345.

¹³⁰ Nissinen 1997, s. 105.

Kun rikos tapahtuu oikeushenkilön toiminnassa, voi syntyä tilanteita, joissa yksittäistä rikoksen tehnyttä luonnollista henkilöä on todella vaikeaa tai miltei mahdotonta löytää organisaation sisältä, vaikka sinänsä rikkomuksen voidaankin sanoa tapahtuneen. Yhtiöiden koon vuoksi rikosentekijää saatetaan joutua etsimään esimerkiksi yksittäisistä tytäryhtiöistä. Tekijää voidaan jopa piilotella tarkoituksellisesti. On selvää, ettei tekijän etsiminen tällöin ole ainakaan prosessiekonomisista syistä tarkoituksenmukaista.¹³¹ Vastuun kohdentaminen ei välttämättä ole mahdollista kehenkään yksittäiseen tekijään. Tällaisia tilanteita varten on kehitetty oikeushenkilön rangaistusvastuunalleja, jotka eivät edellytä luonnollisen henkilön tuomitsemista rikoksesta. Periaatetta esitettiin jo Euroopan Neuvoston vuoden 1988 suosituksessa.¹³² Suomalainen malli on sisällytetty RL 9:2.2:iin, jonka mukaan yhteisöosakkoon tuomitaan vaikkei rikosentekijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen. Virkkeen alkuosassa on kyse anonyymistä syyllisyydestä ja loppuosa koskee vastaavasti muita syitä, miksei tekijää tuomita rangaistukseen. Muita syitä ovat esimerkiksi syyteoikeuden vanhentuminen, toimenpiteistä luopuminen tai rikosentekijän kuolema.¹³³ Anonyymissä syyllisyydessä voidaan varmuudella osoittaa, että rikos (kuten tuottamuksellinen rahanpesu) on tapahtunut oikeushenkilön toiminnassa ja tekijänä ilmeisesti on sen johtoon kuuluva tai sen palveluksessa oleva henkilö, mutta tekijää ei ole kuitenkaan mahdollista tunnistaa.¹³⁴ Käsite muistuttaa vahingonkorvausoikeudellista anonyymiä tuottamusta, jossa tietty vahinkotapahtuma osoittaa jonkun yhtiön organisaatiossa syyllistyneen tuottamukseen, mutta vastuussa olevaa henkilöä ei ole mahdollista tunnistaa.¹³⁵

Yhteisöosakkoon tuomitseminen ei joka tilanteessa siten edellytä syytteen nostamista rikosentekijää vastaan ja tämän tuomitsemista rangaistukseen. Anonyymien syyllisyyden ja edellä mainittujen muiden syiden ei ole katsottu vähentävän oikeushenkilön rikollisen toiminnan moitittavuutta, eikä tällaiset syyt voi sen takia olla esteenä rikosvastuun toteuttamiselle.¹³⁶ On siis mahdollista RL 9:2.2:n mukaisesti nostaa syyte pelkkää yhtiötä vastaan, jolloin vastaajana rikosasiassa on vain yhteisöosakkovaateen kohteena oleva yhtiö. Toisaalta on mahdollista, että tuomioistuimessa syyte on nostettu myös jotain oikeushenkilön

¹³¹ Ball – Weinstein 1994, s. 66–67.

¹³² Ks. Recommendation 1988, s. 10–11.

¹³³ HE 95/1993 vp, s. 17. Ks. esim. Etelä-Savon KO R 15/1658 26.05.2016 ja Oulun KO R 19/907 14.06.2019, joissa vastaajina olleet oikeushenkilöt tuomittiin yhteisöosakkoihin, vaikka syyteoikeus varsinaisia rikosentekijöitä kohtaan oli vanhentunut.

¹³⁴ Jaatinen 2000, s. 26 ja HE 95/1993 vp, s. 34.

¹³⁵ Ks. anonyymistä tuottamuksesta esim. Ståhlberg – Karhu 2020, s. 123–124.

¹³⁶ HE 95/1993 vp, s. 17.

edustajaa kohtaan, mutta tämän syytteiden tultua hylätyksi yhtiöön kohdennetaan rangaistusvastuu toissijaisesti anonyymin syyllisyyden perusteella. Anonyymistä syyllisyydestä huolimatta oikeushenkilöä ei kuitenkaan tuomita rikoksentehtäjänä eikä viimeaikaisessa käytännössä rikosta lueta edes oikeushenkilön syyksi.¹³⁷

On tarpeen korostaa, ettei anonyymin syyllisyyden tarkoituksena ole puuttua pääsääntöiseen yksilölliseen rangaistusvastuuseen, sillä säännös on tarkoitettu vain poikkeuksellisiin tilanteisiin. Tekijä tulee yrittää etsiä oikeushenkilön sisältä ja säännönmukaisesti rangaistukseen tuomitaan sekä rikoksentehtijä että oikeushenkilö.¹³⁸ Tätä pääsääntöä tukee myös aiheesta saamani vähäiset tuomioistuinratkaisut.¹³⁹ Vaikuttaa siltä, että pitkän sääntelyhistoriansa aikana anonyymi syyllisyys on ainakin tuomioistuinratkaisujen määrässä mitattuna toiminut tarkoitustaan vastaavasti poikkeussäännöksenä eli rangaistusvastuuseen jäävän aukon paikkaajana.¹⁴⁰ Aukon paikkaajan asemaa on perusteltu sillä, että muutoin täysin huolellisuusvelvoitteensa laiminlyönyt oikeushenkilö voisi päästä rangaistusvastuun näkökulmasta parempaan asemaan kuin vähemmän kyseistä velvoitetta rikkonut oikeushenkilö, koska rikoksentehtijän tunnistamattomuus saattaa johtua juuri tästä laiminlyönnistä. Oikeushenkilössä voidaan toimia täysin välinpitämättömästi sisäisiä ja ulkoisia normeja kohtaan, jonka vuoksi organisaation vastuut, ohjeistus ja valvonta hoidetaan huonosti. Tällöin ulkopuolisen tarkkailijan on äärimmäisen vaikeaa selvittää rikoksentehtijän henkilöllisyyttä. Siksi onkin katsottu, että oikeushenkilöä tulee voida rangaista, jos voidaan varmuudella havaita, että rikos on tehty oikeushenkilön puolesta tai hyväksi.¹⁴¹

Anonyymiä syyllisyyttä ei perusteta kuitenkaan vain laiminlyönnille, vaan sen soveltaminen voi johtua myös siitä, ettei näyttö yksinkertaisesti riitä yksilövastuun toteuttamiseen.¹⁴² Rikoksesta voi olla epäiltyä useampi työntekijä, mutta tekijää ei saada selville, kun jokainen epäilty kiistää syyllistyneensä rikokseen ja näyttöä ei ole riittävästi.¹⁴³ Hyvä esimerkki soveltamistilanteesta on, kun vesistö on pilaantunut sinne vuotaneen jäteveden takia, joka voi olla peräisin vain yhdestä vesistön äärellä olevasta laitoksesta. Ongelmana on, että päästön ajankohtaa ei tiedetä, jonka takia henkilöä/henkilöitä, jotka olisivat olleet päästön aikaan

¹³⁷ Ks. esim. KKO 2021:6, kohta 57 ja Ahvenanmaan KO R 20/74 04.11.2021 (ei lainvoimainen).

¹³⁸ HE 95/1993 vp, s. 34.

¹³⁹ Ks. tutkielman Liite 1.

¹⁴⁰ Alvesalo-Kuusi – Bittle – Lähteenmäki 2018, s. 227. Ks. myös. Bygglin – Nyberg 2021, joiden mukaan anonyymi syyllisyys on ollut vuoteen 2021 saakka lähinnä ”lain kuollut kirjain” (*dead letter of the law*).

¹⁴¹ HE 95/1993 vp, s. 34.

¹⁴² Lappi-Seppälä 1999, s. 236.

¹⁴³ HE 95/1993 vp, s. 34.

vastuussa lupaehtojen noudattamisesta, on mahdoton selvittää.¹⁴⁴ Nähdäkseni on kääntäen mahdollista tulkita, että jos vesistön äärellä olisi usean oikeushenkilön tehdas ei voitaisi varmuudella havaita rikoksen tapahtuneen yhden oikeushenkilön toiminnassa. Tällöin anonyymien syyllisyyden soveltaminen ei olisi mahdollista. Toinen mahdollisuus soveltamiseen olisi silloin kun monet organisaatioissa työskentelevät epäillyt vetoavat päättävän elimen antamiin epäselviin ja puutteellisiin ohjeisiin ja pyrkivät osoittamaan, että laiminlyönti kuuluisi jonkun toisen vastuulle.¹⁴⁵ Epäselvät ohjeet ja vastuut olivat avainasemassa muun muassa ratkaisun KKO 2021:6 oikeudellisessa arvioinnissa. Anonyymi vastuu voi ainakin teoreettisesti seurata siitäkin, että yksittäiset, organisaation eri sektoreilla työskentelevät henkilöt tekevät näennäisesti viattomia tekoja, mutta tekojen yhteisvaikutusta seuraa rikos. Jos työskentelee vain yhden sektorin parissa, voi olla vaikeaa täysin tietää, mitä jollain muulla sektorilla tapahtuu. Jokaisen henkilön teot voivat näin heidän tietämättään olla syy-yhteydessä rikokseen, mutta yksilöllistä rikosvastuuta ei silti kyetä osoittamaan kenenkään osalta.¹⁴⁶

2.3.2 Rangaistusvastuun edellytykset ja anonyymi tekijä

Oikeushenkilön tuomitseminen yhteisöosakkoon anonyymien tekijän tekemän rikoksen perusteella edellyttää hypoteettisen henkilön toiminnan arviointia, koska ketään luonnollista henkilöä ei kyetä tunnistamaan rikosentekijäksi.¹⁴⁷ Tästä huolimatta syyttäjän on näytettävä rikoslainkäytössä voimassa olevien todistustaakkasääntöjen mukaisesti seikat, joihin yhteisöosakkovaatimus perustuu, eli että:

- 1) on tapahtunut teko tai laiminlyönti, josta laissa on säädetty rangaistus sekä tekijälle (luonnollinen henkilö) että oikeushenkilölle;
- 2) teko on tapahtunut oikeushenkilön organisaatioissa sen puolesta tai hyväksi;
- 3) oikeushenkilön johto on ollut osallisena rikokseen tai sallinut sen tekemisen tai oikeushenkilössä ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi; ja
- 4) rikos täyttää lain edellyttämän syyksiluettavuusvaatimuksen.¹⁴⁸

Edellä mainittuja edellytyksiä voisi kutsua anonyymien syyllisyyden soveltamisen edellytyksiksi. Voimassa olevilla todistustaakkasäännöillä näytetään viittaavan rikosasian

¹⁴⁴ HE 95/1993 vp, s. 34.

¹⁴⁵ HE 95/1993 vp, s. 34.

¹⁴⁶ De Maglie 2005, s. 560.

¹⁴⁷ Ks. esim. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 371–372.

¹⁴⁸ HE 95/1993 vp, s. 34. Ks. myös Jaatinen 2000, s. 85.

todistustaakkaan, joka on kantajalla eli syyttäjällä tai asianomistajalla. Periaate on sisällytetty OK 17:3.1:iin, eli rikosasiassa kantajan on näytettävä ne seikat, joihin hänen rangaistusvaatimuksensa perustuu.¹⁴⁹ Vaatimus liittyy vastaajan syyttömyysolettamaan, joka on näin ollen myös anonyymillä tekijällä. Syyttäjän tulee näyttää anonyymin tekijän rikos oikeushenkilön toiminnassa.¹⁵⁰ Yksittäisessä tapauksessa tuomitsemiskynnyksen täytyy ylittyä varmuudella, mikä on toinen muoto OK 17:3.2:n ilmaisulle, ettei vastaajan syyllisyydestä saa jäädä varteenotettavaa epäilyä.¹⁵¹ Tällöin anonyymin tekijän syyttömyysolettama kumoutuu. Tuomitsemiskynnys on rikosasiassa korkealla, koska on katsottu syyttömien tuomitsemisen olevan yhteiskunnan kannalta haitallisempaa kuin syyllisen vapauttamisen.¹⁵² Anonyymi syyllisyys ei ainakaan teoriassa näyttäisi olevan poikkeus tästä säännöstä, vaan oikeushenkilön tuomitsemiskynnyksen ylittymistä arvioidaan samalla tavalla riippumatta siitä, onko rikoksentehtyjä tunnistettu vai anonyymiksi jäänyt henkilö. Se, miten tämä arviointi toteutuu käytännön tilanteessa, on tietysti toinen keskustelu.

Ensimmäisen edellytyksen mukaisesti on täytynyt tapahtua teko tai laiminlyönti, josta voidaan vaatia rangaistusta sekä oikeushenkilölle (oikeushenkilön rangaistusvastuu) että tekijälle (luonnollisen henkilön tekijävastuu).¹⁵³ Tulkitsen vaatimuksen täyttyvän oikeushenkilön osalta silloin, kun rikoslaista löytyy erillinen oikeushenkilöä koskeva soveltamissäännös kyseistä rikosta koskien. Jotta (anonyymille) tekijälle voidaan vaatia rangaistusta, täytyy rikosoikeudellisen yksilövastuun edellytysten täytyä. Perinteisesti edellytykset on jaettu tunnusmerkistön mukaisuuteen, oikeudenvastaisuuteen ja syyllisyyteen. On hyvä tiedostaa, että rikoksen rakenteesta on suomalaisessa lainopissa kehitelty erilaisia teorioita.¹⁵⁴ Käytän tässä tutkimuksessa kolmiportaista mallia, jossa kysymys tahallisuudesta ja tuottamuksesta (ns. syyksiluettavuus) on osa tunnusmerkistön mukaisuutta ja syyllisyys koostuu vain anteeksiantoperusteista, sillä se on mielestäni ymmärrettävin näkökulma rikoksen rakenteeseen.¹⁵⁵ Tämän vuoksi en koe myöskään tarpeellisenä käsitellä erikseen kysymystä syyksiluettavuudesta neljäntenä vaatimuksena edellä tarkoitettuun tavoin.

¹⁴⁹ Ks. todistustaakasta rikosprosessissa lähemmin esim. Sahavirta 2006, s. 225.

¹⁵⁰ Korkka 2019, s. 315.

¹⁵¹ Könönen 2006, s. 91.

¹⁵² Könönen 2006, s. 88.

¹⁵³ Kotiranta 2021, s. 314.

¹⁵⁴ Ks. esim. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 277–278 ja Boucht – Frände 2019, s. 21–22.

¹⁵⁵ Ks. tästä rakenteesta Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 4–6. Vrt. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019 s. 4, joiden malli on puolestaan kaksiportainen.

Anonyymin tekijän teon tai laiminlyönnin tulee ensinnäkin olla tunnusmerkistön mukainen, eli sen tulee täyttää jonkin rikossäännöksen mukaiset edellytykset eli tunnusmerkit. Tunnusmerkistön mukaisuuteen kuuluu ns. objektiivinen ja subjektiivinen puoli, joiden molempien tulee täytyä. Objektiivisessa puolella arvioidaan mm. teon ja seurauksen välistä syy-yhteyttä ja teon huolimattomuutta. Anonyymin tekijän teon ja aiheutetun seurauksen on oltava syy-yhteydessä keskenään. Syy-yhteys täyttyy, jos seurausta ei olisi tapahtunut ilman tekoa (ns. välttämätön edellytys, *conditio sine qua non*).¹⁵⁶ Teon huolimattomuudessa on taas kyse kielletystä riskinotosta. Tunnusmerkistön mukaisuus täyttyy tämän osalta, jos anonyymin tekijän voidaan katsoa ottaneen kielletyn riskin tietyn seurauksen suhteen ja riski toteutuu relevantilla tavalla tunnusmerkistön mukaiseksi seuraukseksi.¹⁵⁷ Subjektiivinen puoli sisältää taas anonyymin tekijän tahallisuuden (RL 3:6) ja tuottamuksen (RL 3:7) arvioinnin.¹⁵⁸ Eli jos rikostunnusmerkistö edellyttää tekijältä törkeää huolimattomuutta, kuten esimerkiksi tuottamuksellisessa rahanpesussa, syyttäjän on näytettävä, että anonyymi tekijä on toiminut nimenomaan törkeän huolimattomasti tunnusmerkistön objektiivisessa osassa kuvatulla tavalla.¹⁵⁹ Tekijän tahdonmuodostukseen voi tosin olla vaikeaa ottaa kantaa, mikäli henkilöä ei olla voitu edes kuulla esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä.¹⁶⁰

Jos syyttäjä kykenee näyttämään, että anonyymin tekijän rikos on tunnusmerkistön mukainen, tulee seuraavaksi näyttää teon olevan oikeudenvastainen eli kielletty siinä konkreettisessa tilanteessa, jossa se tehtiin.¹⁶¹ Usein tunnusmerkistön mukaisuus presumoi oikeudenvastaisuuden. Syyttäjän tulee kuitenkin näyttää, ettei tapaukseen sovellu mikään poikkeussäännös, eli oikeuttamisperuste, joita ovat mm. hätävarjelu, voimakeinojen käyttö ja pakkotila.¹⁶² Perusteen soveltuminen tekee teosta tai laiminlyönnistä sallitun. Teon tai laiminlyönnin tulee olla vielä syyllisyyttä osoittava ollakseen rangaistava, eli myös anonyymiä tekijää pitää voida moittia teostaan. Moite oikeuttaa tekijälle asetettavan rikosoikeudellisen seuraamuksen.¹⁶³ Moittiminen on mahdollista, jos mikään anteeksiantoperuste, eli puuttuva

¹⁵⁶ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 123, 127–128. Ks. myös Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019 s. 231–232

¹⁵⁷ Boucht – Frände 2019, s. 51. Teon huolimattomuusoppi muistuttaa objektiivisen huolellisuusvelvoitteen arviointia organisaatiohuolimattomuudessa. Ks. Korkka 2019, s. 318.

¹⁵⁸ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 5–7. Tahallisuus ja tuottamus on käsitetty ennen syyllisyyden alaan kuuluviksi käsitteiksi. Rikoslaisissa tahallisuus ja tuottamus käsitellään puolestaan syyksiluettavuuden yhteydessä. Ks. RL 3:5.

¹⁵⁹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 123.

¹⁶⁰ Ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 371.

¹⁶¹ Boucht – Frände 2019, s. 21.

¹⁶² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 246–247 ja Boucht – Frände 2019, s. 21.

¹⁶³ Boucht – Frände 2019, s. 21. Tosin anonyymille tekijälle ei seuraamusta tietenkään tuomita.

vastuuikä, syyntakeettomuus, hätävarjelun liioittelu, anteeksiannettava pakkotilateko, voimakeinojen käytön liioittelu, kieltoerehdys tai esimiehen käsky, ei sovellu tekoon. Syyllisyysvaatimuksen taustalla vaikuttaa syyllisyysperiaate: yhteiskunta voi moittia ja rangaista ainoastaan henkilöä, joka olisi voinut toimia toisin kuin hän tilanteessa toimi. Tekijällä on täytynyt olla toisintoimimismahdollisuus. Jos oikeushenkilössä rikoksen tekevällä luonnollisella henkilöllä ei ole riittävää kykyä säädellä toimintaperusteitaan, tekijällä ei ole syyllisyyttä eikä häntä voida moittia teostaan.¹⁶⁴ On teoriassa mahdollista, ettei anonyymillä tekijällä ole konkreettisessa tilanteessa välttämättä ollut kykyä tai tilaisuutta toimia toisin, eikä häneltä ole kohtuudella voinut edellyttää toisenlaista suhtautumista tekoonsa.

Rikosta ei ole ainakaan teoriassa kovin helppoa näyttää tapahtuneeksi, jos rikoksen tekijä ei ole selvillä, kun täytyy myös osoittaa, ettei vastuuvapausperusteet (oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet) sovellu anonyymin tekijän rikokseen.¹⁶⁵ Yhtäältä tunnusmerkistön subjektiivinen puoli, eli tekijän tahallisuus ja tuottamus, saattavat tuottaa hankaluuksia. Jaatisen mukaan rikoksen rakenteessa yksilöllisen syyllisyyden voidaan nähdä jopa korvaantuvan organisaation huolimattomalla toiminnalla, kun on kyse anonyymistä syyllisyydestä. Oikeushenkilön huolimaton toiminta itsessään ikään kuin täyttää syyllisyysvaatimuksen.¹⁶⁶ Korkka-Knuts, Helenius ja Frände ovat puolestaan todenneet, että anteeksiantoperusteet ovat suurelta osin sellaisia, että ne edellyttäisivät luonnollisen henkilön tunnistamisen, jonka vuoksi syyllisyysperiaatteen toteutuminen voi olla kyseenalaista.¹⁶⁷ Näihin kysymyksiin otetaan kantaa lähemmin luvussa 3.

Jos anonyymi tekijä on tehnyt tunnusmerkistön mukaisen, oikeudenvastaisen ja syyllisyyttä osoittavan teon, tulee seuraavaksi arvioida, onko teko tehty oikeushenkilön toiminnassa sen puolesta tai hyväksi. Oikeushenkilön anonyymiksi jääneen johtohenkilön, työntekijän tai muun edustajan on täytynyt tehdä rikos oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Tekijän täytyy kuulua oikeushenkilön organisaatioon, ja toimia oikeushenkilön intressien mukaisesti. Mikäli tämäkin edellytys täyttyy, voidaan rikoksen katsoa tapahtuneen oikeushenkilön toiminnassa. Kolmannessa vaatimuksessa otetaan kantaa moite-edellytyksen täyttymiseen. Nähdäkseni mitä ylempänä organisaatiossa syyttäjä katsoo anonyymin tekijän operoivan, sitä todennäköisemmin hän yrittää näyttää rangaistusvastuun samastamisen perusteella, sillä mikäli anonyymi tekijä on

¹⁶⁴ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 277–279.

¹⁶⁵ Hyttinen 2021a, luku ”Mihin ratkaisu perustuu?”.

¹⁶⁶ Jaatinen 2000, s. 83.

¹⁶⁷ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 372.

johtohenkilö, on moite oikeutettu myös oikeushenkilöä kohtaan. Toisaalta sen osoittaminen, että anonymiksi jäänyt johtohenkilö on tehnyt rikoksen voi ainakin suuremmissa yhtiöissä olla vaikea tehtävä.¹⁶⁸ Todennäköisesti helpompaa olisi vedota organisaatiohuolimattomuuteen. Anonymiksi jääneen muun kuin johtohenkilön rikos tapahtui, koska oikeushenkilö oli rikkonut objektiivista huolellisuusvelvoitettaan. Jokainen tutkimani yhteisösakkotuomio, jossa ketään luonnollista henkilöä ei ole tuomittu rangaistukseen, on niin ikään perustettu organisaatiohuolimattomuudelle.¹⁶⁹

Edellä mainittujen edellytysten täytyessä oikeushenkilö voidaan asettaa rangaistusvastuuseen anonymin syyllisyyden perusteella. Tekijän toimintaa on tosin suhteellisen vaikeaa arvioida, koska tekijä ei ole tiedossa. Myös käytännön lainkäyttöratkaisut, joita tulen jäljempänä tarkastelemaan, osoittavat tämän. Keskeistä on ymmärtää, että syyttäjän ja tuomioistuimen arviointi nojaa täysin hypoteettiseen tekijään ja tapahtumankulkuun, jonka seurauksena rikos on tapahtunut oikeushenkilön toiminnassa. Hypoteettisesta tapahtumankulusta ei voida sanoa mitään varmaksi, sillä hypoteettisiin asiantiloihin voidaan kohdistaa vain todennäköisyysarviointia. Tämä on toisaalta paradoksaalista, kun anonymin syyllisyyden todentamiseksi pitää voida varmuudella todeta rikoksen tapahtuneen oikeushenkilön toiminnassa. Tosin, kuten Jaatinen on todennut, oikeushenkilön huolimattoman toiminnan arvioinnissa ja siten tuomitsemisessa yhteisöskokoon on aina läsnä tietty epävarmuus.¹⁷⁰ Ja vaikka tekijä on hypoteettinen, on syytä muistaa, että oikeushenkilön rikokset ovat aina seurausta luonnollisten henkilöiden toiminnasta, koska oikeushenkilöllä ei ole tarvittavaa tietoisuutta rikoksen tekemiseen.¹⁷¹ Tosiasiassa syyttäjä arvioikin juuri luonnollisen henkilön toimintaa. Kyseistä henkilöä ei vain pystytä tunnistamaan.

2.3.3 Samankaltaiset sääntelyratkaisut muissa maissa

Rikoksentekijän anonymiteetille perustuva rangaistusvastuu ei ole vain suomalainen ilmiö, ja vastaavia organisatorisia malleja on löydettävissä muistakin oikeusjärjestyksistä. Esimerkiksi Euroopassa suuri osa oikeushenkilön rangaistusvastuujärjestelmistä on ainakin sisältänyt

¹⁶⁸ Ks. esim. Recommendation 1988, s. 10.

¹⁶⁹ Ks. tutkielman Liite 1.

¹⁷⁰ Ks. Jaatinen 2000, s. 111 koskien oikeushenkilön toiminnassa tapahtuvaa huolimattomuutta ja siihen liittyvää riskinkorottamista. Ks. myös yleisesti Nuutila 1996, s. 449.

¹⁷¹ Ks. esim. Jaatinen 1998, s. 154.

mallin, joka ei edellytä rikoksenteelijän tunnistamista.¹⁷² Tällaista mallia sovelletaankin Euroopassa esimerkiksi Sveitsissä ja *common law* -maista Yhdysvalloissa.

Sveitsissä anonyymi vastuu on toissijaista.¹⁷³ Sveitsin rikoslain 102 (1) artiklan mukaan, rikos, joka on tehty yhtiön toiminnan tarkoituksena olevassa liiketoiminnassa, luetaan yhtiön syyksi, jos sitä ei voida kohdistaa tiettyyn luonnolliseen henkilöön yhtiön organisoimien puutteellisuuden vuoksi. Oikeushenkilön vastuu (ja sakko) seuraa siten siitä, kun yhtiön organisaatio ei ole tarpeeksi läpinäkyvä, jotta rikoksenteelijä voitaisiin tunnistaa. Tällöin yhteisön laiminlyönnin ja rikoksen välillä ei tarvitse esittää yhteyttä. Sveitsin malli kuitenkin nähtävästi edellyttää, että kaikki rikoksen elementit, mukaan lukien syyllisyys, näytetään toteen.¹⁷⁴ Puolestaan Sveitsin rikoslain 102 (2) artiklan mukaan, tietyissä rikoslain rikoksissa yhteisöä voidaan rangaista luonnollisten henkilöiden syyllisyydestä riippumatta, jos yhteisön ei voida sanoa ryhtyneen kaikkiin kohtuullisiin ja tarpeellisiin organisatorisiin toimenpiteisiin rikkomuksen estämiseksi. Tämä näyttäisi koskevan vain tiettyjä rikoksia, jotka ovat ainakin jossain määrin seurausta yhteisön laiminlyönnistä. Molemmista artiklan säännöksissä rikoksen voi ilmeisesti tehdä kuka tahansa edustaja organisaation sisältä.¹⁷⁵ Tiedemann kutsuu sveitsiläistä vastuuta autonomiseksi vastuuksi, ja hänen mukaansa rikosvastuuarvioinnissa tärkeässä asemassa voivat olla muun muassa tehokkaat compliance- ja eettiset ohjelmat.¹⁷⁶

Yhdysvalloista löytyy puolestaan malli nimeltään *collective knowledge* eli CK-malli, jonka perusteella oikeushenkilöä voidaan rangaista tahallisesta tai tuottamuksellisesta rikoksesta ilman näyttöä siitä, että tietyt yksilöt olisivat joko tehneet rikoksen itse tai olleet rikoksesta tietoisia. Vastuu perustetaan kaikkien oikeushenkilön organisaatiossa toimivien henkilöiden tietoisuuteen ja tietoisuus on ikään kuin osoitus moitittavasta toiminnasta.¹⁷⁷ Rikoksen voidaan nähdä olevan kaikkien oikeushenkilössä lakia vastaan toimivien toiminnan ja ajatusten summa.¹⁷⁸ Oikeushenkilöllä katsotaan täten olevan konstruktivinen tietoisuus kaikista sen työntekijöiden ja edustajien työsuhteen aikana tietoonsa saaneista materiaalisista faktoista.¹⁷⁹

¹⁷² Vermeneulen et al. 2012, s. 48–50. Ks. myös Pocora 2016, s. 389, jonka mukaan luonnollisesta henkilöstä riippumaton vastuu on hiljalleen muodostunut osaksi kansainvälistä oikeutta. Malleja on (ollut) käytössä ainakin Norjassa ja Tanskassa (OM 2020, s. 35, 38), Romaniassa (Pascal 2011, s. 299), Ruotsissa (Eversheds Sutherland 2017, s. 10 ja Tiedemann 2014, s. 16) ja Italiassa (De Maglie 2011, s. 257–258, 262).

¹⁷³ Donaldson – Watters 2008, s. 35.

¹⁷⁴ Pocora 2016, s. 387.

¹⁷⁵ Donaldson – Watters 2008, s. 36.

¹⁷⁶ Tiedemann 2014, s. 16.

¹⁷⁷ Ks. esim. Jaatinen 2000, s. 83 ja Ragozino 1995, s. 425–426.

¹⁷⁸ Ball – Weinstein 1994, s. 67.

¹⁷⁹ Ks. Angelo et al. 2020, s. 522–523 alaviitteineen.

De Maglie on mielestäni konkretisoinut rangaistusvastuuvastuumallin hyvin: jos rikos koostuu elementeistä A, B ja C, ja A:sta on tietoinen työntekijä A, B:stä on tietoinen työntekijä B ja C:stä on tietoinen työntekijä C, tällöin rikosvastuun toteuttamiseksi kaikki elementit ovat yhtiön tiedossa. Tämä ikään kuin luo oikeushenkilölle syyllisyyden, *mens rean*.¹⁸⁰

Yhdysvalloista löytyy myös toinen rangaistusvastuumalli, joka ei välttämättä edellytä yksilöllistä rikosvastuuta, vaan kohtelee ennemminkin oikeushenkilöä rikoksentehtijänä.¹⁸¹ Mallin nimi on *corporate ethos* eli CE-malli. Mallissa ei CK-mallin tapaan ole kyse niinkään yhtiön tietoisuudesta, vaan sen toimintakulttuurista eli eetoksesta. Malli keskittyy tilanteisiin, jossa organisaation toimintakulttuuri suorastaan rohkaisee rikosten tekemiseen.¹⁸² Mallin mukaan, jos oikeushenkilössä vallitsee rikosten tekemiseen kannustava toimintakulttuuri, on oikeushenkilö vastuussa sen toiminnassa tapahtuneesta rikoksesta.¹⁸³ Kääntäen oikeushenkilö on rikosvastuusta vapaa, kun ei kyetä näyttämään sen toimintakulttuurin vaikuttaneen rikoksen tekemiseen. Mallissa oikeushenkilö nähdään joukkona asenteita, asemia ja odotuksia, jotka määrittävät tai vaikuttavat ihmisten toimintaan yhtiössä. Mallin voidaan katsoa soveltuvan erityisesti nykyaikaisen, suuren ja hajautetun oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.¹⁸⁴ Toimintakulttuuria arvioitaessa otetaan huomioon esimerkiksi oikeushenkilön hierarkia, tavoitteet sekä compliance.¹⁸⁵

Suomalainen anonyymi syyllisyys eroaa kuvatuista malleista muun muassa siinä, että se on tarkoitettu poikkeussäännökseksi, kun vaikkapa Sveitsissä yhteisöosakon tuomitsemisen ylipäätään on seurausta siitä, ettei luonnollista henkilöä kyetä tunnistamaan. Lisäksi suomalaisen anonyymien syyllisyyden soveltaminen ei edellytä puutteita yhtiön organisaatiossa (Sveitsi) tai toimintakulttuurissa (Yhdysvallat, CE), vaan se on sovellettavissa yksinkertaisesti silloin, kun rikoksentehtijää ei saada selville. Suomalaisessa doktriinissa oikeushenkilöä ei myöskään pidetä rikoksentehtijänä, kuten Yhdysvalloissa. Suomessa anonyymien tekijän yksilöllinen rikosvastuu pitää näyttää toteen, jotta oikeushenkilön tuomitseminen on mahdollista, joka vastaavasti ei CK-doktriinia sovellettaessa ole tarpeen. Toisaalta yksilöllinen rikosvastuu täytyy nähtävästi perustaa myös ensin mainitussa Sveitsin mallissa (102(1) artikla). Suomessa rangaistusvastuun arviointi vaikuttaa olevan samanlaista riippumatta siitä, onko

¹⁸⁰ De Maglie 2005, s. 557. Samansuuntaisesti myös Khanna 1999, s. 373.

¹⁸¹ Bucy 1991, s. 1156–1157.

¹⁸² Jaatinen 1998, s. 172.

¹⁸³ Bucy 1991, s. 1121.

¹⁸⁴ Tolvanen 2009, s. 340.

¹⁸⁵ Ks. Bucy 1991, s. 1101 ja De Maglie 2005, s. 558.

tekijä tiedossa vai ei, ja kummassakin tilanteessa on käytössä samat moiteperusteet (samastaminen ja organisaatiohuolimattomuus). Suomalaista ja muiden maiden rangaistusvastuunalleja yhdistää kuitenkin se, että oikeushenkilön tuomitseminen rangaistukseen on mahdollista ilman, että yksittäistä rikoksentekijää saadaan selville tai tuomitaan rangaistukseen. Rikoksen tehnyttä luonnollista henkilöä ei tarvitse osoittaa, jonka vuoksi mallien perusfunktio on samankaltainen.

2.3.4 Merkityssisältö ja asema

Anonyymi syyllisyys on poikkeuksellinen vastuunmuoto, jossa rikosvastuun syntymiseksi riittää pelkkä rikoksen näyttäminen, jos voidaan varmuudella osoittaa rikoksen tapahtuneen tietyn oikeushenkilön toiminnassa sen puolesta tai hyväksi. Rikoksentekijää ei tarvitse tällöin osoittaa organisaation sisältä. Anonyymien syyllisyyden soveltaminen on haluttu rajata vain poikkeuksellisiin tilanteisiin, joissa tekijää ei ole mahdollista tunnistaa muun muassa siksi, että oikeushenkilö on suuresti laiminlyönyt oman toimintansa organisoimisen, piilottelee rikoksentekijää tarkoituksellisesti tai kun useat rikoksesta epäillyt syyttävät toisiaan tai oikeushenkilön johtoa epäselvästä ohjeistuksesta. Poikkeuksellisuutta tukee anonyymien syyllisyyden perusteella annetut vähäiset tuomioistuinratkaisut.

Anonyymien syyllisyyden tarkoitus on paikata oikeushenkilön rangaistusvastuuseen jäävää aukkoa, kun kaikissa tilanteissa rikoksentekijää ei ole mahdollista osoittaa. Rikoksen tapahtuminen on tosin tällöinkin sidottu yksilölliseen rikosvastuuseen, ja syyttäjän tulee normaalein todistustaakkasäännöin osoittaa niin rikos- kuin moite-edellytyksen täyttyminen osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta. Tähän liittyy yksilöllisen rikosvastuun arviointi ja oikeushenkilön moittiminen samastamisen tai organisaatiohuolimattomuuden perusteella. Näyttö- tai tuomitsemiskynnystä arvioidaan siis teoriassa täysin samoin kriteerein, oli kyseessä sitten tunnistettu luonnollinen henkilö tai anonyymi tekijä. Erotuksena on vain se, ettei anonyymiä tekijää tuomita luonnollisen henkilön tapaan rangaistukseen. Mielestäni anonyymissä syyllisyydessä on tiivistetysti kyse tekijän tunnistamisesta riippumattomasta rikosoikeudellista vastuuta, jota voidaan soveltaa, kun voidaan varmuudella osoittaa, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut sen puolesta tai hyväksi rikos, josta voidaan vaatia rangaistusta luonnollisen henkilön lisäksi myös oikeushenkilölle, ja rikokseen on myötävaikuttanut a) johtohenkilön osallisuus tai salliminen tai b) oikeushenkilön toiminnassa noudatettavan objektiivisen huolellisuusperiaatteen laiminlyönti.

Myös anonyymin syyllisyyden tilanteissa oikeushenkilön moitteen tulee perustua joko samastamiselle tai organisaatiohuolimattomuudelle eikä anonyymi syyllisyys ole esimerkiksi erillinen moitteen peruste. Anonyymin syyllisyyden edellytykset ovat samantapaiset, kuin oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset muutoinkin eli sekä rikos- että moite-edellytyksen tulee täytyä.¹⁸⁶ Tekijän tunnistaminen tai tuntemattomaksi jääminen tapahtuu jo rikosedellytyksen yhteydessä arvioitaessa tekijän rikosoikeudellista vastuuta ja asemaa oikeushenkilön organisaatiossa, jonka vuoksi katson anonyymin syyllisyyden kuuluvan rikosedellytykseen kuuluvaksi.¹⁸⁷ Näkemystäni vahvistaa vertailu muihin rangaistusvastuun edellä luvussa 2.3.3. Muut anonyymin syyllisyyden muodot olivat enemmän suomalaisen moite-edellytyksen kaltaisia, kuten esimerkiksi yhdysvaltalainen CK-malli, jossa syyllisyyttä osoitti yhtiön kollektiivinen tietoisuus rikoksesta. Anonyymiä syyllisyyttä voidaan soveltaa silloin, kun rikoksentekijä ei ole selvillä, ja kun oikeushenkilön rangaistusvastuun muut edellytykset täyttyvät normaaliin tapaan. Arvioinnin kohteena on tällöin vain hypoteettinen rikoksentekijä luonnollisen henkilön sijaan. Näkemystäni tukee edelleen se, että Liitteen 1 tuomioistuinratkaisussa oikeushenkilön rangaistusvastuu on myös tekijän jäädessä tuntemattomaksi perustettu moiteperusteelle.

2.4 Rangaistusvastuun vaihtoehtoinen rakenne

Korkka näkee anonyymin syyllisyyden aseman rangaistusvastuun rakenteessa samankaltaisesti. Hän on organisaatiohuolimattomuutta käsittelevässä artikkelissaan kuvannut oikeushenkilön rangaistusvastuun seuraavasti:

Rikosedellytykset	Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos (RL 9:1) • Luonnollisen henkilön rikos oikeushenkilön vastuun esiedellytyksenä (RL 9:1 ja 9:3) • Erityistilanteissa luonnollisen henkilön anonyymi syyllisyys tai tuomitsematta jättäminen (RL 9:2.2)	
Moite-edellytykset	Samastaminen • Johtohenkilön rikos → oikeushenkilöön kohdistettava moite	Organisaatiohuolimattomuus • Organisaation oma huolimattomuus → oikeushenkilöön kohdistettava moite

Kuva 1 Korkan näkemys oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenteesta. Ks. Korkka 2019, s. 316.

¹⁸⁶ Ks. luvut 2.2.1 ja 2.2.2.

¹⁸⁷ Ks. Matikkala 2021, s. 345, jonka mukaan rikosedellytyksen täytyminen ei edellytä rikoksentekijän tunnistamista.

Olen Korkan kanssa samaa mieltä rangaistusvastuun sisällöstä, jonka vuoksi laadin oman analyysini ja hänen näkemyksensä pohjalta seuraavan taulukon oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä koskevista säännöksistä:

Taulukko 1 Näkemykseni oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenteesta.

Rikosedellytys	Täyttyy, jos: 1) on tapahtunut teko tai laiminlyönti, josta laissa on säädetty rangaistus sekä tekijälle (luonnollinen henkilö) että oikeushenkilölle (RL 9:1.1); 2) teko tai laiminlyönti on tekijän osalta tunnusmerkistön mukainen, oikeudenvastainen ja syyllisyyttä osoittava (yksilöllisen rikosvastuun edellytykset täyttyvät); 3) teko tai laiminlyönti on tapahtunut oikeushenkilön organisaatiossa sen puolesta tai hyväksi (RL 9:3.1); ja 4) tekijä on osa oikeushenkilön johtoa, tai siihen työ-, virka tai toimeksiantosuhteessa (RL 9:3.1). Jos tekijä ei ole tunnistettavissa, on oikeushenkilö poikkeuksellisesti mahdollista tuomita anonyymin tekijän rikoksen takia rangaistukseen (RL 9:2.2). Tällöinkin jokaisen rikosedellytyksen neljän (4) alavaatimuksen on täytyttävä. Vaihtoehtoisesti luonnollinen henkilö voidaan jättää myös muusta syystä, kuten syyteoikeuden vanhentumisen vuoksi, rangaistukseen tuomitsematta (RL 9:2.2).	
Moite-edellytys	Samastaminen Lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut sen tekemisen (RL 9:2.1). Mikäli rikoksen on tehnyt anonyymi johtohenkilö, arvioidaan tämän toimintaa joko rikokseen osallisena tai sen sallijana.	Organisaatiohuolimattomuus Oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi (RL 9:2.1). Jos tekijä (muu kuin johtohenkilö) on anonyymi, arvioitavaksi tulee organisaation objektiivisen huolellisuusvelvoitteen rikkomisen ja anonyymin tekijän rikoksen välinen syy-yhteys.

Yllä olevan Taulukon 1 rakenne soveltuu nähdäkseni oikeushenkilön rangaistusvastuun arviointiin, kun luonnollinen rikoksentekijä kyetään tunnistamaan ja silloin, kun se on jäänyt tuntemattomaksi. Rakenne soveltuu myös, kun tekijää ei esimerkiksi syyteoikeuden vanhentumisen takia kyetä tuomitsemaan rangaistukseen. Ensin on arvioitava, onko oikeushenkilölle rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä ylipäätään tapahtunut. Lisäksi luonnollisen henkilön yksilöllisen rikosoikeudellisen vastuun edellytysten tulee täytyä. Tässä yhteydessä rikoksentekijä täytyy pyrkiä tunnistamaan, sillä tekijän anonymiteetillä on vaikutusta muun muassa oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteiden arvioinnissa. Tämän ohella vaaditaan, että teon tai laiminlyönnin on tehnyt joku oikeushenkilön organisaatioon kuuluva sen puolesta tai hyväksi. Näiden vaatimusten seurauksena rikosedellytys täyttyy. Seuraavaksi on tutkittava, voidaanko oikeushenkilöä moittaa rikoksesta samastamisen tai organisaatiohuolimattomuuden perusteella. Pitää siis tutkia, onko johtohenkilö ollut osallinen tai sallinut rikoksen tekemisen vai onko kyseessä objektiivisen huolellisuusvelvoitteen

noudattamisen laiminlyönti, joka on ainakin myötävaikuttanut rikoksen tapahtumiseen. Anonymiteetin arvioinnilla on tietysti roolinsa myös tässä edellytyksessä.

Taulukon 1 perusteella esitän oikeushenkilön rangaistusvastuun systematiikkaan muutoksia, jotka eivät vaikuta lain sisältöön, vaan järjestävät säännökset rangaistusvastuun systematiikan edellyttämään muotoon. Esitänkin lainsäätäjälle *de lege ferenda* toimenpidesuosituksena vaihtoehtoisen rakenteen, joka on tämän tutkielman liitteenä 2 (Liite 2). Keskeinen muutos olisi, että molemmat rangaistusvastuun edellytykset koottaisiin pääosin uuteen RL 9:2 säännökseen: rikosedellytys 1 momentiksi ja moite-edellytys 2 momentiksi. Täydentäisin rikosedellytystä vielä nykyisellä RL 9:3:n määritelmällä oikeushenkilön toiminnasta sekä nykyisellä RL 9:2.2:n säännöksellä anonyymistä syyllisyydestä (ja muista syistä, miksei tekijää rangaista). Jättäisin kuitenkin rikosedellytykseen kuuluvan nimenomaisesta soveltamissäännöksestä säättävän ”jos se on tässä laissa säädetty rikoksen seuraamukseksi” RL 9:1.1:iin, sillä se on nähdäkseni toimiva nykyisellä paikallaan. Esittämässäni rakenteessa rikos- ja moite-edellytys olisivat erillään, ja anonyymi syyllisyys olisi asemansa mukaisesti osana rikosedellytystä. Luvun rakenne kolmea ensimmäistä pykälää lukuun ottamatta pysyisi ennallaan. Pienellä uudelleenjärjestämisellä rangaistusvastuun rakennetta olisi helpompi ymmärtää ja soveltaa. Järkevämpi sääntelyrakenne voisi lisäksi edesauttaa aiheesta käytävää keskustelua ja tutkimusta. Toisaalta vaihtoehtoisella rakenteella ei kyetä puuttumaan anonyymien syyllisyyden ongelmiin.

3 Anonyymien syyllisyyden keskeiset ongelmat tuomioistuinratkaisujen valossa

3.1 Lähtökohdat

Anonyymien syyllisyyden säätämistä on perusteltu sillä, että ilman sitä oikeushenkilön rangaistusvastuuseen jäisi aukko. Jos anonyymiä syyllisyyttä ei olisi mahdollista soveltaa, voisi täysin huolellisuusvelvoitteensa laiminlyönyt oikeushenkilö päästä parempaan asemaan kuin velvoitetta vähemmän rikkonut oikeushenkilö. Ei ole myöskään katsottu, että rikoksenteijän tuntemattomaksi jääminen vähentäisi oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta.¹⁸⁸ Yhdysvaltalaisessa keskustelussa anonyymiteetille perustuvaa vastuuta osana esimerkiksi CK-mallia on puolestaan perusteltu käytännöllisillä syillä, kun monimutkaisesta, modernista ja hajautetusta organisaatiosta voi olla vaikeaa löytää yksittäistä rikoksenteijää.¹⁸⁹ Oikeushenkilön ulkopuolisen tarkkailijan voi olla vaikeaa muodostaa selkeää kuvaa sen rikokseen johtaneesta päätöksentekoketjusta.¹⁹⁰ Malli on koettu tehokkaaksi, kun ainoastaan rikoksen tapahtuminen tulee näyttää toteen¹⁹¹, ja kun syyte voidaan kohdistaa suoraan oikeushenkilöön rikoksenteijää etsimättä, on mallia pidetty taloudellisestakin näkökulmasta edullisena.¹⁹² Tämänkaltaisten mallien etuna ylipäätään on se, että yhteisön syyllisyys voidaan määrittellä siihen kuuluvista yksilöistä riippumatta.¹⁹³

Eduistaan huolimatta mallit, jotka eivät edellytä rikoksenteijän tunnistamista, eivät ole täysin ongelmattomia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa jotkut tuomioistuimet ovat pidättyneet kokonaan CK-mallin soveltamisesta.¹⁹⁴ Vastuu perustetaan tuntemattoman hypoteettisen tekijän teolle tai laiminlyönnille, ja tämä aiheuttaa ongelmia erityisesti syyllisyysperiaatteen ja syyttömyysolettaman näkökulmasta. Suomalaisen anonyymien syyllisyyden ongelmat konkretisoituvat erityisesti annetuissa tuomioistuinratkaisuissa kuten aihepiiristä annetussa ennakkoratkaisussa KKO 2021:6, joka koskee tuottamuksellista rahanpesua. Tapauksen

¹⁸⁸ Ks. perusteluista lähemmin tämän tutkielman luku 2.3.1.

¹⁸⁹ De Maglie 2005, s. 557.

¹⁹⁰ Ks. esim. Brickey 1993, s. 193–194.

¹⁹¹ Jaatinen 2000, s. 84 ja Pocora 2016, s. 391.

¹⁹² Ball – Weinstein 1994, s. 80. Myös Sveitsin autonomista vastuumallia on argumentoitu samalla tavalla. Ks. Donaldson – Watters 2008, s. 34.

¹⁹³ Schneider 2014, s. 256.

¹⁹⁴ Ks. lähemmin Angelo et al. 2020, s. 523.

käsittämiseksi on syytä ensin kohdistaa tarkastelu lyhyesti tuottamukselliseen rahanpesuun ja sen erityispiirteisiin.

3.2 Tuottamuksellinen rahanpesu

Rahanpesu (*money laundering*) on rikollista toimintaa, jonka tarkoituksena on rikoksella hankitun omaisuuden laittoman alkuperän peittäminen tai häivyttäminen. Tavoitteena on likaisen rahan saaminen näyttämään laillisesti hankitulta.¹⁹⁵ Likainen raha on peräisin esirikoksesta, joka voi ainakin Suomessa olla mikä tahansa taloudellista hyötyä tuottava rikos, kuten huumausainerikos tai kavallus. Vastaavasti, jos esirikosta ei ole tapahtunut, ei kyse ole rahanpesusta.¹⁹⁶ Rahanpesun ehkä tavallisin muoto on, että muu kuin esirikoksen tekijä suorittaa pesemisen. Tällaista rahanpesua kutsutaan termillä *third-party money laundering*.¹⁹⁷ Suomessa rahanpesulla tarkoitetaan nimenomaan *third-party* -tyyppistä rahanpesua.¹⁹⁸ Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2021:6 oli kyse tällaisesta rahanpesusta, jossa esirikoksen tekijä ja rahanpesijä eivät olleet sama taho. Tapauksessa rahanpesijä pelasi rahapeliyhdistyksen nettiuhkapelejä kavalletulla rahalla. Tämän seurauksena rahapeliyhdistyksen organisaatiossa toimineen (anonyymien) tekijän katsottiin toimivan tapauksessa rahanpesijänä.¹⁹⁹

Suomessa perusmuotoisesta rahanpesusta säädetään RL 32:6:ssa. Säännöksen 1 momentin mukaan joka 1) ottaa vastaan, käyttää, muuntaa, luovuttaa, siirtää, välittää tai pitää hallussaan rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä tai peittääkseen tai häivyttääkseen hyödyn tai omaisuuden laittoman alkuperän tai avustaakseen rikosentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset taikka 2) peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn taikka näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvat määräämistoimet tai oikeudet taikka avustaa toista tällaisessa peittämisessä tai häivyttämisessä, on tuomittava rahanpesusta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Rikostunnusmerkistö voi vaikuttaa vaikeasti hahmotettavalta, koska momentti on jaettu kahteen kohtaan ja molemmat kohdat sisältävät

¹⁹⁵ Kimpimäki 2015, s. 337.

¹⁹⁶ Hyttinen 2021b s. 29.

¹⁹⁷ Ks. määritelmästä esim. FATF 2018, s. 10.

¹⁹⁸ Hyttinen 2021b, s. 30.

¹⁹⁹ On toisaalta mahdollista, että esirikoksen tekijä pesee itse rikoshyödyn puhtaaksi. Tällöin on kyse ns. itsepesusta, jossa tekijä pyrkii itse varmistamaan sen, että hän voi hyötyä rikoksella hankkimastaan varallisuudesta. Jos henkilö saa esim. veropetoksella itselleen rikoshyötyä, ja jos hän tämän jälkeen itse häivyttää rahat nettikasinossa, syyllistyy hän itsepesuun. Ks. esim. Hyttinen 2017, s. 334 ja Chapman 2018, s. 2–3.

useita tekotapoja.²⁰⁰ Säännöksen 1 momentin 1 kohtaa kuvataan usein tarkoitusta korostavaksi rahanpesuksi, koska rikosvastuu edellyttää rahanpesutarkoitusta eli hyödynhankkimis-, peittämis-, häivyttämistä tai avustamistarkoitusta. Konkreettisesti tilanteessa tekijän tarkoituksella on väliä. Merkitystä ei ole, onko tekijä tosiasiallisesti hyötynyt rahanpesusta, vaan onko tekijän tarkoitus ollut hankkia hyötyä. Tästä on myös kyse ratkaisussa KKO 2021:6. Edellä esitetyn rahanpesurikossäännöksen 2 kohdassa tarkoitettua rahanpesua kutsutaan puolestaan seurausta edellyttäväksi rahanpesuksi. Rangaistavuus edellyttää seurausta, eli että tekijä tosiasiallisesti peittää tai häivyttää rikoksella hankittua omaisuutta. Tekijältä ei vaadita 1 kohdan mukaista erityistä rahanpesullista tarkoitusta.²⁰¹

Perusmottoinen rahanpesu on tahallinen rikos, eli se edellyttää rahanpesijän ryhtyvän tekoonsa tietoisena omaisuuden rikollisesta alkuperästä. Keskeistä on arvioida, onko rahanpesijä tiennyt tai ainakin pitänyt omaisuuden rikollista alkuperää varsin todennäköisenä. Tekijän tietoisuutta arvioidaan objektiivisesti mm. tekijän henkilökohtaisesti tiedossa olevista seikoista tai ulkoisista olosuhteista kuten hänen tekemistään epäilyttävistä toimista.²⁰² Rahanpesu katsotaan törkeäksi RL 32:7.1:n mukaan, jos rahanpesussa 1) rikoksen kautta saatu omaisuus on ollut erittäin arvokas tai 2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti, ja rahanpesu on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. On katsottu, että rahanpesu kvalifioituu monissa tilanteissa törkeäksi, kun rahanpesun kohteena on ollut erittäin arvokas omaisuus ja teko on tehty erityisen suunnitelmallisesti.²⁰³

Rahanpesun törkeä tekomuoto edellyttää perusmuotoisen rahanpesun tapaan tahallisuutta, jotta sen tekijätunnusmerkistö täyttyy. Mikäli tekijä ei ole toiminut tahallisesti, voidaan hänet tuomita RL 32:9:n mukaisesta tuottamuksellisesta rahanpesusta. Tuottamuksellisesta rahanpesusta tuomitaan, jos rahanpesijä on törkeästi huolimattomuudesta ryhtynyt rahanpesurikostunnusmerkistön (RL 32:6) mukaisiin toimiin. Huolimattomuutta arvioidaan yleisesti RL 3:7:n eli tuottamuksen yleissäännöksen perusteella. Sen mukaan tekijän menettely on huolimaton, jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvoitetta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan. Kokonaisarvostelun perusteella ratkaistaan, pidetäänkö huolimattomuutta törkeänä (ns. törkeä tuottamus). Arvioinnissa huomioidaan rikotun huolellisuusvelvoitteen merkittävyys, vaarannettujen etujen

²⁰⁰ Tapani 2018, s. 787–788.

²⁰¹ Hyttinen 2021b s. 219–220.

²⁰² Salomaa 2021, s. 4.

²⁰³ Hyttinen 2021b, s. 554–555.

tärkeys, loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Myös rahanpesussa törkeää huolimattomuutta arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota tähän yleissäännökseen ja arvioida tekijän toimintaa säännöksen kvalifiointikriteerien perusteella. Vaikka kvalifiointikriteerit ovat lähtökohtaisesti samanarvoisia, rahanpesurikostyypistä seuraa, että vaarannettujen etujen tärkeys saattaa olla arvioinnissa merkityksellisempi kuin vaikkapa loukkauksen todennäköisyys. Arvioinnissa kiinnitetään huomiota myös tekotapoihin ja eri rahanpesutapausten erityispiirteisiin. Kvalifiointikriteerinä esimerkiksi huolellisuusvelvoitteen merkitys on korostunut silloin, kun rahanpesijänä toimii vaikkapa rahanpesulain mukaan ilmoitusvelvollinen rahapeliyhteisö ja vähemmän merkityksellinen silloin, kun luonnollinen henkilö on ostanut kaveriltaan anastettua omaisuutta.²⁰⁴

Tuottamuksellisessa rahanpesussa esirikoksen tekijä on voinut luovuttaa rikoksella hankittua omaisuutta selvästi tavanomaista poikkeavissa olosuhteissa toiselle henkilölle, jonka vuoksi vastaanottavalla henkilöllä on olosuhteiden vuoksi painava syy suhtautua epäillen varojen alkuperään. Epäilyksen vahvuutta ja tekijän huolimattomuutta arvioidaan tekijän tietoon tulleiden seikkojen ja muiden objektiivisesti havaittavissa olevien seikkojen perusteella. Tiedot esimerkiksi esirikoksen tekijän taloudellisesta asemasta ovat arvioinnin kohteena. Keskeistä on myös arvioida mahdollisuutta selvittää varojen alkuperä.²⁰⁵ Vaatimus törkeästä huolimattomuudesta tarkoittaa, ettei mikään pieni epäily omaisuuden alkuperästä riitä aktualisoimaan tuottamusvastuuta. Milloin rahanpesijän huolimattomuus on törkeää, muttei kuitenkaan sellaista, joka aktualisoisi olosuhdetahallisuuden? On katsottu, että jos teko-olosuhteet ovat olleet sellaiset, että tekijän on täytynyt ajatella rikoshyödyn olevan hyvin todennäköisesti käsillä (eli yli 50 % varmuudella), on hän toiminut tahallisesti, eli kysymys olisi rahanpesusta. Jotta rahanpesu katsottaisiin tuottamukselliseksi, on tekijän täytynyt pitää rikoshyödyn todennäköisyyttä alle 50 %. Törkeä huolimattomuus voi aktualisoitua, jos teko-olosuhteista on pääteltävissä, että tekijän on täytynyt mieltää mahdollisuus rikoshyödyn käsillä olostajotenkin varteenotettavaksi. Vaikka raja on teoriassa selkeä, voi törkeän huolimattomuuden ja tahallisuuden välinen rajanveto yksittäistapauksessa olla hankalaa.²⁰⁶

Tuottamuksellisen rahanpesun kriminalisointia niin seurausta edellyttävässä kuin tarkoitusta korostavassakin rahanpesussa on pidetty kummallisena. Onko tekijän mahdollista ikään kuin

²⁰⁴ Ks. esim. Hyttinen 2021b, s. 581–582 ja viitattut lähteet.

²⁰⁵ HE 53/2002 vp, s. 39.

²⁰⁶ Hyttinen 2021b, s. 587, 592.

huolimattomuudestaan ryhtyä tarkoitusta korostavan rahanpesutunnusmerkistön mukaisiin toimiin tai vastaavasti huolimattomuuttaan peittää tai häivyttää rikoshyödyn alkuperä?²⁰⁷ On vaikeaa ajatella jonkun esimerkiksi tarkoittavan tehdä jotain törkeästä huolimattomuudestaan. Ainakin oman näkemykseni mukaan on teko aina tulkittavissa tahalliseksi, jos joku toimii tarkoituksenaan tehdä jotain. Tuottamuksellinen rahanpesu on rikosnimike, jonka tarkempi tutkimus ainakin tarkoitusta korostavassa rahanpesussa voisi olla tarpeen.

Rikossäännösten lisäksi Suomessa on voimassa myös muuta velvoittavaa rahanpesusääntelyä, joista keskeisin on rahanpesulaki. Lain tavoitteena on mm. edistää rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen paljastamista ja selvittämistä ja tehostaa rikoksen tuottaman hyödyn jäljittämistä ja takaisinsaantia (1:1). Laki sisältää paljon tietyillä aloilla toimivia elinkeinonharjoittajia, kuten pankkeja ja rahapeliyhteisöjä eli ns. ilmoitusvelvollisia (2:1) koskevia velvoitteita. Ilmoitusvelvollisten tulee mm. tuntea ja tunnistaa asiakkaansa (3:1–2), ilmoittaa epäilyttävistä liiketoimista KRP:n rahanpesun selvittelykeskukselle (4:1) sekä keskeyttää tai kieltäytyä epäilyttävästä liiketoimesta (4:5). Tapauksen KKO 2021:6 tapahtumien aikaan oli puolestaan voimassa vanha rahanpesulaki, joka vastaa pääidealtaan nykyisin voimassa olevaa rahanpesulakia.²⁰⁸ Rahapeliyhteisön asema ilmoitusvelvollisena vaikuttaa sekä sen toiminnassa rikoksen tehneen anonyymien tekijän huolellisuusvelvoitteeseen kuin myös sen oman objektiivisen huolellisuusvelvoitteen sisältöön organisaatiohuolimattomuudessa, kuten ratkaisusta KKO 2021:6 on pääteltävissä.

3.3 KKO 2021:6

3.3.1 Mistä tapauksessa on kyse?

Tapauksessa kirjanpitäjänä toiminut A oli 30.9.2009–22.10.2012 pelannut rahapeliyhteisö B:n tarjoamia verkkouhkapelejä yhteensä 2 149 794 euron arvosta, josta 819 160,71 euroa koostui A:n kirjanpitoasiakkailtaan kavaltamista rahoista. Loput varoista koostuivat voitoista, jotka B oli maksanut A:lle pelaamisesta. B oli tehnyt A:n pelaamisesta rahanpesuilmoituksen KRP:n rahanpesun selvittelykeskukselle 17.1.2012. Ilmoituksen mukaan A työskenteli kirjanpitäjänä, jolla oli pääsy asiakasvaroihin, ja että A pelasi B:n pelejä huomattavan suurilla summilla. Ilmoituksen jälkeen B ei ollut ryhtynyt aktiivisiin toimiin A:n pelaamisen estämiseksi, kuten A:n pelitilin sulkemiseen, vaan A:n annettiin jatkaa pelaamista vielä noin 9 kuukauden ajan

²⁰⁷ Ks. lähemmin esim. Hyttinen 2021b, s. 563.

²⁰⁸ Hyttinen 2021a, luku ”Mihin ratkaisu perustuu?”.

aina 22.10.2012 saakka, jolloin A sulki pelitilinsä. Rahanpesuilmoituksen ja pelitilin sulkemisen välisenä aikana A oli pelannut B:n pelejä yhteensä noin 580 000 eurolla. A nähtiin tapauksessa esirikoksen tekijänä ja hänet tuomittiinkin useasta kavalluksesta.

Koska rahanpesun katsottiin tapahtuneen B:n toiminnassa, syyttäjä nosti B:n toimitusjohtajaa vastaan syytteen törkeästä rahanpesusta ja rahanpesusta sekä vaihtoehtoisesti tuottamuksellisesta rahanpesusta. Syyttäjä vaati myös B:n tuomitsemista 700 000 euron yhteisöosakkoon, koska toimitusjohtaja oli sallinut rahanpesemisen (samastaminen). Syyttäjä vaati edelleen, että vaikka toimitusjohtajaa ei tuomittaisi rangaistukseen, tuli B siltikin tuomita yhteisöosakkoon, koska sen toiminnassa ei ollut noudatettu rahanpesun ehkäisemiseksi vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta (organisaatiohuolimattomuus). Käräjäoikeus hylkäsi B:n toimitusjohtajaan kohdistuneet syytteet ja tuomio jäi tältä osin lainvoimaiseksi. Käräjäoikeus tuomitsi kuitenkin B:n 50 000 euron yhteisöosakkoon anonyymien syyllisyyden ja organisaatiohuolimattomuuden perusteella. Tuomiosta valitettiin hovioikeuteen, joka korotti B:lle tuomitun yhteisöosakon määrän 250 000 euroon, mutta ei muuten muuttanut käräjäoikeuden tuomiota.

Tuomiosta valitettiin vielä korkeimpaan oikeuteen, jossa oli kysymys 1) rikosedellytyksen täyttymisestä eli oliko B:n toiminnassa syyllistytty ns. anonyymiin tuottamukselliseen rahanpesuun; ja 2) moite-edellytyksen täyttymisestä, eli jos anonyymien tekijän rikos oli tapahtunut, oliko B:n toiminnassa noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta sen ehkäisemiseksi, eli voitiinko B tuomita yhteisöosakkoon.²⁰⁹ Korkein oikeus päätyi siihen, että B:n toiminnassa oli syyllistytty anonyymien tekijän tuottamukselliseen rahanpesuun, koska B ei ollut noudattanut siltä vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Korkein oikeus kuitenkin muutti tuomiota syyksilukemisen osalta. B:tä ei tullut pitää rikosentekijänä, sillä tekijä B:ssä oli jäänyt tuntemattomaksi, eikä tuottamuksellista rahanpesua luettu näin kenenkään syyksi.²¹⁰

3.3.2 Rikosedellytystä koskeva arviointi

Tapauksessa KKO:n arviointi kohdistuu ensin rikosedellytyksen täyttymiseen. Korkein oikeus viittaa lain esitöihin ja toteaa rikoksen tapahtuneen oikeushenkilön toiminnassa, jos

²⁰⁹ KKO 2021:6, kohta 5.

²¹⁰ KKO 2021:6, kohdat 56–57.

rikoksentekijällä on määrätynlainen suhde oikeushenkilöön tai asema sen organisaatiossa, ja kun rikos tehdään oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Korkeimman oikeuden mukaan edellytys oikeushenkilön tuomitsemiselle rangaistukseen on, että rikos voidaan lukea syyksi rikoksentekijälle tekoon soveltuvan rikossäännöksen edellyttämällä tavalla, jonka yhteydessä voi tulla kyseeseen myös anonyymi syyllisyys. Korkein oikeus myös viittaa tuottamuksellisen rahanpesun oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaan soveltamissääntöön.²¹¹ Rikosedellytystä näytetään arvioitavan anonyymien syyllisyyden tilanteissa käytännössäkin samaan tapaan kuin esitin tutkielman luvussa 2, ja myös KKO näyttää nostavan kysymyksen anonyymistä syyllisyydestä juuri rikosedellytystä koskevan arvioinnin yhteyteen.

Kun on selvitetty, että kyseessä on rikos, josta voidaan vaatia rangaistusta oikeushenkilölle (tuottamuksellinen rahanpesu), on arvioitava luonnollisen henkilön (anonyymien tekijän) rikosvastuun täyttymistä. Täytyy näyttää, että on tapahtunut tunnusmerkistön mukainen, oikeudenvastainen ja syyllisyyttä osoittava teko tai laiminlyönti. Korkein oikeus ottaa ensin kantaa tarkoitusta korostavan rahanpesun tunnusmerkistön täyttymiseen, ja toteaa tulleen selvitettyksi, että B:n toiminnassa on otettu vastaan ja pidetty hallussa A:n rikoksella hankkimaa omaisuutta aktiivisesti hyödynhankkimistarkoituksessa, sillä B:n toiminnan luonteesta rahapeliyhteisönä seuraa, että A:n pelaaminen on tuottanut B:lle taloudellista hyötyä.²¹² Korkein oikeus päätyy arviossaan lopulta siihen, että B:n toiminnassa on syyllistytty ns. tarkoitusta korostavaan tuottamukselliseen rahanpesuun tunnusmerkistön mukaisesti, ja vaikka tekijä oli jäänyt tuntemattomaksi, oli ilmeistä, että tekijä oli joku B:n palveluksessa oleva henkilö. Koska A:n pelaamisen katsottiin myös tuottaneen B:lle taloudellista hyötyä, oli rikos tehty B:n hyväksi. Rikosedellytyksen katsottiin siten täyttyneen.²¹³

Korkeimman oikeuden rikosedellytystä koskeva arviointi sisältää nähdäkseni muutamia huomionarvoisia seikkoja. On syytä kysyä ensinnäkin, kuinka on edes mahdollista arvioida anonyymien tekijän rikosoikeudellista vastuuta tai esim. siihen liittyvää tunnusmerkistön mukaisuutta ja törkeää huolimattomuutta. Törkeän huolimattomuuden arviointi on jo lähtökohtaisesti vaikeaa, ja tekotavaltaan vaikeasti erotettavissa vaikkapa tahallisuudesta, ainakin kun kyseessä on tarkoitusta korostava rahanpesu.²¹⁴ Kuinka anonyymien tekijän on mahdollista törkeästi huolimattomuudestaan ryhtyä rikoshyötyyn

²¹¹ KKO 2021:6, kohdat 10–11 ja HE 95/1993 vp, s. 16–17.

²¹² KKO 2021:6, kohdat 26–28.

²¹³ KKO 2021:6, kohta 39.

²¹⁴ Ks. tätä ongelmaa koskien tutkielman alaluku 3.2.

hyödynhankkimistarkoituksessa? Törkeän huolimattomuuden arviointikriteereitä säädettäessä lainsäätäjän mielessä ei ollut niinkään rahanpesu, vaan muunlaiset rikokset. Tämän vuoksi törkeän huolimattomuuden arviointi on rahanpesun kohdalla hankalaa yleisesti, ja erityisesti silloin, kun tekijä on jäänyt anonyymiksi.²¹⁵ Tekijän tahdonmuodostukseen on hyvin vaikeaa ottaa kantaa silloin, kun häntä ei ole ollut mahdollista kuulla rikosprosessin kuluessa.²¹⁶

Vaikka tuottamuksellisen rahanpesun tunnusmerkistön katsottiin täyttyvän anonyymin tekijän osalta, on epäselvää, arvioiko KKO tapauksessa anonyymin tekijän toimintaa, B:n toimintaa yhtiönä vai molempia. Korkein oikeus näyttää kuvaavan tapauksessa yhtäältä B:n eli oikeushenkilön tietoisuutta toteamalla esimerkiksi, että ”B on tiennyt, että A työskenteli kirjanpitäjänä ja että hänellä oli pääsy asiakkaiden varoihin”.²¹⁷ Toisaalta KKO kuvailee myös jonkun (mitä ilmeisemmin anonyymin tekijän) tietoisuutta B:n sisällä toteamalla ”Nämä olosuhteet viittaavat siihen, että B:ssä on täytynyt olla painavia syitä epäillä, että A:n rahapelitalletuksilla ei ole laillista alkuperää”.²¹⁸ On vaikea sanoa mistä johtuu, että tapauksessa puhutaan anonyymin tekijän arvioinnin osalta yhtäältä yhtiön tietoisuudesta ja toisaalta anonyymin tekijän tietoisuudesta. Tämä sekoittaa tunnusmerkistön mukaisuuden arviointia, sillä kuten KKO toteaa, tuottamusarvioinnissa arvioinnin kohteena on muun muassa (anonyymin) tekijän tietoon tulleet seikat ja muut objektiivisesti havaittavat seikat.²¹⁹ Arvioinnin kohteena ei pitäisi olla yhtiön tietoisuus, sillä oikeushenkilöä ei pidetä rikoksentekijänä. Myös anonyymin syyllisyyden tilanteissa oikeushenkilön rangaistusvastuu johdetaan luonnollisen (mutta hypoteettisen) henkilön rikosvastuusta.

Huolimatta KKO:n kirjoitustavasta tapauksen huolimattomuusarvioinnista on tulkittavissa, että B:ssä tiedetyt seikat sekä B:ssä tapahtuneet teot ja laiminlyönnit katsotaan yhden anonyymin tekijän toiminnaksi, kun korkein oikeus mainitsee rikosedellytyksen täyttymisen yhteydessä tuntemattomaksi jääneen rikoksentekijän yksikössä (*gärningsmannen*). Tähän on kiinnittänyt huomiota myös Matikkala.²²⁰ Tilanne olisi erilainen, jos rikoksentekijöitä katsottaisiin olevan useita, mutta esimerkiksi tiedot A:n ammatista ja pääsystä asiakasvaroihin, tiedot A:n pelitilillä

²¹⁵ Ks. Hyttinen 2021a, luku ”Mihin ratkaisu perustuu?” ja lähemmin Hyttinen 2021b, s. 562–570. Ks. myös Nuutila 2012, alaviite 17, jonka mukaan ”anonyymin tahallisuuden tai törkeän huolimattomuuden” osoittaminen voi olla vaikeaa.

²¹⁶ Ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 371.

²¹⁷ KKO 2021:6, kohta 33: ”B har varit medveten om att A jobbat som bokförare och att hon haft tillgång till kundmedel”.

²¹⁸ KKO 2021:6, kohta 33: ”Dessa omständigheter talar för att man inom B har haft vägande skäl att misstänka att A:s spelinsättningar inte hade lagligt ursprung.”

²¹⁹ KKO 2021:6, kohta 32.

²²⁰ KKO 2021:6, kohta 39 ja Matikkala 2021, s. 346.

olleesta korkeasta talletuksesta, sekä veroviranomaisen tulotarkastuksen perusteella saadut tiedot A:n tulotasosta ja pelaamisen ilmeisestä epäsuhdasta katsotaan hyvin suoraviivaisesti yhden tuntemattomaksi jääneen tekijän tietoisuudeksi, sillä B:ssä on näiden tietojen perusteella ollut painavia syitä epäillä A:n pelivarojen alkuperää.²²¹ Kuinka voidaan näyttää, että anonyymi tekijä oli tietoinen näistä kaikista seikoista törkeän huolimattomuuden edellyttävällä tavalla?

Vaikka B:ssä olikin tehty rahanpesuilmoitus, sen ei katsottu vapauttavan anonyymiä tekijää rikosvastuusta, kun B:ssä ei ollut ryhdytty vanhan rahanpesulain mukaisiin lisätoimenpiteisiin, kuten lisäselvityksiin A:n taloudellisesta asemasta tai A:n pelaamisen keskeyttämiseen. Tapauksesta on tulkittavissa, että jos toimenpiteisiin olisi ryhdytty, eikä A:n olisi annettu pelata lähes yhdeksää kuukautta ilmoittamisen jälkeen, ei anonyymin tekijän rikosta olisi tapahtunut eikä rikosedellytys olisi täyttynyt.²²² Myös lisätoimenpiteiden laiminlyönti ja se, että A:n annettiin jatkaa pelaamista, katsottiin siten yhden anonyymin tekijän toiminnaksi. Tulkitsen näin ollen, että jos B:ssä on ylipäättään oltu tietoisia tai jos joku B:ssä on ollut tietoinen joistain seikoista, myös anonyymi tekijä on ollut niistä tietoinen. Arvioinnista tulee osin jopa mieleen yhdysvaltalainen CK-malli, jossa yksittäisten työntekijöiden tietoisuus muodostaa jopa keinoitekoisen yhtiön tietoisuuden, johon rangaistusvastuu voidaan perustaa.²²³ Onko edes teoriassa mahdollista osoittaa, että yksittäinen, hypoteettinen anonyymi tekijä on ollut tietoinen A:n ammatista, tämän pääsystä asiakasvaroihin ja tämän tulotason ilmeisestä epäsuhdasta tämän pelipanoksiin nähden?

Myös anonyymin syyllisyyden tilanteissa teon täytyy olla tunnusmerkistön mukaisuuden lisäksi oikeudenvastainen ja syyllisyyttä osoittava, jotta yksilöllisen rikosvastuun edellytykset täyttyvät. Toisaalta on katsottu, että oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteisiin voi olla vaikeaa vedota anonyymin syyllisyyden tilanteissa, sillä niihin vetoaminen yleensä edellyttää tunnistettua rikosentekijää.²²⁴ Jos katsotaan, että esimerkiksi anteeksiantoperusteisiin vetoaminen on hankalaa, mutta tunnusmerkistön mukaisuuden täytyminen helppoa, eikö tällainen tilanne ole nimenomaan syyllisyysperiaatteen kannalta ristiriitainen? Syyllisyyden vaatimuksesta seuraa, että vaikka teko olisi tunnusmerkistön mukainen ja oikeudenvastainen, (anonyymi) tekijä ei ole syyllinen, jos sillä ei ole ollut mahdollisuutta tai tilaisuutta toimia

²²¹ KKO 2021:6, kohta 35.

²²² KKO 2021:6, kohta 38.

²²³ Ks. esim. Ragozino 1995, s. 439.

²²⁴ Jaatinen 2000, s. 83 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 372.

toisin.²²⁵ Vaikuttaa siltä, että anonyymin tekijän toisintoimimismahdollisuuteen on vaikeaa ottaa konkreettisesti tapauksessa kantaa.

Rikosedellytyksen täyttymisen näkökulmasta mielenkiintoinen on myös vaatimus oikeushenkilön puolesta tai hyväksi toimimisesta, koska muuten rikosta ei katsota tehdyksi oikeushenkilön toiminnassa. Myös anonyymin tekijän täytyy näin ollen toimia oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Teoriassa tällaisen osoittaminen pitäisi olla vaikeaa, kun ei ole ketään rikosentekijää, jonka toimintaa arvioida. Toisaalta hyväksi toimiminen edellyttää käytännössä sitä, että rikos hyödyttää oikeushenkilöä.²²⁶ Koska A:n pelaamisen katsottiin tuottaneen B:lle taloudellista hyötyä, oli rikos tehty näin B:n hyväksi.²²⁷

3.3.3 Moite-edellytystä koskeva arviointi

Korkein oikeus ei ota rikosedellytyksen täyttymistä arvioidessaan kantaa siihen, oliko anonyymiksi jäänyt rikosentekijä oikeushenkilön johtohenkilö vai muu edustaja, ja toteakin perusteluissaan vain, että ”vaikka rikosentekijä olikin jäänyt tuntemattomaksi, oli ilmeistä, että rikosentekijä oli ollut B:n palveluksessa oleva henkilö.”²²⁸ Toisaalta, koska oikeushenkilön moiteperusteena arvioidaan nimenomaan organisaatiohuolimattomuutta, on tulkittavissa, että anonyymin tekijän katsotaan tällöin olevan muu kuin organisaation johtohenkilö. Korkeimman oikeuden tuli vielä katsoa yhteisönsä tuomitsemiseksi näytetyksi, että tuottamuksellinen rahanpesu tapahtui, koska B:n toiminnassa ei ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta sen ehkäisemiseksi eli että B:n rikotun huolellisuusvelvoitteen ja anonyymin tekijän tuottamuksellisen rahanpesun välillä on myötävaikuttava syy-yhteys. Huolellisuusvelvoitteen tulee olla tällöin ainakin välttämätön osa sitä kokonaisuutta, joka sai rikoksen, eli tuottamuksellisen rahanpesun aikaan, ja että sen noudattaminen olisi ainakin melko todennäköisesti estänyt rikoksen tapahtumisen.²²⁹ Korkein oikeus päätyi arvioinnissaan siihen, että anonyymin tekijän tuottamuksellista rahanpesua tapahtui, koska B oli rikkonut objektiivista huolellisuusvelvoitettaan.²³⁰

²²⁵ Ks. tarkemmin luku 2.3.2.

²²⁶ Ks. luku 2.2.1.

²²⁷ KKO 2021:6, kohta 39.

²²⁸ KKO 2021:6, kohta 39: ”Även om gärningsmannen har förblivit okänd, är det uppenbart att gärningsmannen har varit en person i B:s tjänst.”

²²⁹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 391.

²³⁰ KKO 2021:6, kohta 56.

Korkein oikeus perustaa arviointinsa pitkälti vanhaan rahanpesulakiin. Objekttiivisen huolellisuusvelvoitteen rikkomisen arvioinnissa kiinnitetään huomiota siihen, että B oli muun muassa laatinut sisäiset ohjeet ja kouluttanut henkilöstöään rahanpesukysymyksistä. B:llä oli myös rahanpesun vastaisesta työstä vastaava FMT-ryhmä. Lisäksi B:llä katsottiin olevan valvontajärjestelmä, jonka avulla oli saatu kiinni pelaajia väärinkäytöksistä ja epäilyttävistä liiketoimista, ja joista oli myös tehty rahanpesuilmoituksia. Korkein oikeus katsoo huolellisuusvelvoitteen rikkomisen kulminoituvan kuitenkin B:n sisäisen ohjeistuksen puutteellisuuteen. Ohjeistuksen mukaan pelitilin jäädyttäminen tuli kyseeseen vain KRP:n määräyksestä, eikä ohjeistusta ollut siitä, kuka tekee päätöksen pelitilin jäädyttämisestä, jos KRP ei määräisi asiasta. Korkein oikeus katsookin, että B:n sisäiset valvonta-, tutkinta- ja seurantamenetelmät eivät ole olleet riittäviä. B:n sisäiset ohjeet ovat olleet puutteellisia rahanpesuilmoituksen jälkeen tehtävien toimenpiteiden osalta, ja tämä on mahdollistanut tuottamuksellisen rahanpesun B:n toiminnassa.²³¹

On huomionarvoista, että tapauksessa B vetosi oikeushenkilön osalta anteeksiantoperusteena RL 4:2:n mukaiseen kieltoerehdykseen organisaatiohuolimattomuutta koskien. Kyseessä ei nähtävästi ollut anonyymin tekijän toisintoimimismahdollisuuden puuttumista koskeva anteeksiantoperuste, vaan peruste koski oikeushenkilön huolellisuusvelvoitetta. B:n mukaan oikeushenkilön sisäinen ohjeistus oli puutteellista ja anonyymin tekijän rikos tapahtui, koska KRP oli rahanpesuilmoituksen tekemisen jälkeen ohjeistanut B:tä odottamaan KRP:n toimintaa ilmoituksen perusteella. Tapauksessa ei kuitenkaan näytetty, että KRP olisi tällaisen ohjeen antanut.²³² Voidaan tosin pohtia, että jos olisi näytetty päinvastoin, olisiko B:n huolellisuusvelvoitteen rikkominen ollut anteeksiannettavissa, jolloin moite-edellytys ei olisi täytynyt eikä yhteisösakkoa olisi tuomittu? Tällöin näytetty olisi ollut vain anonyymin tekijän rikos, eikä ketään (tai mitään) olisi siten tuomittu rangaistukseen. Korkein oikeus tosin totesi, että KRP:n ohjeistuksesta huolimatta B:ssä olisi joka tapauksessa tullut noudattaa (vanhan) rahanpesulain mukaisia velvoitteita rahanpesuilmoituksen jälkeen.²³³ Organisaatiohuolimattomuudessa rikoksen rakenne näytetään otettavan huomioon kahdella tasolla: rikoksentekijän (luonnollinen henkilö) toiminnan arvioinnissa ja yhtiön suhtautumisessa (organisaatiohuolimattomuus). Syyllisyysperiaate ja toisintoimimismahdollisuus ovat merkityksellisiä myös organisaatiohuolimattomuudessa,

²³¹ KKO 2021:6, kohta 50–54.

²³² KKO 2021:6, kohta 55.

²³³ KKO 2021:6, kohta 55.

koska ainakin teoriassa oikeushenkilöllä pitää olla myös subjektiivinen kyky objektiivisen huolellisuusvelvoitteen noudattamiseen. Siksi esimerkiksi anteeksiantoperusteita voidaan arvioida edellä kuvatuin tavoin osana organisaation huolimattomuutta.²³⁴

Arvioinnista voi tulla tosin varsin monimutkaista tilanteissa, kun tulee arvioida anteeksiantoperusteen vaikutusta objektiivisen huolellisuusvelvoitteen rikkomisen kannalta, joka on vaikuttanut anonyymien tekijän rikokseen. On katsottu olevan ylipäättään vaikeaa osoittaa, että huolellisuusvelvoitteen noudattaminen olisi ainakin melko todennäköisesti estänyt rikoksen tekemisen, kun rikoksesta vastuussa olevaa luonnollista tekijää ei ole mahdollista tunnistaa, kuten tässä tapauksessa.²³⁵ Olisiko B:n ohjeistuksen lainmukaisuus saanut anonyymien tekijän tekemään lisätoimenpiteitä, jolloin rahanpesua ei olisi tapahtunut? Teoriassa anonyymi tekijä olisi voinut tehdä rikoksen tästä huolimatta, jolloin moite-edellytys ei olisi täyttynyt, kun objektiivista huolellisuusvelvoitetta ei ollut rikottu.

Moite-edellytystä koskevassa arvioinnissa on syytä kiinnittää huomiota siihenkin, että syyttäjä vaati käräjäoikeudessa yhteisösakkoa ensisijaisesti B:n toimitusjohtajan tekemästä rikoksesta samastamisen perusteella, ja toissijaisesti organisaatiohuolimattomuuden perusteella anonyymien tekijän tekemään rikokseen vedoten. Vastuuperuste siis muuttui sen perusteella, oliko syytteessä myös luonnollinen henkilö. Jos toimitusjohtaja olisi tuomittu rikoksesta, kyse olisi ollut johtohenkilön sallimasta rikoksesta, mutta anonyymien syyllisyyden tilanteessa kyse olikin riittämättömästä huolellisuudesta ja varovaisuudesta, joka myötävaikutti rikoksen tapahtumiseen. Moiteperusteen muuttuminen voidaan nähdä ymmärrettävänä, sillä voi olla helpompi osoittaa, että huolellisuusperiaatteen rikkominen on myötävaikuttanut anonyymien tekijän rikokseen kuin että anonyymi johtohenkilö olisi sallinut rahanpesemisen. On kuitenkin jossain määrin ongelmallista, että luonnollisia henkilöitä vastaan nostettujen syytteiden tultua hylätyksi on mahdollista toissijaisesti tuomita oikeushenkilö yhteisösakkoon sen perusteella, että anonyymiksi jäänyt henkilö sen toiminnassa on syyllistynyt rikokseen. Onko rikosvastuu alun perinkin pyritty kohdistamaan väärään henkilöön? Tällaisessa tilanteessahan syyttäjä voisi tehdä poliisille lisätutkintapyynnön, kun ei ole selvyyttä rikoksesta epäiltyjen

²³⁴ Ks. lähemmin Korkka 2019, s. 329–334. On toisaalta epäselvää, kenen mielenliikkeisiin kyseinen arviointi pitäisi kohdistaa, koska oikeushenkilöä ei pidetä rikosentekijänä. Joka tapauksessa Korkan mukaan anteeksiantoperusteista lähinnä RL 4:2:n mukaisella kieltoerehdyksellä voi olla merkitystä organisaatiohuolimattomuuden arvioinnissa.

²³⁵ Tolvanen 2009, s. 347.

henkilöllisyydestä. Tähän on tapauksen osalta kiinnittänyt huomiota myös Hyttinen.²³⁶ Olisiko rikoksenteekijä ollut mahdollista lisätutkinnan perusteella tunnistaa B:n organisaatiosta, kuten FMT-ryhmästä, jonka vastuualueelle rahanpesun estäminen oli delegoitu?

Anonyymi syyllisyys vaikuttaa ongelmalliselta myös syyttömyysolettaman näkökulmasta. Oikeushenkilön rangaistusvastuussa vastaava oletta ei näytä täydellisesti toimivan, kun siitä huolimatta, että luonnollisia henkilöitä vastaan nostetut syytteet hylätään, on oikeushenkilö toissijaisesti mahdollista tuomita anonyymin tekijän rikoksen perustella rangaistukseen. Syyttömyysolettama on kumottu luonnollista vastaajaa kohtaan lainvoimaisesti, mutta rikoksen katsotaan silti tapahtuneen. Syyttömyysolettamaan kuuluu lisäksi *in dubio pro reo* -sääntö, jonka mukaan epäselvyydet todistusaineistossa on katsottava syytetyn hyväksi.²³⁷ Eikö tilanne, jossa näyttö ei riitä luonnollisen henkilön tuomitsemiseen, ole nimenomaisesti kyseisen säännön vastainen?²³⁸ Anonyymi syyllisyys näyttää mahdollistavan oikeushenkilön tuomitsemisen syyttömyysolettaman kumoutumisesta huolimatta ja tämä korostuu erityisesti silloin, kun yhteisösakko tuomitaan luonnollisen henkilön syytteiden tultua hylätyksi.

Mielenkiintoinen, enemmänkin periaatteellinen ongelma liittyy ratkaisun syyksilukemiseen, kun KKO ei yhteisösakon tuomitsemisesta huolimatta lukenut tuottamuksellista rahanpesua B:n syyksi. Tämä näyttää liittyvän siihen periaatteeseen, ettei oikeushenkilöä pidetä rikoksenteekijänä, ja kun sen rangaistusvastuuta ei voida johtaa kenenkään luonnollisen henkilön rikoksesta, ei rikosta myöskään lueta oikeushenkilön syyksi. Voidaan toisaalta kysyä, pitäisikö oikeushenkilöä alkaa kohdella rikoksenteekijänä, koska anonyymien syyllisyyden tilanteissa ei tosiasiallisesti ole ketään muuta rikoksenteekijää kuin oikeushenkilö. Tuntuu kummalliselta, että pitkällisen rikos- ja moite-edellytysarvioinnin seurauksena päädytään siihen, että rahaa on pesty tuottamuksellisesti, koska oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta sen ehkäisemiseksi, mutta rikosta ei kuitenkaan lueta kenenkään syyksi. Ristiriidassa voisikin olla aihetta jatkotutkimukselle.

²³⁶ Ks. Hyttinen 2021a, luku ”Mitä ratkaisusta seuraa?”.

²³⁷ Ks. Sahavirta 2006, s. 229 ja Nuutila 1996, s. 441.

²³⁸ Ks. Hahto 1998, s. 104, joka on todennut, että yhteisön sisäisten vastuusuhteiden ollessa epäselviä, voi olla, ettei ketään voida asettaa vastuuseen *in dubio pro reo* -säännön vuoksi, vaikka voitaisiin katsoa laiminlyönnin tapahtuneen tietyn oikeushenkilön toiminnassa.

3.4 Muita tapauksia anonyymistä syyllisyydestä

Anonyymiin syyllisyyteen liittyviä ongelmia on nähtävissä myös muissa tapauksissa, joissa sitä on tosiasiallisesti sovellettu. Keskitän seuraavaksi pääasiallisen tarkastelun saamiini ratkaisuihin, joissa yhteisösakko on tuomittu, vaikkei ketään luonnollista henkilöä ole tuomittu rangaistukseen, eli ratkaisuihin Keski-Pohjanmaan KO R 13/657 24.4.2015 (työturvallisuusrikos), Ahvenanmaan KO R 20/74 4.11.2021 (salakuljetus ja törkeä veropetos, vailla lainvoimaa 10.2.2022) ja VaaHO R 18/363 18.02.2019 (työturvallisuusrikos). Sivuan myös ratkaisua KKO 2013:56 (työturvallisuusrikos), jossa yhteisösakon perustuminen anonyymille syyllisyydelle on hieman tulkinnanvaraista. En tarkastele tässä saamiini tuomioita, joissa anonyymi syyllisyys on mainittu yhteisösakkovaatimuksessa tai osana ratkaisua, mutta joissa joko oikeushenkilön ohella rangaistukseen on tuomittu myös luonnollinen henkilö (eikä kyse ole silloin edes osittain anonyymistä syyllisyydestä), rikosta ei ole katsottu ollenkaan tapahtuneen, yhteisösakkovaatimus on hylätty tai yhteisösakko on jätetty tuomitsematta.

Kaikkia kolmea tuomiota, joissa rangaistusvastuu on perustettu anonyymille syyllisyydelle, yhdistää ensinnäkin se, että niissä rangaistusvastuu on perustettu organisaatiohuolimattomuudelle sekä se, että niissä on ollut jossain vaiheessa tuomioistuinkäsittelyä syytettynä myös luonnollinen henkilö. Ahvenanmaan käräjäoikeuden ratkaisussa syytteessä oli jopa kuusi yhtiön johtohenkilöä samastamisen perusteella, kun heidän katsottiin olleen osallisia rikokseen tai sallineen tullivirkailijoiden rikollisen menettelyn, mutta kaikkien syytteet lopulta hylättiin. Vaasan hovioikeuden ratkaisussa oli taas kyse pienestä, neljän hengen organisaatiosta ja rikoksentehtäjiä ei silti saatu selville. Keski-Pohjanmaan käräjäoikeuden ratkaisussa anonyymi tekijä oli puolestaan erillisestä organisaatiosta, jolle huoltotehtävä oli delegoitu ja josta ketään ei ilmeisesti edes kuultu koko prosessin aikana. Eikö näissä tapauksissa olisi ollut mahdollista löytää rikoksista vastuussa olevia henkilöitä?

Erityisesti Ahvenanmaan käräjäoikeuden ratkaisun perusteella vaikuttaa kummalliselta, ettei ketään rikoksentehtäjiä ollut mahdollista löytää, kun syytteessä oli alun perin niin moni henkilö. Tuomio muistuttaakin hieman ratkaisua KKO 2021:6. Yhtiössä tapahtuneet useat tullaukseen liittyneet puutteet, kuten väärin koodien käyttäminen ja koodien yhdistäminen, johtivat käytännössä siihen, ettei tullauksia kontrolloitu ollenkaan. Nämä teot olivat kohdennettavissa yhden anonyymin tekijän vastuulle. Organisaation huolimattomuuden arvioinnissa oli keskeistä tapahtuneet useat laiminlyönnit, kuten puutteet työntekijöiden valvonnassa ja kirjallisissa

ohjeistuksessa, eikä toimintaa seurattu (lähetyksiin ei tehty pistokokeita), jonka vuoksi tapaus on tässäkin mielessä samanlainen ratkaisun KKO 2021:6 kanssa. Muun muassa riittämätön ohjeistus ja valvonta myötävaikuttivat anonymin tekijän rikokseen. Huomionarvoista on, että Keski-Pohjanmaan käräjäoikeuden ja Vaasan hovioikeuden tuomioissa rikokset luettiin yhtiöiden syyksi, vaikkei rikoksentehtijää saatu selville. Ahvenanmaan käräjäoikeus hylkäsi syytteet myös oikeushenkilön osalta, mutta tuomitsi silti oikeushenkilön yhteisösakkoon. Ahvenanmaan käräjäoikeus näyttää syyksilukemisen osalta soveltaneen KKO:n vahvistamaa linjaa.

Ratkaisu KKO 2013:56 (ään.) on mielenkiintoinen, koska yhteisösakko näyttää osittain perustuvan anonymille syyllisyydelle. Korkein oikeus katsoo tapauksessa C:n syyllistyneen työturvallisuusrikokseen koskien työntekijän loukkaantumista edeltävää aikaa, ja toisaalta yhtiön ylimmän johdon tietien laiminlyöneen saattaa loukkaantumisen aiheuttanut puristin työturvallisuuden edellyttämään kuntoon työntekijän loukkaantumisen jälkeen, joka puolestaan osoitti organisaation huolimattomuuden.²³⁹ Yhteisösakko vaikuttaa kohdistuvan C:n rikoksen jälkeiseen aikaan ja tätä ajankohtaa koskien ketään ei tuomittu rikoksesta rangaistukseen. Korkan mukaan tämä on tulkittavissa niin, ettei organisaatiohuolimattomuutta perustettu mihinkään rikokseen.²⁴⁰ Matikkalan mukaan yhtiössä oli kyllä tehty kaksi rikosta, mutta hän kiinnittää huomiota siihen, ettei tuomiolauselmassa tosiasiallisesti viitata RL 9:2.2:iin.²⁴¹ Jää epäselväksi, miksei vastuuta pyritty samastamaan yhtiön ylimpään johtoon loukkaantumisen jälkeiseltä ajalta, kun tapauksessa näytettiin sen tienneen työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan jatkumisesta.²⁴² Nähdäkseni onkin niukkojen perustelujen valossa vaikeaa tulkita, onko kyseessä anonymin syyllisyyden soveltamistilanne. Kallistun kuitenkin Korkan näkemykseen siitä, ettei kyseessä tosiasiaa ollut rikosta, johon yhtiön laiminlyönnin olisi voinut perustaa, kun a) syytteet luonnollisia henkilöitä vastaan oli hylätty kyseistä tekoajankohtaa koskien ja b) tapauksessa ei otettu kantaa siihen, että rikoksesta vastuussa olisi ollut anonymi tekijä. Organisaatiohuolimattomuutta (eli johdon laiminlyöntejä) olisi tapauksessa siten tullut arvioida C:n tai jonkun muun rikoksen kannalta.

²³⁹ KKO 2013:56, kohdat 31–32.

²⁴⁰ Korkka 2019, s. 328.

²⁴¹ Matikkala 2021, s. 348. Ks. myös Lahti 2019, s. 219. Vrt. toisaalta ratkaisun eri mieltä olevan jäsenen lausuntoon, jossa mainitaan, että ”Yhtiön rangaistusvastuu ei edellytä sitä, että yhtiön yhdenkään edustajan tai työntekijän osoitettaisiin tänä aikana syyllistyneen rangaistavaan tekoon”. Lausunnossa korostettiin, että siinä ollaan enemmistön kanssa samaa mieltä nimenomaan yhtiön rangaistusvastuusta.

²⁴² KKO 2013:56, kohta 32.

3.5 Yhteenveto ongelmista

Anonyymiin syyllisyyteen liittyy monenlaisia ongelmia, jotka johtuvat pitkälti siitä, että taho, jonka rikosoikeudellista vastuuta arvioidaan, on hypoteettinen, anonyymiksi jäänyt tekijä, johon ei perinteisessä mielessä voida kohdistaa rikosoikeudellista vastuuta. Tästä huolimatta rikosoikeudellisen vastuun tulee täytyä myös anonyymin tekijän osalta, eli anonyymin vastuun soveltamiseksi ei ainakaan teoriassa riitä pelkästään se, että katsotaan jonkin rikostunnusmerkistön mukaisen rikoksen tapahtuneen tietyn oikeushenkilön toiminnassa. Anonyymin tekijän rikosoikeudellisen vastuun näyttämässä yhtiössä tiedetyt seikat ja yhtiön teot ja laiminlyönnit näyttää olevan suhteellisen helposti kohdennettavissa yhdelle anonyymille tekijälle. Tilanne muistuttaa jopa yhdysvaltalaisen CK-mallin mukaista arviointia, jossa oikeushenkilön rikosoikeudellinen vastuu muodostetaan osin keinotekoisesti kollektiivin toiminnasta. Anonyymin syyllisyyden soveltamistilanteissa tekijältä voidaan edellyttää jopa vähemmän tietoisuutta kuin luonnolliselta henkilöltä.²⁴³ Törkeän huolimattomuuden arvioinnin pitäisi olla suhteellisen vaikeaa rahanpesukontekstissa erityisesti silloin, kun kyseessä on anonyymin tekijän rikos. Tästä huolimatta KKO varsin suoraviivaisesti katsoo rikoksen tunnusmerkistön täytyneen oikeushenkilön toiminnassa. Kun on lisäksi katsottu, että esimerkiksi anteeksiantoperusteisiin vetoaminen voi olla anonyymin tekijän osalta hankalaa, on tilanne syyllisyysperiaatteen kannalta vaikea. Teoriassahan missään käsitellyistä tapauksista, joissa ketään luonnollista henkilöä ei tuomittu rangaistukseen, ei voida sanoa mitään varmaksi esimerkiksi tekijän mielentilasta, eikä tuomioistuimien edes voi OK 17:37:n mukaisesti määrätä anonyymin tekijän mielentilaa tutkittavaksi. Anonyymistä syyllisyydestä voikin muodostua syyllisyydestä riippumatonta, ankaraa vastuuta.²⁴⁴ Organisaation huolimaton toiminta korvaa syyllisyyden rikoksen rakenteessa ja on itsessään osoitus tekijän syyllisyydestä.²⁴⁵ Näkemykseni mukaan ääritapauksissa anonyymillä tekijällä voidaan katsoa olevan aina toisintoimimismahdollisuus.

Anteeksiantoperusteisiin, kuten kieltoerehdykseen, voi olla vaikeaa vedota myös organisaatiohuolimattomuudessa, koska on ylipäättään vaikeaa arvioida, onko huolellisuusperiaatteen rikkomisella oikeasti ollut vaikutusta anonyymin tekijän rikokseen.

²⁴³ Vastaavasti CK-mallin osalta ks. Diamantis 2019, s. 349.

²⁴⁴ Tästä on maininnut aiemmin myös Donaldson – Watters 2008, s. 69.

²⁴⁵ Näin myös Yhdysvalloissa CK-mallin osalta ks. Jaatinen 2000, s. 83–84. Joissain tilanteissa oikeudenloukkauksesta tuomitseminen on koettu sen verran arvokkaaksi, ettei puolustus ole voinut vedota syyllisyysperiaatteen rikkomiseen. Ks. LaFave – Scott 1986, s. 247.

Tähän syy-yhteyden arvioinnin hankaluuteen on kiinnittänyt huomiota myös Jaatinen.²⁴⁶ Organisaatiohuolimattomuuden arviointiin liittyy aina epävarmuutta, mutta epävarmuus voi nähdäkseni nousta kohtuuttomaksi, kun kyseessä on syy-yhteys anonyymin tekijän rikokseen. On lisäksi syyttömyysolettaman kannalta pulmallista, että yhteisösakkoa vaaditaan tai se tuomitaan anonyymin syyllisyyden perusteella toissijaisesti, jolloin syyttömyysolettama ja *in dubio pro reo* -sääntö eivät voi toteutua täysimääräisesti. Tämä yhdistää myös kaikkia luvussa käsiteltyjä tuomioita, joissa luonnollista henkilöä ei ole tuomittu rangaistukseen. Esimerkiksi Ahvenanmaan käräjäoikeuden ratkaisussa jopa kuuden henkilön syytteet hylättiin ja oikeushenkilö tuomittiin silti rangaistukseen. Vaasan hovioikeuden tapauksessa tutkinnan kohteena oli pienorganisaatio, jossa oli yhteensä vain neljä työntekijää. Eikö tällaisessa tilanteessa syyttäjän olisi luontevaa tehdä poliisille lisätutkintapyyntö, kun rikosvastuu on alun perinkin kohdistettu väärin rikoksentehtäjiin. Anonyymi syyllisyys näyttää toimivan tällaisissa tilanteissa viimeisenä oljenkortena, ja on ongelmallista, jos esimerkiksi puutteellinen rikostutkinta voidaan kuitata oikeudessa asettamalla rikoksesta vastuuseen anonyymi tekijä, vaikka paradoksaalisesti kyseessä pitäisi olla poikkeuksellisia tilanteita varten säädetty rangaistusvastuun aukkoa paikkaava säännös.

Oikeushenkilön rangaistusvastuussa sovelletaan normaalia yksilörikosoikeudesta tuttua syyttäjän näyttövelvollisuutta eli syyttäjällä on myös anonyymin tekijän rikoksen osalta todistustaakka.²⁴⁷ Tästä huolimatta on vaarana, että tuomitsemiskynnys madaltuu anonyymin syyllisyyden tilanteissa, vaikka teoriassa pitäisi pystyä varmuudella osoittamaan rikoksen tapahtuneen tietyn oikeushenkilön toiminnassa sen puolesta tai hyväksi. Vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten määrä ja luonne asettaa sen soveltamiskynnyksen korkeammalle kuin luonnollisen henkilön rikosvastuun, voi anonyymin syyllisyyden tilanteissa oikeushenkilön tuomitseminen muodostua jopa luonnollista henkilöä helpommaksi, mikä on ongelmallista tietysti syytetyn oikeusturvan näkökulmasta. Perus- ja ihmisoikeuskysymykset tulee huomioida myös RL 9 luvun tulkinnassa, eikä rangaistusvastuun tulisi perustua vain objektiivisiin kriteereihin. Ääritilanteessa anonyymi syyllisyys mahdollistaa, ettei yksittäisen tekijän osoittaminen ole enää kiinnostavaa, kun oikeushenkilön tuomitsemiskynnys madaltuu luonnollisiin henkilöihin verrattuna alemmalle tasolle.²⁴⁸

²⁴⁶ Jaatinen 2000, s. 85.

²⁴⁷ HE 95/1993 vp, s. 18.

²⁴⁸ Samansuuntaisesti Bygglin – Nyberg 2021.

4 Kuinka ratkaista anonyymin syyllisyyden ongelma?

4.1 Rikosprosessiin panostaminen

Edellä olevan analyysin perusteella on helppo todeta anonyymin syyllisyyden ongelmien olevan ilmeisiä erityisesti syyllisyysperiaatteen ja syyttömyysolettaman näkökulmasta. Anonyymin syyllisyyden soveltamisaste on tosin edelleen verraten matala, jonka takia sen ongelmat eivät ole vielä realisoituneet kovinkaan monessa tuomioistuinratkaisussa. Aiheesta on tästä huolimatta syytä alkaa käymään syvempää keskustelua ja KKO:n ratkaisun myötä keskustelu on osin herännytkin.²⁴⁹ Haluan osaltani panostaa tähän keskusteluun tuomalla *de lege ferenda* esiin ongelmiin liittyviä potentiaalisia ratkaisuja. Tarkastelen ratkaisuja rikosprosessin, rangaistusvastuusääntelyn ja oikeushenkilön toimintakulttuurin näkökulmasta.

Tapani tuo oikeusministeriölle laatimassaan raportissa esiin koulutuksen ja viranomaiskäytänteiden tärkeyden oikeushenkilön rangaistusvastuun laajemman soveltamisen kannalta, ja hänen mukaansa rikosprosessissa olisi tärkeää kiinnittää huomiota esimerkiksi työturvallisuusrikosten tutkinnassa hyödynnettyihin käytäntöihin ja niistä saatuihin oppeihin. Hänen mukaansa esitutkinnan laatuun on syytä panostaa.²⁵⁰ Nissinen onkin korostanut, että ainakin työturvallisuusrikosten esitutkinnassa voi ilmetä erityisiä laatuongelmia juuri oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskien, jotka liittyvät esimerkiksi henkilöstön tietoon, taitoon, resursseihin ja asenteisiin. Esitutkinta on usein oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta vajavaista, ja vajavaisuus korostuu oikeushenkilön koon kasvaessa. Tämä tietysti vaikeuttaa prosessia kokonaisuudessaan, kun syyteharkinnan ja tuomioistuinkäsittelyn perustana on puutteellinen esitutkinta. Tilanne on arveluttava Nissisen mukaan myös oikeusturvan kannalta.²⁵¹ Lahden mielestä oikeushenkilön rangaistusvastuu täytyisi nostaa valvonta-, esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten toiminnan yhdeksi painopistealueeksi ja lisätä voimavaroja oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten tutkintaan ja syyteharkintaan.²⁵²

Voidaan päätellä, että laatuongelmat voivat vaikuttaa myös tekijän löytymiseen oikeushenkilön sisältä. Jos puutteita ilmenee jo oikeushenkilön rangaistusvastuun tutkinnassa yleisesti, voivat puutteet korostua, kun rikoksentekijän selvittäminen osoittautuu vaikeaksi. Jos prosessin laatuongelmiin, henkilöstön osaamiseen ja resursseihin alettaisiin kiinnittää aiempaa enemmän

²⁴⁹ Ks. esim. Hyttinen 2021a ja Matikkala 2021, s. 345–347.

²⁵⁰ OM 2020, s. 48, 58.

²⁵¹ Nissinen 2019.

²⁵² Lahti 2019, s. 204.

huomiota, rikostutkinnan laatu voisi parantua, jonka seurauksena rikoksenteelijän löytyminen voisi helpottua. Tällöin anonyymien syyllisyyden (potentiaaliset) soveltamistilanteet voisivat vähentyä tai ainakin rajautua tilanteisiin, joihin ei edes moitteettomasti hoidetulla rikosprosessilla voida vastata.

4.2 Rangaistusvastuuta koskevan sääntelyn muuttaminen

Rikosprosessiin panostamisen ohella on mahdollista myös muuttaa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa sääntelyä. Radikaalein vaihtoehto olisi, että anonyymistä syyllisyydestä luovuttaisiin kokonaan eli sitä koskeva RL 9:2.2:n säännös kumottaisiin. Tällöin yhteisösakon tuomitseminen ei olisi mahdollista tilanteessa, jossa rikoksenteelijää ei saataisi selville. Tämä voisi osaltaan kannustaa laadukkaampaan rikostutkintaan, kun oikeushenkilön tuomitseminen ei olisi mahdollista ilman tekijän tunnistamista. Säännöksen kumoaminen voisi tosin pienentää oikeushenkilöiden kannustinta toimia huolellisesti, jolloin myös rikokset, joiden tekijää ei kyetä tunnistamaan, voisivat lisääntyä. Tällöin monet tapauksista voisivat jäädä esitutkinta- tai syyteharkintavaiheeseen. Toisaalta anonyymien syyllisyyden soveltaminen on ollut hyvin vähäistä ennen vuotta 2021, eli säännöksen kumoamisella ei välttämättä voida katsoa olevan tutkinnallisesti suurta merkitystä. Tulevaisuutta on kuitenkin vaikeaa ennustaa, ja ehkä tapauksen KKO 2021:6 seurauksena yhteisösakkoja aletaan tuomitsemaan tekijän anonymiteettiin vedoten entistä enemmän. Olen sitä mieltä, että myös oikeushenkilökontekstissa rikosoikeudellinen tehokkuus on vähemmän tärkeä asia kuin syyllisyysperiaatteen noudattaminen, jonka vuoksi anonyymiä syyllisyyttä koskevan säännöksen kumoamista voisi ainakin tapausmäärien kasvaessa harkita.²⁵³

Jos anonyymistä syyllisyydestä ei haluta luopua, se tulisi rajata koskemaan vain aidosti poikkeuksellisia tilanteita. Esitänkin, ettei rangaistusta voitaisi vaatia tai yhteisösakoon tuomita anonyymien syyllisyyden perusteella *toissijaisesti*. Syyttäjä voisi siten vaatia yhteisösakkoa vain joko luonnollisen henkilön tai anonyymiksi jääneen tekijän rikoksen perusteella, ja tätä koskeva päätös olisi tehtävä jo syyteharkinnassa. Tällöin mallin käyttö voisi rajautua vain poikkeuksellisiin tilanteisiin, kun ei ole oikeasti mahdollista selvittää rikoksenteelijää, eikä ole ketään, johon vastuu kohdentaa. Soveltamiskriteeriksi voitaisiin lisätä myös tehdyn rikoksen vakavuuden aste ja/tai se, että anonyymien syyllisyyden soveltaminen olisi mahdollista vain, jos mahdollisen tuomittavan yhteisösakon suuruus olisi arvioitavissa

²⁵³ Ja kuten Jaatinen kirjoittaa, ”Suomalaisessa rikosoikeudessa ei pelkällä järjestelmän tehokkuuteen liittyvällä argumentoinnilla voida ohittaa syyllisyysperiaatetta.” Ks. Jaatinen 2000, s. 85.

suuremmaksi kuin tietty rahamäärä, esimerkiksi 100 000 euroa. Tosin voi olla vaikeaa määrittää tällaista rahamääräistä rajaa, sillä anonyymien syyllisyyden perusteella annettujen yhteisösakkojen varianssi on varsin suuri (6 000–250 000 euroa).²⁵⁴ Tämä voisi kuitenkin rajata anonyymien syyllisyyden soveltamisen vain poikkeuksellisimpiin ja vakavimpiin rikoksiin sekä kannustaa laadukkaaseen tutkintaan ja prosessiin ylipäättäen.

Eräs vaihtoehto olisi rajata anonyymien syyllisyyden soveltamisalaa toisella tapaa. Tällöin kiinnitettäisiin huomiota siihen, miten oikeushenkilö on reagoinut organisaatiossa tapahtuneeseen rikokseen. Anonyymiä syyllisyyttä voisi täydentää yhdysvaltalaisella Fissen ja Braithwaiten kehittämällä RCF-mallilla, jonka mukaan oikeushenkilöä on mahdollista moittaa, kun se epäonnistuu reagoinnissaan sen toiminnassa tapahtuneeseen rikokseen. Jos yhtiö laiminlyö tehokkaat ja korjaavat toimenpiteet rikoksen tapahtumisen jälkeen, olisi yhtiötä koskeva moite oikeutettu.²⁵⁵ Mallissa tuomioistuin keskittääkin arvioinnin nimenomaan näiden toimenpiteiden riittävyteen.²⁵⁶ Mallin hengen kaltaisen soveltamisalarajauksen voisi lisätä anonyymien syyllisyyden säännökseen vaikkapa seuraavasti: ”Yhteisösakoon tuomitaan, vaikkei rikoksentehtijää saada selville, jos oikeushenkilö ei ole suorittanut tehokkaita ja korjaavia toimenpiteitä uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikosten vaikutusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi”. Vaikka RL 9:4.2:n 2 kohdan mukaan tällaiset toimet voidaan ottaa huomioon jo nyt yhteisösakon tuomitsematta jättämisestä koskevassa harkinnassa, sitoisi tällainen sääntelyratkaisu harkinnan suoraan anonyymiin syyllisyyteen. Kynnys anonyymien syyllisyyden soveltamiseen kasvaisi ja se rajoittaisi soveltamisen koskemaan vain tilanteita, joissa yhtiön a) rikos on ollut sellainen, ettei rikoksentehtijää ole mahdollista osoittaa ja b) yhtiö ei ole jälkikäteisin toimenpitein pyrkinyt mm. ehkäisemään uusia rikoksia tai tapahtuneen rikoksen vaikutuksia. Malli voisi lisätä oikeushenkilöiden aktiivisuutta kehittää omaa toimintaansa jo ennakolta, ja voisi lisätä niiden aktiivisuutta rikosten vaikutuksiin puuttumisessa.

Vaihtoehtoisesti anonyymi syyllisyys voitaisiin korvata muulla rangaistusvastuullalla. Hovi on esittänyt omassa pro gradu -tutkielmassaan, että samastamisen ja organisaatiohuolimattomuuden rinnalle säädettäisiin kolmas oikeushenkilön rangaistusvastuun

²⁵⁴ Rahamäärää voi olla vaikeaa määrittää kovin korkeaksi, sillä tuomitut yhteisösakot ovat vuosina 2015–2019 olleet rahamäärältään sangen matalia niiden keskiarvon ollessa vain noin 16 200 euroa. Ks. OM 2020, s. 28.

²⁵⁵ Fisse – Braithwaite 1994, s. 47–49. Ks. mallista myös Jaatinen 1998, s. 170–172 ja Tolvanen 2009, s. 338.

²⁵⁶ Ashworth – Horder 2013, s. 153.

peruste, nimeltään toimintakulttuurimalli. Se perustuisi yhdysvaltalaiseen CE-malliin²⁵⁷, jossa rangaistusvastuun arviointi keskittyy oikeushenkilön toimintakulttuuriin. Hovin mukaan toimintakulttuurimalli ei edellyttäisi yksittäisen rikoksenteelijän selvittämistä organisaation sisältä, vaan oikeushenkilön tuomitsemiseen riittäisi ainoastaan näyttö siitä, että oikeushenkilön toimintakulttuuri on puutteellisella tasolla. Malli käytännössä korvaisi anonyymien syyllisyyden ja sitä voitaisiin soveltaa tasavertaisena rangaistusvastuun perusteena samastamisen ja organisaatiohuolimattomuuden rinnalla ainakin ympäristörikoksissa. Hän näkee sen hyvänä vaihtoehtona, koska mallin keskiössä on oikeushenkilön toimintakulttuuri, joka kannustaa laatimaan kattavat compliance-ohjelmat ja valvomaan työntekijöiden toimintaa. Tämä lisäisi myös poliisin ja syyttäjien aktiivisuutta (ympäristö)rikosten selvittämisessä, kun jutun menestyminen ei olisikaan enää riippuvainen rikoksenteelijän löytämisestä.²⁵⁸

Malli tosin asettaisi oikeushenkilölle näyttötaakan siitä, ettei sen toimintakulttuuri ole puutteellista, mikä olisi mielestäni ristiriidassa syyttömyysolettaman kanssa. On totta, että muun muassa talousrikoksiin voi sisältyä vaikeita näyttöongelmia, mutta syytetyn oikeusturvan kannalta ei ole mielestäni oikeudenmukaista pyrkiä todistustaakan kääntämiseen. Nähtävästi tätä mieltä on myös Sahavirta.²⁵⁹ Malli voisi olla lisäksi, kuten Hovikin toteaa, ristiriidassa niin laillisuusperiaatteen kuin sen sisältämän epätäsmällisyyskiellonkin kanssa.²⁶⁰ Puutteellisen toimintakulttuurin täsmällinen kriminalisointi olisi haastavaa. Toimintakulttuurimalli olisi nähdäkseni myös osittain päällekkäinen nykyisen organisaatiohuolimattomuusmallin kanssa, sillä objektiivisen huolellisuusvelvoitteen arvioinnissa otetaan huomioon myös oikeushenkilössä vallitseva toimintakulttuuri.²⁶¹ Kyseessä olisi malli, jossa yhteisösköön tuomitseminen tekijän anonymiteetin perusteella ei olisi enää poikkeussääntö. Malli kohtelisi lisäksi suomalaiselle rikosoikeudelle epätyypillisesti oikeushenkilöä rikoksenteelijänä, kun syyllistä luonnollista henkilöä ei tarvitsisi enää osoittaa. Oikeushenkilön näkökulmasta rikosvastuu voisi äärimmäisyyksiin vietyinä muodostua jopa ankaraksi.²⁶² Tällöin anonyymien syyllisyyden ongelmallisuus ei tietysti korjaantuisi.

²⁵⁷ Ks. tutkielman luku 2.3.3.

²⁵⁸ Hovi 2020, s. 80–81. Tosin hän toteaa, että malli olisi soveltuvien osin sovittavissa myös muunlaiseen rikollisuuteen ympäristörikosten lisäksi.

²⁵⁹ Ks. Sahavirta 2006, s. 240.

²⁶⁰ Epätäsmällisyyskielto osana RL 3:1:n mukaista laillisuusperiaatetta rajoittaa lainsäätäjän valtaa kieltämällä liian epätäsmälliset ja laajat kriminalisoinnit. Ks. Boucht & Frände 2019, s. 26–27.

²⁶¹ Ks. Korkka-Knuts 2021. Ks. myös Donaldson – Watters 2008 s. 100.

²⁶² Hovi 2020, s. 81.

Suomessa on joissain yhteyksissä pohdittu mallia, jossa oikeushenkilön rangaistusvastuuta sovellettaisiin vain silloin kuin luonnollisen henkilön vastuun soveltaminen ei olisi tehokasta tai kun kenenkään luonnollisen henkilön ei voitaisi katsoa syyllistyneen rikokseen. Tällaisen mallin mahdollisuutta on pohtinut ainakin Tolvanen.²⁶³ Mallin perusteella rangaistusvastuu ei kumuloituisi, vaan rangaistusvastuuta sovellettaisiin oikeushenkilöihin vain toissijaisesti muun muassa silloin, kun rikoksente kijää ei saataisi selville. Tämänkaltaisen mallin ongelmana on kuitenkin nähty muun muassa se, että luonnollinen henkilö voisi tällöin vältellä henkilökohtaista vastuutaan.²⁶⁴ Mallin käyttö edellyttäisi myös fundamentaalista muutosta suomalaisessa rangaistusvastuujattelussa, kun oikeushenkilöä alettaisiin kohdella rikoksente kijänä. Tällainen niin sanottu toissijainen malli on käytössä ainakin Sveitsissä.²⁶⁵

4.3 Toimintakulttuurin parantamiseen tähtäävät toimet

Huono yritys- tai toimintakulttuuri on viimeaikaisessa keskustelussa nähty ainakin osasyynä oikeushenkilöissä tapahtuville laiminlyönneille. Erityisesti organisaatiohuolimattomuutta arvioitaessa arvopohjaiselle toimintakulttuurille on annettu painoarvoa.²⁶⁶ Eittämättä myös ratkaisuisissa KKO 2021:6 sekä Ahvenanmaan KO R 20/74 04.11.2021 oli kyse jossain määrin oikeushenkilön heikosta toimintakulttuurista, joka näkyi oikeushenkilöissä tapahtuneina erilaisina puutteina ja laiminlyönteinä. Koska toimintakulttuurilla näyttää olevan merkitystä niin anonyymien syyllisyyden tapauksissa kuin oikeushenkilön rangaistusvastuussa yleisestikin, voisiko oikeushenkilön toimintakulttuurin parantamiseen tähtäävillä toimilla ehkäistä sitä, ettei oikeushenkilö joutuisi rikosvastuuseen? Toimintakulttuurin kehittäminen voisi yhtäältä johtaa vähempiin rikoksiin, jonka seurauksena myös anonyymien syyllisyyden potentiaaliset soveltamistilanteet vähenisivät. Toisaalta, kun oikeushenkilöt toimivat vastuullisesti, voi rikostilanteissa myös rikoksente kijän tunnistaminen olla helpompaa. Oikeushenkilöiden näkökulmasta tavoitteeksi voisi asettaa paremman yrityskulttuurin rakentaminen ja ylläpitäminen.²⁶⁷

Kuten aiemmin totesin, keskeinen työkalu oikeushenkilön riskien kartoittamisessa ja siten myös toimintakulttuurin kehittämisessä voisi olla tehokas compliance-ohjelma. Esimerkiksi Yhdysvalloissa compliance-ohjelmat ovat tärkeässä asemassa, ja niistä on tullut olennaisia

²⁶³ Tolvanen 2009, s. 345.

²⁶⁴ Donaldson – Watters 2008, s. 36.

²⁶⁵ Ks. luku 2.3.3.

²⁶⁶ Ks. lähemmin esim. Korkka-Knuts 2021, s. 1185.

²⁶⁷ Ks. esim. OM 2020, s. 41 ja Engelhart 2014, s. 68.

erityisesti näyttökysymyksissä. Jos yhtiö on rakennettu läpikotaisin tehokkailla compliance-toimenpiteillä, tämä voi minimoida rikosten tekemisen mahdollisuutta ja puolestaan maksimoida sääntöjen noudattamista.²⁶⁸ Myös Suomessa compliance-ohjelman tärkeyttä yhtiön rikosoikeudellisen vastuun kannalta on korostettu, ja sillä voisi olla rikosoikeudellista vastuuta rajoittavaa vaikutusta ainakin, kun se täyttää toimialakohtaiset laadulliset kriteerit ja sitä on tosiasiasa noudatettu.²⁶⁹

Esimerkiksi Engelhart on korostanut compliancen monia mahdollisuuksia. Valtio voisi edistää oikeushenkilöiden toimintakulttuuria laatimalla enemmän malli-compliance-ohjelmia. Compliancesta voitaisiin myös palkita. Compliance-ohjelma ja sen tosiasiallinen käyttäminen voisivat johtaa rikostutkinnan lopettamiseen, jos compliance-toimenpiteiden perusteella voitaisiin katsoa yhtiön toimineen vastuullisesti. Lisäksi sen painoarvoa voitaisiin korostaa entisestään myös yhteisösakon tuomitsemisen edellytysten arvioinnissa. Compliance-ohjelma ja sen tehokas soveltaminen voisivat tietyissä tilanteissa vapauttaa oikeushenkilön kokonaan rikosvastuuta. Vastaavasti compliance-ohjelman tai sen noudattamisen puute voitaisiin nähdä rangaistuksen puolesta puhuvana seikkana. Kaikkein tiukin vaihtoehto olisi, että oikeushenkilöt velvoitettaisiin rangaistuksen uhalla implementoimaan tehokas compliance-ohjelma.²⁷⁰ Toisaalta, vaikka oikeushenkilössä näennäisesti noudatettaisiinkin soveltuvaa normistoa, voi yhtiön epävirallinen toimintakulttuuri eli kirjoittamattomat säännöt ja toimintatavat ohjata yhtiötä päinvastaiseen suuntaan.²⁷¹ Pelkkä ohjelman olemassaolo ei siten riittäisi, vaan koko organisaation tulisi sitoutua sen noudattamiseen myös käytännössä.

Oikeushenkilöiden toimintakulttuurin kehittämiseen voisi kannustaa myös täydentämällä rangaistusvastuun seuraamusvalikoimaa. Suomessa ei rikoslain 9 luvussa ole käytössä muita sanktioita kuin yhteisösakko, vaikka EU-mailla on varsin laaja vapaus valita erilaisia sanktioita oikeushenkilöille.²⁷² Valikoimaan voisi lisätä ehdollisen yhteisöseuraamuksen, joka painottaisi rikoksien ennaltaehkäisyä ja vaikutusten poistamista. Tällaista seuraamusta on ehdotettu ainakin Saksassa.²⁷³ Kyseessä on eräänlainen varoitus, jonka tuomioistuin voisi antaa sakkotuomion sijaan, kun sen voitaisiin katsoa olevan riittävä ehkäisemään oikeushenkilön

²⁶⁸ Ks. esim. De Maglie 2005, s. 559; Weissmann 2007, s. 1337–1341 ja Engelhart 2014, s. 65–67.

²⁶⁹ Ks. yleisestä keskustelusta esim. Jaatinen 2000, s. 112–114 ja Tolvanen 2009, s. 338 ja lahjonnantorjuntaohjelmien osalta Kivistö 2021 s. 336.

²⁷⁰ Engelhart 2014, s. 67–72.

²⁷¹ Ratsula 2019, s. 557.

²⁷² Ks. tästä esim. Franssen 2018, s. 1243.

²⁷³ OM 2020, s. 41–42.

tulevat rikokset. Varoitukseen voitaisiin liittää ehtoja siitä, että oikeushenkilö sitoutuisi muuttamaan ja parantamaan toimintamallejaan uusien rikoksien ehkäisemiseksi. Mikäli oikeushenkilö ei korjaisi toimintaansa, voitaisiin yhteisösakko tuomita. Toimenpiteiden arvioinnin voisi suorittaa asiantuntija eli tapauksesta riippuen vaikkapa juristi, johdon konsultti tai tilintarkastaja.²⁷⁴ Vastaavan kaltainen ehdollinen seuraamus on käytössä ainakin Yhdysvalloissa ja Kanadassa nimellä (*corporate*) *probation*.²⁷⁵

Suomessa malli voisi toimia ehdollisena yhteisösakkona. Seuraamuksen käyttöönottamiseksi tulisi kuitenkin säätää tarkkaan, milloin ja minkälaisissa rikoksissa ehdollista yhteisösakkoa voitaisiin hyödyntää, ja mitä oikeushenkilön tulisi näyttää toteen toimintakulttuurin parantumiseksi. Seuraamus voisi olla käyttökelpoinen ainakin organisaatiohuolimattomuudessa, ja kun rikosentekijä ei ole selvillä. Tällöin yhteisösakko voitaisiin määrätä ehdollisena ja oikeushenkilölle annettaisiin mahdollisuus korjata toimintakulttuuriinsa liittyvät puutteet, mikä ehkäisisi uusien rikosten tapahtumista oikeushenkilön toiminnassa. Kaikkein vakavampien rikosten kohdalla ehdollinen yhteisösakko ei tulisi kyseeseen, ja tällöin seuraamus olisikin suoraan yhteisösakko.²⁷⁶

²⁷⁴ Morrison Foerster 2020.

²⁷⁵ Ks. Yhdysvaltojen osalta esim. De Maglie 2005, s. 564 ja Angelo et al. 2020, s. 539–540 ja Kanadan osalta Alvesalo-Kuusi – Bittle – Lähteenmäki 2018, s. 222.

²⁷⁶ Oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämisen yhteydessä tuotiin esiin mahdollisuus tuomita yhteisösakko ehdollisena. Seuraamukseksi ehdotettiin myös rangaistusvaroitusta, mutta kumpikaan ei lopulta päätynyt rangaistusvastuun seuraamusvalikoimaan. Ks. lähemmin HE 95/1993 vp, s. 18–19.

5 Johtopäätökset

Suomessa vuonna 1995 käyttöön otettu oikeushenkilön rangaistusvastuu on johdettua rikosvastuuta luonnollisen henkilön tekemästä rikoksesta, eikä oikeushenkilön katsota pystyvän rikoksen tekemiseen perinteisessä mielessä. Tästä ydinperiaatteesta huolimatta rikoksenteelijän löytäminen oikeushenkilön sisältä ei ole aina tarpeen, ja oikeushenkilö voidaanakin poikkeustilanteissa tuomita yhteisösakkoon anonyymien syyllisyyden perusteella. Vaikka tämä mahdollisuus on ollut voimassa olevaa oikeutta jo hyvin pitkään, antoi korkein oikeus vasta vuonna 2021 ensimmäisen ratkaisunsa, jossa arvioitiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta anonyymien syyllisyyden perusteella ja jossa yhteisösakko tuomittiin, vaikei ketään tunnistettu rikoksenteelijäksi. Ratkaisu on suomalaisessa oikeuskäytännössä hyvin poikkeuksellinen ja tätä väitettä tukee myös tuomioistuimista saamieni tapausten määrä. Tämän pääosin rikoslainopillisen tutkielman tarkoituksena on ollut tuoda suomalaisessa oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa vähemmälle huomiolle jäänyttä anonyymiä syyllisyyttä osaksi oikeustieteellistä keskustelua. Tarkoituksena on ollut tutkia myös sen merkityssisältöä ja asemaa osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta, koska anonyymien syyllisyyden ja oikeushenkilön rangaistusvastuun sisällöstä on esitetty oikeustieteellisessä keskustelussa ristiriitaisia tulkintoja. Tutkielman yhtenä päämääränä on ollut lisäksi osoittaa anonyymistä syyllisyydestä johtuvia ongelmia sekä ratkaisuja siitä kumpuaviin ongelmiin. Tutkielman tutkimustehtävänä onkin ollut tutkia suomalaista anonyymiä syyllisyyttä ilmiönä, sen asemaa osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta, sekä siihen liittyviä käytännön ongelmia ja ongelmiin liittyviä potentiaalisia ratkaisuja. Tutkimustehtävää on tarkasteltu neljän tutkimuskysymyksen avulla.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli, mikä on anonyymien syyllisyyden oikeudellinen merkityssisältö? Anonyymi syyllisyys on poikkeuksellinen, rangaistusvastuun aukkoa paikkaamaan kehitetty vastuunmuoto, jossa rikosvastuun syntymiseksi rikoksenteelijää ei tarvitse näyttää organisaation sisältä, jos voidaan varmuudella osoittaa rikoksen tapahtuneen tietyn oikeushenkilön toiminnassa sen puolesta tai hyväksi. Rikoksen tapahtuminen on tosin tällöinkin sidottu yksilölliseen rikosvastuuseen, ja syyttäjän tulee normaalein todistustaakkasäännöin osoittaa niin rikos- kuin moite-edellytyksenkin täyttyminen. Tähän liittyy yksilöllisen rikosvastuun arviointi ja oikeushenkilön moittiminen samastamisen tai organisaatiohuolimattomuuden perusteella. Näyttö- tai tuomitsemiskynnystä arvioidaan siis teoriassa täysin samoin kriteerein, oli kyseessä tunnistettu luonnollinen henkilö tai anonyymi

tekijä. Erotuksena on, ettei anonyymiä tekijää tuomita luonnollisen henkilön tapaan rangaistukseen. Anonyymissä syyllisyydessä on tiivistetysti kyse tekijän tunnistamisesta riippumattomasta rikosoikeudellista vastuuta, joka on sovellettavissa, kun voidaan varmuudella osoittaa, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut sen puolesta tai hyväksi rikos, josta voidaan vaatia rangaistusta luonnollisen henkilön lisäksi myös oikeushenkilölle, ja rikokseen on myötävaikuttanut a) johtohenkilön osallisuus tai salliminen tai b) oikeushenkilön toiminnassa noudatettavan objektiivisen huolellisuusperiaatteen laiminlyönti..

Toinen tutkimuskysymykseni koski anonyymien syyllisyyden asemaa osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta. Myös anonyymien syyllisyyden tilanteissa oikeushenkilön moitteen tulee perustua joko samastamiselle tai organisaatiohuolimattomuudelle, eikä malli ole siten erillinen moitteen peruste. Myös käsittelemäni tuomioistuinratkaisut sekä vertailu ulkomaisiin malleihin tukevat tätä näkemystä. Tekijän tunnistaminen tai tuntemattomaksi jääminen tapahtuu jo rikosedellytyksen yhteydessä arvioitaessa tekijän rikosoikeudellista vastuuta ja asemaa oikeushenkilön organisaatiossa, jonka vuoksi katson anonyymien syyllisyyden kuuluvan osaksi rikosedellytystä. Vaikka anonyymien tekijän toimintaa arvioidaan myös moite-edellytyksen yhteydessä (kuten luonnollisenkin henkilön toimintaa), ei sitä silti ole nähtävä erillisenä moitteen perusteena, sillä oikeushenkilöä ei voida moittia anonyymien syyllisyyden perusteella. Koska oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne ei tosiasiallisesti vastaa RL 9 luvun säännösten systematiikkaa, esitin lainsäätäjälle *de lege ferenda* toimenpidesuosituksen oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten vaihtoehtoisesta rakenteesta, joka on tämän tutkielman Liitteenä 2.

Määrittelemääni anonyymien syyllisyyden merkityssisältöä ja asemaa tukee myös ratkaisu KKO 2021:6, jossa KKO arvioi anonyymien syyllisyyden edellytysten täyttymistä samantapaisesti. Kolmas tutkimuskysymykseni, eli millaisia ongelmia anonyymiin syyllisyyteen liittyy, linkittyi keskeisesti kyseisen tapauksen tulkintaan. Malliin liittyy monenlaisia ongelmia, jotka johtuvat pitkälti siitä, että taho, jonka rikosoikeudellista vastuuta arvioidaan, on hypoteettinen, anonyymiksi jäänyt tekijä, johon ei perinteisessä mielessä voida kohdistaa rikosoikeudellista vastuuta. Tästä huolimatta rikosoikeudellisen vastuun tulee täytyä myös anonyymien tekijän osalta, eli mallin soveltamiseksi ei ainakaan teoriassa riitä pelkästään se, että katsotaan jonkin rikostunnusmerkistön täytyneen tietyn oikeushenkilön toiminnassa. Anonyymien tekijän rikosoikeudellisen vastuun näyttämässä yhtiössä tiedetyt seikat ja yhtiön teot ja laiminlyönnit näyttävät olevan suhteellisen helposti kohdennettavissa yhdelle anonyymille tekijälle. Arvioinnin osalta tilanne muistuttaa jopa yhdysvaltalaisen CK-mallin mukaista arviointia, jossa

oikeushenkilön rikosvastuu muodostetaan osin keinotekoisesti kollektiivin toiminnasta ja tietoisuudesta, jolloin myös rikosoikeudellisesti hankalan törkeän huolimattomuuden arvioinnista voi muodostua helppoa. Korkein oikeus katsoikin varsin suoraviivaisesti rikoksen tunnusmerkistön täyttyneen oikeushenkilön toiminnassa. Kun on lisäksi todettu, että esimerkiksi anteeksiantoperusteisiin vetoaminen voi olla anonyymien tekijän osalta hankalaa, on tilanne syyllisyysperiaatteen kannalta vaikea. Organisaation huolimaton toiminta näyttäisi korvaavan syyllisyyden rikoksen rakenteessa.

Anteeksiantoperusteisiin voi olla vaikeaa vedota myös organisaatiohuolimattomuudessa, koska on ylipäättään vaikeaa arvioida, onko huolellisuusperiaatteen rikkomisella oikeasti ollut vaikutusta anonyymien tekijän rikokseen. Organisaatiohuolimattomuuden arviointiin liittyy aina epävarmuutta, mutta epävarmuus voi nähdäkseni kohota kohtuuttomaksi, kun kyseessä on syy-yhteys anonyymien tekijän rikokseen. On lisäksi syyttömyysolettaman kannalta ongelmallista, että yhteisösakkoa vaaditaan tai se tuomitaan anonyymien syyllisyyden perusteella toissijaisesti, jolloin syyttömyysolettama ja *in dubio pro reo* -sääntö eivät voi toteutua täysimääräisesti. Tämä yhdistää kaikkia tekijän anonymiteettiin perustettuja yhteisösakkotuomioita. Eikö tällaisessa tilanteessa syyttäjän olisi luontevaa tehdä poliisille lisätutkintapyyntö, kun rikosvastuu on alun perinkin kohdennettu väriin henkilöihin. Anonyymi syyllisyys näyttää toimivan tällaisissa tilanteissa viimeisenä oljenkortena. Jos puutteellinen rikostutkinta voidaan kuitata oikeudessa asettamalla rikosvastuuseen anonyymi tekijä, on käsillä eräänlainen paradoksi, kun anonyymien syyllisyyden pitäisi olla poikkeuksellisia tilanteita varten säädetty rangaistusvastuun aukkoa paikkaava säännös.

Huolimatta syyttäjän todistustaakasta tuomitsemiskynnys anonyymien tekijän rikoksen perusteella on vaarana laskea. Vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten määrä ja luonne asettavat sen soveltamiskynnyksen luonnollisen henkilön rikosvastuuta korkeammalle, voi anonyymien syyllisyyden tilanteissa oikeushenkilön tuomitseminen muodostua jopa luonnollista henkilöä helpommaksi, mikä on ongelmallista syytetyn oikeusturvan näkökulmasta, ja kun otetaan huomioon se, että ankaran vastuun on katsottu olevan ristiriidassa jopa Suomen perustuslain kanssa. Perus- ja ihmisoikeuskysymykset tulee huomioida myös RL 9 luvun tulkinnessa, eikä rangaistusvastuun tulisi perustua vain objektiivisiin seikkoihin. Ääritilanteissa yksittäisen tekijän osoittaminen ei ole enää ollenkaan tarpeen, mikä vaikeuttaa merkittävästi oikeushenkilöiden asemaa.

Mallin ongelmallisuuden vuoksi neljäs tutkimuskysymykseni oli, kuinka anonyymistä syyllisyydestä johtuviin ongelmiin on mahdollista vastata. Tarkastelin ratkaisuja rikosprosessin, rangaistusvastuusääntelyn ja oikeushenkilön toimintakulttuurin näkökulmasta. Rikosprosessin laatuun ja oikeushenkilöiden toimintakulttuuriin tulee panostaa, ja tämän ohella anonyymin syyllisyyden soveltamisalan rajaaminen tilanteisiin, joissa oikeushenkilö ei ole ryhtynyt jälkikäteisiin toimiin rikoksen vaikutuksen ehkäisemiseksi, voisi olla toimiva ratkaisu. Lisäksi anonyymin syyllisyyden soveltaminen voitaisiin kieltää silloin, kun syytteet luonnollista henkilöä kohtaan kumotaan. Mallin soveltamisesta tulisi päättää jo syyteharkinnassa. Tämän ohella soveltamisalaa voitaisiin rajata esimerkiksi rikoksen vakavuuden tai yhteisösakon koon mukaan. Mielestäni myös ehdollisen yhteisöseuraamuksen käyttöönottoa olisi syytä pohtia erityisesti anonyymin syyllisyyden soveltamistilanteita silmällä pitäen. Yhteisösakko olisi mahdollista tuomita tietyin edellytyksin ehdollisena. Ehdotankin lainsäätäjälle *de lege ferenda* toimenpidesuositukseksi anonyymin syyllisyyden soveltamisalan rajaamista ja sen pohtimista, olisiko seuraamusvalikoimaa mahdollista täydentää ehdollisella yhteisösakolla. Näiden ratkaisujen avulla anonyymiin syyllisyyteen liittyviä käytännön ongelmia olisi mahdollista hillitä ja mallista muodostuisi aidosti poikkeuksellinen rangaistusvastuun muoto, jonka soveltaminen rajautuisi vain välttämättömiin tilanteisiin.

Ongelmistaan huolimatta anonyymi syyllisyys on ainakin jossain muodossa tarpeen säilyttää osana oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta nimenomaan aukon paikkaajana. Vaikka mallista johtuvat ongelmat ovatkin ilmeisiä, on myönteistä, että se on ainakin yhteisösakkotuomioiden määrässä mitattuna säilyttänyt poikkeussäännöksen asemansa, eli toiminut lainsäätäjän tarkoittamana rangaistusvastuun aukkoa paikkaavana konstruktiona. Tähän saattaa kuitenkin tulla muutos KKO 2021:6 ratkaisun myötä, jonka vuoksi aiheesta käytävää oikeustieteellistä keskustelua on mielestäni syytä jatkaa ja syventää. Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla kysymys syyksiluettavuudesta, kun KKO 2021:6:n perusteella rikosta ei enää lueta anonyymin syyllisyyden tilanteissa oikeushenkilön syyksi, vaikka yhteisösakko tuomitaankin. Tähän voisi liittää oikeushenkilön rangaistusvastuun periaatteita ravistelevan kysymyksen siitä, tulisiko oikeushenkilöä alkaa kohtelevaan rikoksentekijänä. Anonyymin syyllisyyden tilanteissahan ei käytännössä ole ketään muuta rikoksentekijää kuin oikeushenkilö. Aihetta on myös tarpeen tutkia yleisesti lisää jatkossa, jos tuomioistuimet alkavat soveltamaan mallia entistä aktiivisemmin. Tällöin on mahdollista, että sen aiheuttamista ongelmista tulee vaikutukseltaan suurempia, jonka takia oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenteen kokonaisvaltainen muutos voi olla tarpeen.